

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

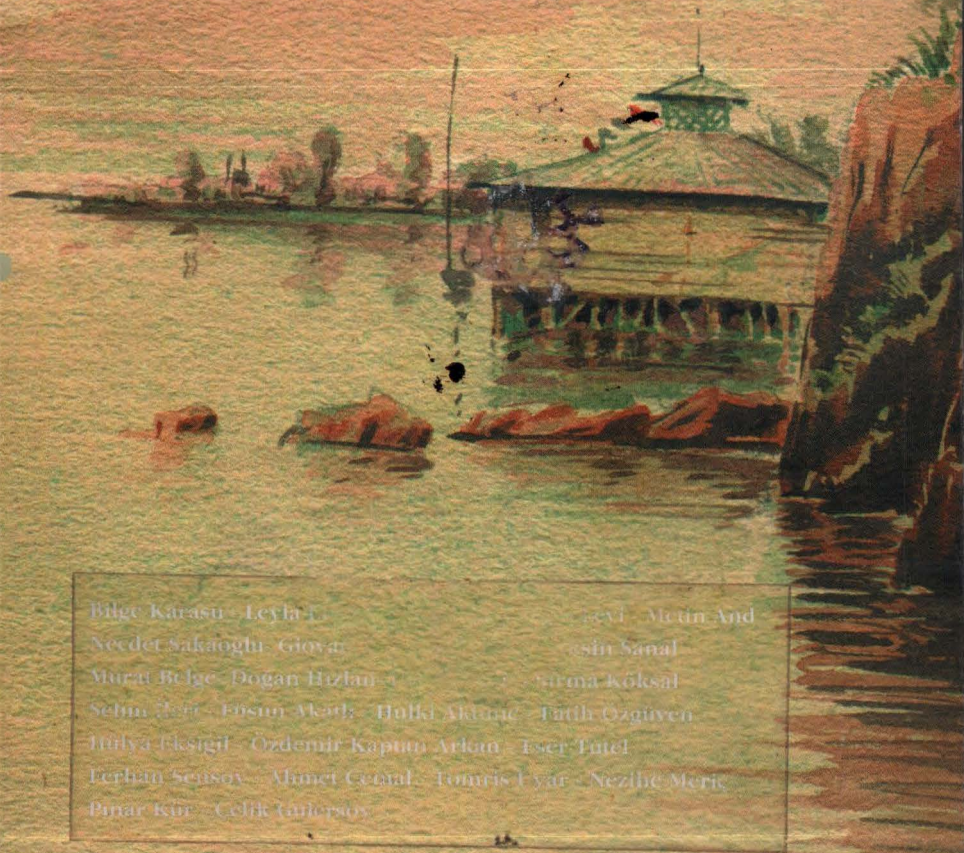
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İstanbul'da Zaman

yayına hazırlayanlar:
Tomris Uyar&Sirma Köksal

Bilge Karasu - Leyla T. - Levent - Metin And
Nedret Sakaoglu - Gıyasettin - Asim Sanal
Murat Bilge - Dogan Hizlan - Sirma Köksal
Selim Çelebi - Fehim Akarlı - Hükel Akdoğan - Türlük Özgüven
Hülya Elçigil - Özdemir Kaptan Arslan - Eser Tutel
Ferhan Sensoy - Ahmet Cemal - Tomris Uyar - Nezihe Merik
Pınar Kür - Celik Gülersoy

İSTANBUL'DA ZAMAN

Yayına hazırlayanlar:
Tomris Uyar & Sırma Köksal

BÜKE YAYINLARI 2000

İstanbul'da Zaman

Yayına Hazırlayanlar
Tomris Uyar
Sırma Köksal

Grafik Uygulama
Girişim Dizgi

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince
Büke Ltd. Şti.'ye aittir.

Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

ISBN 975-8454-20-X

1. Basım: Ekim 2000

Baskı
Aydoğdu Matbaası

İsmet İnönü Cad. Ankara Palas Apt. 77/4 Gümüşsuyu-Taksim/İSTANBUL
Tel.: (0212) 292 54 46 - 47 Faks: (0212) 292 55 54
E-mail: ubuke@isnet.net.tr

İçindekiler

Önsöz	5
Lağım-laranası'ndan <i>Bilge Karasu</i>	7
Trianon Pastanesi' <i>Leyla Erbil</i>	9
İstanbul'un Işığı <i>Ferit Edgü</i>	17
Adalar'ın Sesini Duyuyor musunuz? <i>Mario Levi</i>	19
16. Yüzyıl İstanbul'dan Kadın İzlenimleri <i>Metin And</i>	25
Hakim Tarihinde İstanbul Sahneleri <i>Necdet Sakaoğlu</i>	31
Bir Saatçi	39
İstanbul Bir Gizemdir <i>Giovanni Scognamillo</i>	41
İstanbul'un Çiçekleri <i>Gökşin Sanal</i>	49
Alaturka <i>Murat Belge</i>	55
Belleğimdeki Edebiyatta İstanbul İzdüşümleri <i>Doğan Hızlan</i>	63
Feriköy'deki Evden <i>Demir Özlü</i>	73
Memo <i>Sırma Köksal</i>	77

Moda Plajı	83
<i>Selim İleri</i>	
İstanbul'u İstanbulca Yaşamak	91
<i>Füsun Akatlı</i>	
Argo	101
<i>Hulki Aktunç</i>	
Beşiktaş'ta Bir Korsan Kitap Satıcısı	105
Aylak Aylak İstanbul	107
<i>Fatih Özgüven</i>	
Bir Meydanın Civarında Yeme İçme Keyfi	121
<i>Hülya Ekşigil</i>	
Refik	129
Meyhaneler, Tavernalar, Eski ve Yeni Günler Üzerine ...	131
<i>Özdemir Kaptan Arkan</i>	
Beyoğlu'nda Sinemaya Gitmek	137
<i>Eser Tutel</i>	
İçine Kül Karışmış Un Gibi	149
<i>Ferhan Şensoy</i>	
Sanal Kentin Sanal Gençliği	155
<i>Ahmet Cemal</i>	
Bir Öğrenci	161
Asıl Şiddet	163
<i>Tomris Uyar</i>	
İstanbul Sen	165
<i>Nezihe Meriç</i>	
İstanbul'a Dönüyorum	169
<i>Pınar Kür</i>	
Benim Masalım	171
<i>Çelik Gülersoy</i>	

Önsöz

Elinizdeki kitap, görkemli bir kentin, İstanbul'un, tarihi ve şimdisi konusunda bilgi vermek, hele onu tanımayanlara tanıtmak gibi bir amaç gütmüyor. Her yerde rastladığımızdan olacak, artık neredeyse kanıksadığımız gravürler, alımlı kartpostallar örneği, geçmişe özlem duygusu uyandırmadığı gibi, her tür yeniliği çağdaşlık adına yüceltmeye de yatkın değil.

İnsanlar yaşadıkları toplumdan, özellikle kentten bir takım çizgiler kapıyorlarsa, kentlerin de yaşayanlarının izlerini taşıdığına inanabiliriz. Bu kitaba yazanlar, İstanbul'un gençliğini ve şimdisini, kendi bireysel yaşamlarının, bir anlamda bu kentin yoğurduğu yaşamlarının, kesişme noktalarında yakalıyorlar. İstanbul'un zamanını onların gözüyle bir daha görürken kentin loşta kalmış alanları yeni bir ışığa kavuşuyor.

Bu kitaba gerek özgün yazılarıyla, gerek daha önceden yayımlanmış ürünlerinin gözden geçirilmiş halleriyle (Hulki Aktunç, Metin And, Selim İleri, Demir Özlü) katkıda bulunan değerli yazar dostlarımıza teşekkür ediyoruz.

Lağımlaranası'ndan...

Bilge Karasu (1930-1995)

1.

Bir söylencedir Beyoğlu

Nasıl ki Venedik (de) bir ağıttır.

Beyoğlu'nu bir ağıt gibi düşünmemeli ama.

Hiç düşünmemeli.

Beyoğlu, onu yaşamış olanlar için (de) bir söylencedir.

Bir geçmişliği, bir düşkünlüğü, bir yalnızlığı ırlayan bir söylence.

Venedik

binlerce kez yazılmış, öğülmüş güzellikleri, kıyıcılığı

tantanası, pasağı, yüceliği, kurnazlığı

yaldızı, mavisi, yeşili, kırmızısı

küfü, bozluğu, kurşun rengi, çürümüş sulardaki

çürüyen temelleriyle

altın parıltısı, havalandırılmamış sokaklarının

dışkı kokusunu bile aratan günleriyle

batarken

en gür sesiyle bir ağıttır, kalkmaz, tükenmez bir ölünün başında; ölümün kendi ağzından yükselen.

Beyoğlu'nda Venedikli mezarları (da) vardır. Venedik ağzı konuşanlar da. Hâlâ.

Trianon Pastanesi

Leyla Erbil

Tomris Uyar'a

Altta, sol gemide duruyor hafir. Tonozların, tuğlaların, kemerlerin arasında ne aradığını yeniden anımsıyor. Bir avlu ve sarnıç yok muydu... Trianon Pastanesi... İstanbul'un toprak altlarında gezinip durmuş bir ömür... Yapının alt katı pastane olarak tasarlanmıştı. Bir kat aşağı indiklerinde o öteki ustanın temeli çıkmıştı karşılarına. Manuel'in, manastırımsı, yarım kubbeli, hamamı da andıran... Ne güzeldi diye geçiriyor, su gibi güzel ve aziz bir temeldi...

Pantokrator Manastırı'nın sarnıçlarında mutlulukla yüzen gri-beyaz balıkların Fatih'in İstanbul'u almasıyla bakır rengini aldığını söylerlerdi... 6-7 Eylül olaylarıyla İstanbul'u, Beyoğlu'nu, Trianon Pastanesi'ni de kırıp dökmüştü Fatih'in torunları. Saldırıdan hemen sonra Trianon'nun girişindeki ak mermerler bozarmış, pastaneyi işleten Rum karı-koca artlarına bakmaksızın kaçmışlardı bu Sodom ve Gomorra'dan.

Kat kat morlu mavili metal pırıltılar salgılayan gecede eski bir aryayı parmakları arasında bükerek gibi konuşurdu kadın: Ben sizi tanıdığım günden beri aramaktasınız böyle... Oysa o günlerde İstanbul'da su kıtlığı çekilmezdi. Siz o zaman da yaşadığınız evi terkedip dibe, bu enkaza doğru indiniz, su elinizin altındaydı oysa... Siz olmayanı arardınız, her vakit böyleydiniz... Adam onu iştmezdi, gülümserdi sürekli: Bu avlunun ortasında bir kuyu olmak gerekirdi, şurada yukarda da on iki kuzu kabartması olmalıydı somaki taşından... Hipodrom kalıntılarıyla Martyrion arasında Bizanten

bir hamam yıkıntısı olduğuna göre su işte buralarda olmalıydı?.. Neden söz ediyorsunuz siz, burası Trianon Pastanesi, dedi kadın ve körüklü yılan derisi çantasını karıştırdı. Roma dönemi heykelcikleri bile gördüm dedi adam... Kadın cıgarasını tüttürerek zevkle sürdürüyordu konuşmayı: Zaten siz kendiniz kurtulmayı istemediniz ki, damla damla su toplamayı sevdiniz. Sofia da bundan yılmıştı, bir musluk tamircisi bile getirmediniz eve, bozulan musluğu tıkadınız sonra tek musluktan akan suyu damla damla biriktirmeyle uğraştınız; önce küçük bir kum kovaşına sonra daha büyükçe teneke kovaya en sonunda da leğene... Eziyeti hep sevmişinizdir siz... Adam irkilerek başını salladı, gür uzun yeşilleri andıran saçları ensesinden öne doğru savruldu... Trianon'da siz Sofia ile buluşurdunuz ben Metzger ile, hâlâ aşığıyım onun, ama geçti artık geçti geri gelmeyecek o günler... Başını geri atarak ufka bakar gibi gözlerini kısıp kadına baktı adam. Gülümsüyordu gene.

Gözetlerdim her devinimlerini. Nedense bu pastanede sık sık karşılaşmamıza karşın onlar beni hiç görmezler, bakmazlardı bile benden yana. Kadın her sefer aynı aryayı sürdürürdü: Neyi arıyorsunuz siz? Sofia'yi mi? suyu mu? tarihi mi?. İnsanoğlu bir varmış bir yokmuş, bir ağaç dalı gibi, gövde kalır, dal kırılır, toprak yürür, yenisi sürer, mekan göçer... İçime dokunuyor bu haliniz!... Adamın tekdüze sesi sanki gerili bir ipin üzerinden sözcükler yollardı kadına; kımileri ipin üzerinde akarken aşağı düşer ben yakalardım o sözcükleri: Sofia, Roma Kemerleri'yle taşındı kente su, büyük sarnıç.. duvarlar, yedi metre yüksekliğindeydi sarnıç... Manuel orta kilisededir. Osmanlı kiliseden camiye çevirir... çapraz bir mermer koyar Kâbe olur... Kyra Marta bir çarşaf örtündü rahibe oldu, su her şeyin altındadır... Stellerin... Kolumbariumun... Büyük Sarnıç Trianon'nun altındadır avlunun ortasında... tamam dedi kadın buldunuz işte! Ben onu demiyorum ki dedi adam... Biliyorum biliyorum hadi çayınızı için soğuyor dedi kadın... Ben, ben bunca yılımı verdim ben Spina'nın peşindeyim! dedi adam ve ip koptu. Unutun

onu, Spina yokmuş! dedi kadın. Evet var! diye kükrekleşen bir tona geçti adam. Aynen Roma'daki Circus Maximus'da olduğu gibi bu topraklarda da var, bulacağım onu Spina... Siz de biliyorsunuz olmadığını dedi gene kadın yumuşacık tonuyla, olmadığını bildiğiniz için aramak istiyorsunuz, Spina'dan hiçbir iz bile yok olsa da size ne artık; bu topraklar bizim değil, biz yabancısıyız buraların, hiç sevilmedik, istenmedik, biz kendi kendimize sevdik buraları o kadar, siz çıkın şuradan artık... toprağın altını fareler gibi oya oya dolaşmak mutlu mu etti sanki sizi... hadi gelin Trianon'a gidelim gelin hadi... Ben de öyle diyordum, dedi adam neşeyle.

Trianon Pastanesi Beyoğlu'nda Kartal Sokak No. 6/A'daydı. Bu sokak, Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî)'nin Taksim yanında kalan sokaktır. Bu, Kartal Sokak, bugünkü Pamukbank'la Galatasaray Lisesi'nin arasında kalan gösterişsiz bir ara sokaktır. Trianon, sokağın sonuna doğru sol yandadır. Giriş katının yapıyla ve sokakla uyumlu pencere-leri Galatasaray Lisesi'nin bahçe duvarlarını görür. Trianon'dan çıkıp sola doğru yürüyen bir insan birkaç metre ilerde kendini Turnacıbaşı Sokağı'nda bulur. Oradan sola dönerseniz gene İstiklâl Caddesi'ne çıkarsınız, sağa doğru yürümeye başladığınızda Turnacıbaşı sizi Beyoğlu'nun tüm arka sokaklarıyla buluşturur: Kuloğlu Sokak, Koca Ağa Sokak, Faik Paşa Yokuşu vb...

Trianon Pastanesi, ana caddeden uzakça kuytu bir köşede sayılır, bu yüzden kaçak sevdalıların, kafa dinlemek isteyen yorgun insanların, Rum, İtalyan, Ermeni burjuvalarının, yalnız ruhlu kimselerin oturduğu, bulunduğu ufak, temiz, sıkca bir pastaneydi. Yukarıda değindiğim Rum karı-koca işletirdi pastaneyi. Adını neden Trianon koymuşlardı artık öğrenemeyeceğiz. Acaba Trianon Porselenleriyle ilgili olabilir miydi bu ad; bizim içtiğimiz çaylar Trianon marka çay fincanlarında mı geliyordu yoksa? Yazık ki adlarını bile bilemediğimiz o insanlarla belki biraz da gençliğin verdiği bir çekingenlikle konuşamamış, tanışamamıştık biz. Ama o ilk

gençlik çağının taşkın küstahlığıyla çılgınlık arası bir gel-gitte savrulup dururken pastane sahipleriyle ahbaplık etmek kimin aklına gelirdi! Orada supangle, sütlaç türü tatlılar da bulunurdu ama bence kakaolu pastası da buzlu çikolatası da olağanüstüydü. Masa servisi daha çok kadınındı. Kadın beyaz dantel önlüğü, beyaz çay takımları, ıslığı emsin diye fincan altlarına konulmuş beyaz kağıttan dantel mendilleriyle gelirdi masaya; pasta vitrininde zarflı Rus cam bardakları da diziliydi. Burada insana Avrupalı kibar yaşamın gereğini anımsatan bir disiplin de yok değildi ama öyle Tokatlian ya da Pera Palace gibi elit tabakanın yeri de değildi Trianon. Tam bana göre bir pastaneydi. Kalabalık da olmazdı; her vakit bir yer bulunurdu orada. Zaten o tarihlerde hangi pastaneye gitseniz rahatlıkla yer bulurdunuz. Pelit'te, Markiz'de... Baylan'da bile. Trianon'da genç bir kız ürkmeden tek başına oturup kitabını okuyabilirdi. Ben orada daha çok okul arkadaşlarımla, ablamla, Mehmet Erbil'le ve daha da öncesi erken yaşta yitirdiğimiz '947 tevkifatı' sanıklarından, sevgili arkadaşım mimar Nevzat K. Özmeriç'le buluşurdum. İlk kez beni oraya götüren de Nevzat'tı. Nevzat benim sadece ilk solcu öğretmenlerimden değil aynı zamanda en güvenilir dostlarımdan da biri olmuştu. Beni Sait Faik'le tanıştıran da oydu. Bir kaç ay boyunca neredeyse her gün, üçümüz bir arada olduk. Ben ya okulu asıyor, ya da erken çıkıp onlarla buluşuyor, hayatı ve Beyoğlu bohemini öğreniyordum. Üçümüz önce Trianon'da buluşur sonra meyhanelere giderdik. Herkes kendi parasını verirdi. S. Faik'in bir hikâyesinde Yeşil Muşambalı Adam olarak geçmiştir Nevzat. Gene de Sait Faik'e göre değildi Trianon, çabucak sıkılırdı orada.

Onlar da –hafir ve dostu genç kadın– Trianon'nun tiryakisiydiler. Hemen her akşam üzeri, asma katta sol köşedeki masada olurlardı. İlk bakışta adam sıradan bir profesörü andırırdı; uzun bırakılmış akçıl saçları, bütün çabası ızdırabını saklamak isteyen çizgilerle dolu olan bu yüzle sanki Sofia'dan başka kimseyi görmek istemeden otururdu karşımda. Zerafet karışığı tuhaflığı benden başka kimsenin de dik-

katini çekmezdi. Rumca, bu dil pastanede bulunduğumuz her sürece, hafif, tatlı bir fon şiiri oluşturmaya Trianon'da. O tarihlerde kent, zaten bizim ve onların sesinin karışımıyla nakışlanan şiirli bir kentti.

Adam bildik bir aşık yüzü taşımazdı, kadın da öyle. Ama sıkı sıkıya bağlıydılar birbirlerine. Bir de, o yüzün altında, okumuşlarda ve aydın dindarlarda rastlanan türden uysal bir "musallat fikir" saklıydı bence. Bence su damlasının kutsallığını öğrenmesiyle ilgili karışık ve ölümcül bir felsefenin ağına düşmüştü hafir.

Bütün bu anlattıklarım gerçek miydi, bana mı öyle gelirdi, dillerini bilmeden konuşmalarını nasıl söktüm onların bilemem; bütün o seslenmelerin altında ikisinde de alıkonulmuş bir kımıldama vardı, bir dans vardı; adamın tasası neydi, kadının kurnazlığı neredeydi, kadın ona Yunanistan'a çekip gidelim derdi de, adam Spina'yı öne sürerek direnir miydi, kadın onu, ninnili sözlerle büyüleyerek, Atina ya da Selanik yerine ancak Trianon'a kadar mı getirirdi, 1953-54'lerde hâlâ çok özenli ve genç görünen kadın, karısı mıydı, değil miydi; koyu renk tayyörleri, süet eldivenleriyle nasıl öyle sadık, kibar ve hayalperestti hiç anlamış değilim. Ama onlarda bakar bakmaz insana kendini unutturan bir şey vardı. Abartıszdılar. Aslında, kulağımda kalmış üç beş Rumca sözcükten çıkardığım şu yukarıdaki öykünün doğruluğundan her an ben de şüphedeydim ne ki, bir gün aniden beni doğrulayacak bir kanıt kaldı elimde: "İsa'nın üstünde yıkandığı kırmızı taşlar" sözü! Bunu öyle düzgün bir Türkçeyle söylemişti ki adam, kadın da "Tamam! Tamam!" diye durdurmuştu onu gene Türkçe! Ah! Bu sahneyi sanki benim hatırım için oynamışlardı. Sarsılmıştım; heyecandan onları can kulağıyla dinlerken okuyormuşum gibi elimde tuttuğum kitap kayıp düşmüştü yere. Bakmışlar mıydı bana, yooo, gülmüşler miydi, yooo. Kendilerinden başkası yoktu ki bu dünyada. Okur gibi yaptığım kitabın adı "Sentiren ve Ayasofyalar Manzumesi" idi, yazarı da "Muzaffer Ramazanoğlu"

Belki o çarpıntıyla sonunu iyi işitemediğim bir şeyler daha söylemişti adam. Belki adam demek istiyordu ki, "İsa'nın ölümünden duydukları kederle, bembeyaz mermerler bile kızarmıştı?" Böyle lafları vardır inanmışların çünkü. Adamın inanmış biri olduğunu kesinleyemesem de... Evet, evet, hafirle papaz karışımı biri olmalıydı o adam! Sofia da...

Bir de insan, hiç tanımadığı bilmediği bir dille, kültürle konuşup duran kaçık bir karı kocayı(?), aradan bunca yıl geçtikten sonra hâlâ neden özler, adamın elini tutuşunda, parmaklarının kımıltısında duran El Greco duyarlığını neden unutmaz, neden sever, arar, ister o günleri, neden kimi geçmiş mekanların önünden geçerken içi titrer? Orada bıraktığı kutsal şeyler yüzünden mi; kutsal insanlar yüzünden mi, kutsal mı o insanlar, anılar mı kutsal, insanların oluşturduğu saçma sapan anıların nesi kutsal? O anıların geçtiği yerler, sokaklar, sinema ve çay bahçeleri, vapur iskeleleri, bekleyişler, polis, Lion d'Or mağazası, şimdi yerinde Taksim Osmanlı Bankası bulunan çocukluğumun Ankara Pazarı; babamın elimden tutup götürdüğü boyumun tezgahı görmeye yetmediği sadece vitrininden anlamadığım kutuları, yaldızlı paketleri, daha yukarıda asılı sucukları, pastırmaları hayretle seyrettiğim sonsuzca insan anısı, insan acısı, sonsuzca mekan, sonsuzca insan, sonsuzca kitap...

Yıllar sonra, Trianon'a girdiğinde camın kıyısındaki masaya oturdu kadın, "fer forge"ler, "carton-pierre"ler olduğu gibi yerli yerinde duruyordu. Bir bar eklenmişti orta güverteye, bir kaç masa, bir alt kamara kazanılmıştı. Genç bir adam kocaman beyaz su bidonlarıyla masaları sıyırdı geçti, yüksek sesin uğultusunu bastırmak için sanki daha yüksek perdeden müzik dinleniyordu. Vitrin yoktu. Kadının ak saçlarının dibinde klimanın buzdan iğnecikleri dolaştı. Ürkek elleriyle pencerenin yarım tülünü araladı: alacakaranlıkta önünden geçerken ayırmıyamadığı Galatasaray Lisesi'nin sarımtırak sıvalı bahçe duvarı üzerinde, tam karşısında,

pembe somaki taşından bir levha, levhanın altında bembeyaz prokonnessos mermerinden bir yalak gördü... Yalağı, uzun yeleli kabartma bir aslan başı süslemekteydi. Baş baktıkça kızarıyordu. Kadın usulca bıraktı tülü.

İstanbul'un Işığı

Ferit Edgü

Doğup büyüdüğüm bu kentin ışığını yazmak isterdim. Mevsimine göre değil, aydan aya değil, gün boyunca değişen ışığını.

Işık değişirken, tepeler, ağaçlar, evler, damlar, bacalar, camiler, minareler, kiliseler, havralar, surlar (özellikle surlar), hisarlar (özellikle hisarlar), kuleler de değişir.

Işığın oyunları, suyun oyunları gibidir. Ama daha zengindir. Bu kentte, su ve ışık birbirini etkileyerek kente olağanüstü bir kişilik verir. Ancak, çok kuzeyde, ya da biraz güneyde bir kente gittiğinizde ayırırsınız bu kişiliği.

Peki bu kişiliğin içindeki tarih "kokusu"nun kaynağı nedir?

Işık ve su olamaz. Çünkü ikisinin de belleği yoktur.

Taş diyecektim, ama taşın da belleği yoktur. Bir biçimi vardır, o kadar. İşlenmiş ya da işlenmemiş bir biçimi. O kadar.

Doğup büyüdüğüm bu kentin ışığını yazmak isterdim.

Bu binbir renge dönüşen ışığın olağanüstü zenginliğinin farkında olmadan, bu kentte yaşayan insanlara, zaman'dan sonra dünyanın yeni bir boyutunu (Işık! Işık!) göstermek için. Onlara ışığın madde olduğunu söylemek istemem. Çünkü bu kentin ışığı madde ötesidir. Hiçbir fizik ötesi anlamı yoktur bu söylediğim. Tıpkı, her ruhun bir ışığı olduğuna inandığımı söylediğimdeki gibi.

Bu kentin ruhu (vardır böyle bir ruh) ışıktan ve sudan oluşur. Bu nedenle olsa gerek, bin kez kaçıp, onun

çekiminden kurtulamayıp, yeniden dönmüşümdür bu kente. Burada beni bekleyen, *bana ait* bir ışıgım olduğunu bilmek.

Doğup büyüdüğüm bu kentin ışığını yazmak isterdim. Bu kentin insafsızlığını, bu kentin pisliğini, ku kentin kokusunu (bunu yazmıştım sanırım) bu kentin yaşlı orospuluğunu, kentin bin+üçkağıtçılığını yazmak istediğim gibi. Ama, özellikle tüm bunları aydınlatan, yaşayan ışığını yazmak isterdim. O, Beykoz'da başka, Tophane'de başka, Büyükkada'da başka, Eyüp'te başka, Maçka'da başka, Pera'da başka, her yerde, her köşede başka olan ışığı. Tabii gölgeleri unutmadan.

Adalar'ın Sesini Duyuyor musunuz?

Mario Levi

İstanbul'un azınlık coğrafyasının 'Adalar'la da anlatılabileceğine inanıyorum. Bu inançta bir çağrı var. Sesini uzaktan uzağa duyuran gizli bir çağrı. Bizde, gereğince yaşanmadan yazılmış kimi hikâyeleri yeniden okuma, ya da farklı bir yerden, farklı sesler ve dokunuşlarla bir daha yazma gereksinimini uyandırabilecek bir çağrı... Bir başka 'görmeye çalışma' çabasıyla anlam kazanabilecek bir çağrı... Bu çağrıya yanıt vermek, bizdeki o 'Adalar'ın tarihine yol almak demek biraz da. Yürüyüşte, daha önce ayırdına varamadığımız duvarlarla da karşılaşabiliriz. Olsun. İnsan, bireysel ve toplumsal tarihi süresince, kendisine, hem başkaları, hem de kendisi tarafından örülmüş duvarlarla, bilinçli ya da bilinçsiz, yetenekleri ölçüsünde savaşımayı öğreniyor zaten. Bu savaşın görüntüleri belki de bu nedenle, zamanın akışında, bireysel ve toplumsal tarihlerimizi daha iyi anlamamızı sağlıyor. Bu acılı ve zorlu süreç, bu iki tarih arasındaki ince, hassas sınırın giderek belirsizleşmesine de yol açabiliyor üstelik.

Buradan hareketle, azınlık kavramının, ya da azınlıkta olma, dahası varolma, varolmaya çalışma durumunun, sanıldığından çok daha karmaşık 'başka' anlamları da içerdiği gerçeğine yaklaşabiliyorum. Ancak bunun için de kimi 'mitler'i yıkmayı, ya da en azından sarsmayı denememiz gerekiyor.

İstanbul'un azınlık coğrafyasını oluşturan unsurlardan her söz edişimizde, Rumların, Yahudilerin ve Ermenilerin yaşantılarıyla ilgili 'bilgiler'i anlatmayı, ender de olsa 'deşmeyi', özellikle son yıllarda bir alışkanlık haline getirdik. Birbirimize anlattığımız hikâyeler, 'dıştan' ya da 'içten' edilmiş 'bilgiler'in bize çizdiği yolda 'yazılıyor' Bu hikâyelerin birçoğu da, bizi, birlikte, birarada yaşamamanın 'şiiirine', 'ortak ses'ine götürüyor. Hangi tarihin 'ses'i bu? Daha doğru bir deyişle bu 'ses'te hayat bulan duygu nasıl bir duygu? Nitelikleri, özellikleri tam anlamıyla bilinmeyen bir yüzeyin üzerine çekilmeye çalışılan, beraberinde, her fırça darbesinde sıradanlaşmayı getirebilecek bir 'cila'dan söz etmeyi deneyebiliriz. Cümleler çoktan hazırlanmıştır. Herkes oralarda 'kardeşçe' yaşamıştı çünkü... Herkes birileri tarafından hep 'hoşgörölmüştü'... Burnunuza rahatsız edici bir koku gelmiyor mu?.. Bizlere birilerince hani nerdeyse 'dayatılmaya', çalışılan 'hoşgörü' kavramının bende uyandırdığı rahatsızlığa yeniden dönmek istemiyorum. Ben şimdi, kendime sadece, bir insanın anlamlandırmaya çalıştığı hayatının farklılıklarla, daha da doğrusu farklılıklarıyla da yeni açılımlar kazanabileceği gerçeğini hatırlatmak istiyorum. İstanbul'un 'etnik' coğrafyasında da, 'etik' coğrafyasında da görmeye, anlatmaya, en önemlisi, anlamaya çalıştığım 'uzun hikâye' de 'var'lığını bana göre bu gerçekte buluyor zaten. Azınlık/çoğunluk karşıtlığı üzerinde biraz daha çok durmayı da buradan yola çıkarak deneyebiliriz belki.

Azınlıkların İstanbul'un belirli mahallelerinde bir araya geldiklerini biliyoruz. Çocukluğum, ilk gençliğim bu mahallelerde geçti. Şişli'yi, Feriköy'ü, Kurtuluş'u, Nişantaşı'nı, Teşvikiye'yi, Erenköy'ü, Caddebostan'ı, Büyükkada'yı, farklı fotoğrafları, sesleri, renkleri, ışıkları, tatları ve kokularıyla sık sık hatırlamam ve paylaşmaya çalışmam bu nedenle boşuna değil. Hemen hemen aynı zamanlarda kutlanan bayramlarla, o sokaklardaki bir lokantanın, bir meyhanenin, bir pastanenin, bir mezezinin, bir balıkçının, bir manavın, bir tuhafiyeci-

nin, bir terzinin, bir kitapçının, bir sinemanın hayatlarımızda bıraktıkları, birer simgeden de öte bir anlam taşıyor tarihlerimizin bu yüzü düşünüldüğünde. Birbirimizi o mahallelerde daha yakından görmüş, görmeye çalışmış, ya da gördüğümüzü sanmıştık... Daha önceki yıllardan bize gelenler de vardı bu arada. Hasköy'de, Balat'ta, Pera'da, Kuledibi'nde, Samatya'da, Bakırköy'de, Ortaköy'de, Kuzguncuk'ta ve Yeldeğirmeni'nde yaşananlar... Küçük, özel tarihlerimizde, çok derinlerde bir yerlere kazınmış söylencelerimiz, yaşadığımız şehrin sokaklarının birçok 'eski hikâyeye' hayat bulmasına yol açan o 'iç göçler'i bize, 'oralara' her gitmeyi deneyişimizde, 'o diller' ve 'gidip dönmeyen' insanlarla hatırlatıyor. Bu 'göçler'i her hatırlayışında, kendime sık sık, Yahudilerin, 'Endülüs'ü artlarında bıraktıktan sonra, İstanbul'a yerleştikleri ilk dönemlerde, denizin kıyısındaki mahallelerde biraraya gelmelerinin özel bir anlamı olup olmadığını sorarım. Bir 'zorunluluk' muydu bu, 'basit bir tesadüf' mü? 'Birarada' yaşamının mantığı, o günlerde neden özellikle o mahalleleri öne çıkarmıştı? Yahudilerin tercih ettikleri, yapabildikleri, ya da yapmak zorunda kaldıkları meslekler bu tercihleri açıklayabiliyor mu? Ticaretle 'hayatlarını kazananlar'ın, o günlerin koşulları altında, deniz yollarına yakın yerlerde bulunmak isteyeşlerini anlayabilirim. İnsanların, yaşamak istedikleri yerleri bile her zaman seçemedikleri gerçeğinin de o günlerde bu 'seçimleri' belirlediğini dikkate alabilirim. Hepsi bu kadar mıydı ama acaba? Deniz, yine o günlerin koşullarında, kaçış yollarına daha yakın bulunma anlamına da mı gelmişti yoksa? Bu soru benim bütünüyle kafamda ürettiğim, tarihsel gerçeklerden çok, benim gerçeğimde, özel tarihimde aranacak bir soru olabilir. Yanıtı belki de bu yüzden başka yerlerde aramam gerekiyor. Soru 'belki de bu yüzden yalnızca bir yazarın sorusu. 'Göç'ün tarihi, o tarihlerin yolunda, benim kayıtsız kalamayacağım bir tarih sonuçta.

Ama İstanbul'un tarihini düşündüğümüzde, Yahudilerin, bu şehirde, bugün birçok İstanbul'ludan çok daha fazla

İstanbul'lu olduklarını söylemeye, iddia etmeye olanak tanıyacak kadar uzun süre kaldıklarını da söyleyebiliriz artık. Bu durum öteki dinsel/kültürel azınlıklar için de geçerli.

Ama burada, işte tam da burada, yine bana çok anlamlı gelen 'o Adalar'dan ve soyut duvarlardan söz etmem gerekecek. İstanbul'un tarihi üzerine düşünen birçok insan, azınlıkların, bu uzun tarihte, bir çeşit 'yabancılaşma' içinde yaşadıklarını aklına getirebilir. Ne var ki yaşananlar bizi bambaşka fotoğraflara götürüyor. Bu fotoğraflarda öncelikle herkesin kendi 'gettosunda', kendi 'ada'sında yaşamayı tercih edişi var. Bunu da anlamak çok kolay. İnsanlar, 'varlıklarını sürdürmek, kendilerini 'korumak' için, kendilerine sunulan koşullar doğrultusunda yaşamayı seçerler. Sadece İstanbul'a özgü bir durum değildir bu. Dünyanın farklı coğrafyalarında, azınlık konumunda yaşayan tüm toplumlarda bu özellikler şöyle ya da böyle görülür. Bugün Almanya'da yaşayan Türkler'in durumu, içinde bulundukları 'büyük toplum'a bakışları ve öteki azınlık toplumlarıyla (Yunanlılar, İtalyanlar, Orta ve Doğu Avrupalılar, Araplar) ilişkileri, söylemek istediklerimi açıklayabilir. Hiç kuşku yok ki koşullar burada çok değişik. Ama koşullar ne olursa olsun, farklılıklar bizi aynı yerde, benzer duygularla buluşturabilir. Aynı durum, tarihte, başka uzun göç yollarında yaşamak zorunda kalmış veya yaşamayı seçmiş Çingene toplulukları için de geçerlidir. 'Kuşku' duygusu farklılıkların bulunduğu her yerde kaçınılmazdır. 'Birlikte' üretilen renklere, ayrıntılara, anlara (yemekler, bayramlar, diller) rağmen kaçınılmazdır. Bu farklı birlikteliklerin İstanbul'a, böylesi farklılıkları barındırmış birçok şehir gibi, daha iyi anlaşılmasına değer bir 'liman' kimliği kazandırdığına inanıyorum. Bu 'liman'a inen sokaklar, zorunlu ayrılıklarla, kolay kolay unutulamayacak, bambaşka coğrafyalarda, duygu iklimlerinde, kimi insanlara ve hayatlara duyulmuş hasretleri gizliyor. Bu 'liman' ayrılıkları, zorunlu sürgünlerin hatıralarını ve bu sürgünlerin doğurduğu 'iç sürgünlerini' barındırıyor. Bu ayrılıklar ve 'sür-

günler' İstanbul'un 'anadillerini' de büyük ölçüde yitirmesine neden oldu. 'Anadilleri' yavaş yavaş yitirmenin tarihiyse, ortak bir duygu dilinin istense de istenmese de yara alması anlamındaydı. 'Hoşgörü' tasarısını işte bu nedenle yapay ve anlamsız buluyorum. O tarihte kim kimi neden hoşgörememişti? Kim kimi şimdi neden hoşgörüyor ya da hoşgördüğünü göstermek istiyor? Bu soruların her birinde farklı çağrılar var. Birbirimizi birbirimize daha çok gösterebilecek çağrılar... Ama en önemlisi bu kolaycılığın gizlediği rahatsızlık, tahammül, içtenliksizlik gibi duygular sanırım. 'Birarada' yaşamının ya da yaşamayı haketmenin en yalın koşullarından biri, anlamaya çalışma çabası oysa.

İstanbul'un etnik, kültürel, dini coğrafyasında uzun 'çağlar' süresince yaşananları hatırladığımda çelişkili duygular yaşıyorum bu yüzden. Kimi bireysel ilişkilerin tarihi bana umut veriyor. Bu tarihin bugünümdeki uzantıları bana uzun bir 'yazı'da daha çok yürüme gücü veriyor. Ancak İstanbul'u paylaşılanların çok büyük bir çoğunluğunun şehrin bu yüzüne bakışlarını düşündüğümde de bir burukluk kaplıyor içimi. Farklılıkların tarihinin, etnik, dinsel, kültürel kimliklerin de tarihini aştığını, daha derinlerde, başka renklerde, yalnızlıklarda ve kayıtsızlıklarda aranması gerektiğini, bu bakışların etkisiyle, daha iyi anlıyorum. İstanbul 'azınlıklarının' gerçekten barındırabiliyor mu? İstanbul, farklı özellikleri veya eksiklikleri yüzünden 'özürlü' saydığı hemşehrilerine gerçekten kucak açabiliyor mu? İstanbul, duygusal ya da kültürel nedenlerle kendisine uyum sağlayamayanlara 'neden' sorusunu gerçekten sorabiliyor mu? İstanbul'un 'başkaları' için 'başka' soruları da var mı? Tüm yaşananlar bir yanlışlıklar, yanılığlar ve yanılısamalar oyunundan mı ibaret yoksa? 'Adalar' hâlâ yaşıyor oysa. Adalar hâlâ yaşıyor. Tüm bencilliklere ve bensizliklere karşın yaşıyor. Ama o 'adalar' sadece bize gösterilmek istenen 'adalar' değil ki...

16. Yüzyıl İstanbul'undan Kadın İzlenimleri

Metin And

Müslüman kadınların camiye pek gitmediği, camiye yalnızca kızların ya da kocası en az altı ay önce ölmüş dul kadınların girebildiği söylenir. Ancak o dönemde İstanbul'da bulunmuş bazı yabancılar, sözgelimi Pedro, dinin koyduğu yasaklardan dolayı toplumun böylesine tutucu olmasına karşın, Müslüman kadınların sokakta kendilerine söz atan, yanlarına yaklaşan erkeklere hiç de olumsuz davranmadıklarından, yabancı erkeklerle, verilen adreslerde buluştuklarından da söz ederler. Denilenlere bakılırsa, kadınlar buluşma öneren erkeklere önce kendi evi olup olmadığını sorar, erkek buluşabilecek bir ev adresi veremezse kızarlardı. Bu çeşit buluşmalarda kadınlar çoğunlukla kimliklerini açıklamaktan çekinirler, kimi kez de hem adlarını verir, hem de buluşmalar yenilenirdi.

Yine bu gezginlerin yazdıklarına bakılırsa, kadınların gruplar halinde, halılar ve yiyeceklerin yükü altında ezilmiş halayıklarıyla hamama gitmeleri çok ilginçti. Baştan aşağı siyaha boyanmış deve tüyü bir kumaşa bürünürlerdi ve yalnızca metal topuklu, mavi, sarı ya da kırmızı potinleri görünürdü. Kimi zaman da kumaşın kıvrımları arasında gizledikleri elleri görünürdü, çünkü eldiven kullanmıyorlardı. Yalnızca, elleri, sesleri ve tavırları yaşlarını belli eder-

di. Sokak giysileri incelikten uzaktı. Ancak eve gelir gelmez üzerlerindeki o biçimsiz şeyi çıkarırlardı. Ev giysileri ipekten, altın işlemeliydi. Kaşlarını boyayla birleştirirlerdi. Ya zaten siyah olan ya da siyaha boyadıkları, saçlarını toplarlardı. Ayak ve el parmaklarına kına yakarlardı. Kadınlar yere bağdaş kurup otururken, kimi zaman bacakları ve tenleri görünürdü, çünkü çorap giymezlerdi. Ayak bileklerini değerli halı-halları süslerdi. Kollarına da değerli bilezikler takarlardı. Başlarına taktıkları altın ve tüy, işlemeliydi. Giysilerinin yakaları açıktı. Fransız kadınları gibi bellerini bağlamaz, Venedik kadınları gibi giysilerini kabartacak şeyler giymez ya da takmazlardı. Olduklarından farklı görünmek için değil, örtünmek için giyiniyorlardı.

Bu Türk hanımları ince, zevkli ve becerikliydiler. Şarkı söyler, ud çalarlarken Rum kadınları da çok güzel giyinirdi. Tüm paralarını ipek ve altın işlemeli kumaşlara yatırıyorlardı. Peçe takmazlardı, ancak insan içinde çekingendiler ve fark edilmemeye çalışıyorlardı. Az konuşurlardı. Yüzlerini boyarlardı. Genç Rum kızları evlerinden nadiren çıkarlardı. Birinin kendilerine baktıklarını farkettilerinde geri kaçarlardı.

Hanımların ev işlerini yapacak birçok kadın esirleri vardı. Evli kadınlar yemek pişirmez, çamaşır yıkamazdı. Bütün gün tembel tembel oturur ve dikiş-nakış, örgü, dokuma ve benzeri işleri yapacak kadınlar tutarlardı.

O yıllarda İstanbul'da papaz olarak bulunan Schweigger, evli Türk hanımlarının Avrupalıların düşündüğü gibi evlerinden dışarı çıkmadıklarının doğru olmadığını yazıyor. Schweigger'e göre, tüm dünya Türk'ün gücünden korkarken, Türk erkeği karısından korkardı. Kadın evinin mutlak hakimiydi. Sayısız hizmetkârları vardı. Orta sınıftan kadınların bile dört-beş hizmetkarı olurdu. Dolayısıyla kadınlar bütün işi hizmetkarlara bırakırdı. İş işlemez ya da örgü örmezlerdi. Kendi evlerinde konuk gibiydiler. İyi havalarda grup halinde yürüyüşlere veya hamama giderlerdi. Dedi-

kodu yaparak eğlenceli saatler geçirirlerdi. Erkek eve geç geldiğinde sofrayı kaldırmış olurdu. İşte o zaman korkudan titretecek kadar kötü muameleyle karşılaşırdu erkek. Kadınların en büyük zevki iyi giysiler giymek ve sokakta gösterişli görünmektir. Bunlar için kocalarından günlük para isterlerdi. Yalnızca çok yoksul kadınlar baştan aşağı ipeklere bürünemezdi.

İmparator II. Rudolf'un büyükelçisinin emrinde çalışan Wratislaw'ın edindiği izlenime göre ise, Türk kadınları geleneklerin öngördüğü kadar kapalı değillerdi. Örneğin, geleneklere göre bir erkek evlenmeden önce karısını ne görebilir, ne de onunla konuşabilirdi. Dolayısıyla da evleneceği kız hakkındaki tüm bilgiyi kadın akrabalarından alırdı. Ama elçilikteki yeniçeri muhafızlara göre, bu geleneğe artık uyulmuyordu ve kızın gelecekteki kocası tarafından görülmesi günah kabul edilmiyordu. Kızlar kendisiyle evlenmek isteyen erkeğe yüzlerini göstermenin bir yolunu buluyorlardı. Türk evlerinin genellikle bahçelerine bakan balkonları vardı. Kadınlar buraya çamaşır asarlardı. Kız ne zaman çamaşır asacağını genç adama bildirirdi. Sonra en güzel giysisi içinde balkonda belirir, kayıtsız bir edayla çamaşır asma-yaya koyulurdu. Kızın evinde balkon yoksa, bir arkadaşının evine giderdi. Genç adama rastlayacağını bilmiyormuş gibi davranırdı. Genç adamın kendisini görmekten mutlu olduğunu duyarsa, bu kez erkeği baştan çıkarmak için elinden geleni yapardı. Erkek kızla evlenmeye karar verirse, annesi-babası ve arkadaşları evlilik anlaşması için bir araya gelirlerdi.

Wratislaw ve elçilikteki genç arkadaşları Türk kadınlarını peşesiz görmek istiyorlardı. Bu nedenle yeniçerilerden birinden bu işi tehlikesizce ayarlamasını istediler. Bu yeniçerinin adı Mustafa'ydı, Bohemyalı'ydı. Bu yüzden de yurttışı Wratislaw'la kolaylıkla dostluk kurdu. Birkaç gün sonra Mustafa kayıkla bir bahçeye gitmelerini önerdi. Onlarla

başka yeniçeriler de geldi. Bahçeye geldiklerinde, yeniçeriler onları hizmetkarlarla yalnız bırakıp ikinci bahçeye gittiler. Uzun bir süre sonra döndüler ve Wratislaw ile üç arkadaşına tanıdıkları bazı hanımların öbür bahçede olduklarını söylediler. Hepsi diğer bahçeye girdiğinde, Wratislaw bir grup peçeli Türk kadınının biraz ileride yürüdüğünü gördü. Mustafa kavalını çıkarıp bir melodi çalmaya başlayınca kadınların telaşlandığı görüldü. Dönüp kimin kaval çaldığına baktılar. Mustafa onlara doğru gitti, yerlere kadar eğilerek onları selamladı, hepsinin elini öptü ve bahçeye bir kaç hristiyan arkadaşını getirdiğini, bunu hakaret olarak almamalarını rica etti. Biraz konuştuktan sonra, Wratislaw ve arkadaşlarını yanına çağırdı. Onlar da kadınların ellerini öptüler ve rahatsız ettikleri için özür dilediler. Daha sonra bahçedeki çardağa girdiler ve hep beraber oturdular ve Mustafa'nın tercümanlığı ile konuşmaya başladılar. Kadınlar meyve getirterek yabancı konuklarına ikram ettiler. Gençler peçelerini çıkarmalarında ısrar edince biri dışında hepsi çıkardı. Batılılar için hiç de güzel değillerdi. Tenleri esmer, gözleri siyah, saçları ve kaşları boyalıydı.

Mustafa'nın yaşlı bir adamla evli genç ve çekici bir kadınla ilişkisi vardı. Kadının kocası kuşkulanıyordu. Bir gün Mustafa kadını o gün öğleden sonra evine çağırdığını söyledi. Wratislaw eğlencelerine katkıda bulunmak amacıyla ona şarap ve şekerleme yolladı. Randevu, Mustafa'nın çavuşunun ibadette olacağı bir saatte, öğleden sonra geç vaktiydi. Buluşma zamanından önce, bu kadın hamama giderken, kocası arkasında olmasına karşın, buluşmaya geleceğini işaretle belirtti. Hamama giderken adet olduğu üzere kadının yanında iki esir hizmetçi vardı. Kadının havlularını ve giysilerini başlarının üzerindeki halılar içinde ve bakır kovalarda taşıyorlardı. Kuşkulanan koca hamamın kapısının karşısında karısını bekledi. Hamama giderken kadının üzerinde yeşil bir giysi vardı. Adet olduğu için de peçeliy-

di. Hamama girdikten kısa bir süre sonra kırmızı bir giysi ile dışarı çıktı. Kocasını farketmemişti. Yakındaki bir eve girdi. Mustafa'yla buluşup eğlendikten sonra, kırmızı giysisiyle geri döndü. Sonra da yeşil giysiyle hamamdan çıkıp yumuşak başlılıkla eve döndü. Wratislaw ile Mustafa kadının kocasına yaptığı oyunu hatırladıkça gülüyorlardı.

Hakim Tarihi'nden İstanbul Sahneleri

Necdet Sakaoğlu

Klâsik Osmanlı tarihleriyle 18. yüzyılda yazılanlar arasında salt konularda değil, dilde ve kapsamda da farklılıklar vardır. Daha uzun süreçleri içeren ve kolay anlaşılır eskilere kıyasla bu yeniler, terkiplere boğulmuş uzun anlatımlarla kısa zaman dilimlerinin olaylarını battal ciltlere zor sığdırmışlardır. Bir vak'anüvis tarihi olan ve 1166-1172 (M. 1752/3-1759) tarihleri arasındaki olayları veren Hakim Tarihi de bir 18. yüzyıl tarihi olarak bir bakıma bu tanıma uymaktadır. Ancak dili sade, içerdiği konular da ekseriya o yılların âdetlerine, toplum ve saray yaşantılarına ilişkindir. Basılmamış olan Hakim Tarihi, dünün yaşantılarını merak edenler için "ibret-âver" konular ve olaylar sunar.

Elimizin altındaki yazma nüsha, yapıtın "Cild-i sâni" (2. cilt) si olup Hicrî 1171-1173 (M. 1757-1759) yılları olaylarından ibaret içeriği, bir saltanat değişikliği ile bir sultan doğumunun payitaht halkının "erkekler" kesimine(!) yaşattığı çifte-coşku tema'sına oturtulmuş gibidir. Bize göre Hakim Tarihi, Eremya Çelebi'nin, İncicyan'ın İstanbul tarihleri kadar, hatta onlardan daha renkli bir İstanbul tarihidir.

Bu ilginç kaynağın sayfalarından seçtiklerimizi, okuyucularımızı yormamak için kısmen sadeleştirip özetleyerek sunmayı uygun gördük:

Yeni Padişahın estirdiği adalet ve koyduğu yasaklar

Tahta çıkan III. Mustafa'nın (1757-1774), cülus ve kılıç kuşanma törenlerinden hemen sonra, "padişah-ı âlem-penah efendimiz" olarak sık sık "tebdil çıkma"ya başlayıp uyruklarından kimilerini suçüstü yakalayıp oracıkta "cezâ-yı sezâsı"nı verip idam ettirmesi, kimini de ihsanlara boğması, tarihçi Seyyid Mehmed Hakim'e göre son derece önemli olaylardır.

Tahta çıkmazdan önce saray haremindedir 27 yıl boyunca "kafes" hapsinde kalan bu padişahın, o sıkıntı dolu yıllarda okuduğu eski kitaplarındaki öykülerden esinlendiğini, garip uygulamalarına bakarak ileri sürmek mümkündür. "Tebdil çıkmak" geleneğine sık sık başvuran III. Mustafa, tanınmayacağı "tebdil" kıyafetleri içinde çarşılarda meydanlarda dolaşır; konuşulanlara kulak verir; Doğu masallarındaki hükümdarlar –örneğin Himyeri meliki Numan bin Münzir– gibi, her tebdil çıkışında bir "siyaset"te (idam cezası) ve bir "ihsan"da (padişahâne iyilik) bulunur, saraya öyle dönermiş. Sonra, gayrimüslimler, Müslümanların giydiklerini giymesin, sokaklarda çubuk içilmesin, kadınlar ortalıkta dolaşmasınlar... Gibi bir dizi yasaklar koymuş. Örnekler:

"Nakl-i 'Acîbe Devletli padişahımız, bir mevlevî şeyhi kıyafetinde tebdilen Eyüp'e çıkıp İdris Köşküne doğru halkla bir arada yürürken bir edepsiz ve lâübâli, eteği altında bir testi şarap ve arkasında bir avret, birbirini kollayıp anlaştıkları mahalle giderlerken, padişah hazretleri şarabın kokusunu aldığı gibi, avretin dahi herife uyararak gittiğini; bunların zâni ve zâniye olduklarını anlayıverip işaret buyurup herifi katl ve şarabını üzerine döküp şarap sebûsunu (testi) üzerine koydurmuş. Zinâyâ giden kadını da zindana göndermiştir. Bu hâli gören halk taaccüp edip Eyyub-ı Ensarî gibi mübarek mahâlde ve Cuma günü böyle bir günaha cesaret edenler cezalarını buldu diyerek padişaha dua etmişlerdir."

“Padişahların her hareketlerinden nice nice faideli neticeler olur. Padişah hazretleri şevval ayının onbeşinde yine tebdil gezerken Alibey Sarayı ustası (bahçıvanı) bir salih, ihtiyar ve doğru kul-ları olup meğer biçârenin yetişmiş bir kızı var imiş. Yokluktan ve geçim sıkıntısından çeyize kudreti olmadığı gibi, kızınsa gizli gizli takazası malûm. Bir oda döşemesine iktidarı olmayıp ilahi kapı-ların açılmasını beklerken şevketlü kerametlü kudretli efendimiz haz-retleri Alibey Saray-ı hümayûnunu gezip odaları dahi temaşâ bu-yurduklarında, bir ilham ile mezkûr ustaya –Bu sarayın odaların-da olan eşya ve esvap sana hibe olundu diye buyururlar. Biçâre us-ta hayrette kalarak şüphesiz padişah-ı âlem-penah hazretleri kalp-lerden geçenleri biliyor. Benim içindeki ıstırabı keşfettiler, der.” (yaprak 22-23)

“Sarraf Ermeni Ekmekçi’nin Sultanahmed Camii Avlu-sunda İdamı: Ramazan-ı şerifin yirminci günü Şehriyâr-ı âlem efendimiz hazretleri zemmiler güruhunun (müslüman olmayanlar) reayâ üslubunda giyinmeleri için yasağ-ı hümayun koyup adı ge-çen zemmi fermana uymayan esvapla giderken Ayasofya yakınında bizzat Şehriyâr-ı âlem-penah efendimiz, tebdilde tutup hemen o mahalde katline emir verir. –Müslüman olurum! Deyü feryad edince küreğe konulması ferman olmuştu. Amma, Allah’ın hikmeti akşam namazından sonra katline hatt-ı hümayun ile nöbetçi kapı-cıbaşı tâyin edilip Tersane’den getirilerek Sultanahmed Camii av-lusunda geceleyin cezası tertip olundu.

Yine Ayakapusu yakınında Yehud Mahallesi semtinde, bir Yahudi, Şehriyar-ı âlem-penah Efendimiz Hazretleri tebdilen o ma-halden geçiyorlar iken yasak esvapla karşısına çıktığından hemen katline işaret buyurduklarında aman verilmeden cezâ-yı sezâsı ter-tip ve cehennemin dibine gönderildi.” (Yaprak 24)

“Çarşı ve pazarda tütün içilmesi yasağı: Yine o ra-mazanın sonlarında çarşı ve sokaklar ortasında, pazarlarda tütün çubuğu elde gezip alenen içilmeye deyü yasak ve tenbih olunmakla cümle halk uyarılıp alenen çarşı ve pazarlarda değil, berber dükkânları içlerinde ve belki sahrada bile içilmeyip dükkân iç-

lerinde olan çubuklar bile külliye kaldırıldılar. Daha sonra, yasak alenen içilmeyedir deyü açıklama buyuruldu.” (Yaprak)

Heyecan yaşatan olaylar

Kanlıca önünde karaya vuran büyük balığı halkın görmeye gelmeleri: Bu günlerde Kanlıca önünde bir mâhî-yi büzürg (çok büyük balık) cüssesi ziyade iriydi. Birkaç gün etinin parçalanması için halk toplandı. Havyarı dört yüz okkadan (520 kg) ziyâde idi. Her taraftan halk temâşâsına gelirler idi. Bunun ardından gayet çok balık çıkmağa başladı. Etraf ve sahil kenarlarında küçük kayıklar avcılar doldururlar idi. Uskumru ve palamut balığı oltasız el ile tutulur idi. Ve bir balık da alâ hatt (güzel yazı) ile (üzerinde) Lâilâhe illâllah kelimesi yazılı olarak avlandı.. Vakti çok halk temâşâ eylediler. (Yaprak 39)

Üç kantarlı kalyonun rûy-i deryaya (denize) indirilişi: Yine o senenin (H. 1171) cemaziyelevvelinin ikinci perşembe günü Şehriyâr-ı ekrem şevketlü kerametlü mehabetlü efendimiz hazretleri deryaya indirilecek üç kantarlı (anbarlı?) kalyon-ı hümayun için Tersane-i âmireyi teşrif buyurup sahib-i devlet (sadrazam) ve kapitan paşa ve Tersane emini ve diğer ricâl ve Tersane ricâli, eski âdet ve âyin üzere hazret-i padişahı karşıladılar. Kalyonun üstündeki sâyeban-ı hümayunda (gölgelik) padişah azametle oturdu. Üç kantarlının denize indirilmesinde Tersâne hademesi ve ricâli çok gayret ve ihtimam eylediler. Ammâ bu kalyonun altmış üç tarihinde bodoslaması kurulup birkaç defa tamamlanmasına başlanıldıkça her seferinde bir tehir sebebiyle ta bu vakte dek kalmıştı. Nihayet dua ve niyaz için eller açılıp Allah'ın yardımıyla denize indirildi. Top şenlikleri ve kurbanlar kesilip türlü sürur ve şadumanlık oldu. (Yaprak 39-40)

İstanbul'un Fener Mahallesinde yangın: 1171 Muharrem ayının onyedinci Çarşamba gecesı saat altı buçukta iken Fener'de Petro Kapısı'nda hisarın dışında bir meyhânenen, kadehlerdeki şa-

rabın renginde âteş zuhur edip bir miktar dükkânlar ve evler tâ kiliseye varıncaya dek yanıp hisar içinde olan hanelerden, bitişikliği sebebiyle kırk elli miktarı hane dahi âteşden harap oldu. Hele etrafa yayılmadan bastırılıp söndürüldü.” (Yaprak 52)

“Hekimoğlu Ali Paşa’nın oğullarının hitanı (sünneti): O senenin (H. 1172) Safer ayının altıncı mübarek Salı pazartesi velime-i hitana (sünnet törenine) başlanıp o ayın onuncu cumartesi günü hitam buldu. Hitanın tafsilatı budur: Merhum Hekimbaşızade Ali Paşa hazretleri bir gâzi vezir olup vasiyeti ve ailesinin istihamları üzerine cenazesinin (Kütahya’dan) nakli için Hazret-i Şehriyar hazretlerinin sadakalarından hissedar olmalarına müsaade edildiğinden sekiz yüze yakın fukara masumların dahi hitanı yapıldı. Saferin altıncı mübarek pazartesi günü hitana başlanıp O günkü kuşluk taamına yalnız şeyhülislâm efendi hazretleri ve akşam taamına muhterem kazasker efendiler dâvet edildiler. Salı günü sabaha nakibüleşraf ve İstanbul Kadısı ve eski Anadolu kazaskerleri, akşamına Dergâh-ı âli Yeniçerileri Ağası ve çarşamba günü sabaha sipahiler ve silahdarlar ve akşama Cebeci ve Topçu ve Arabacı ocakları, Perşembe sabahına, Divan-ı Hümayun yazıcılarından on kişi ve akşama İstanbul’da oturan vezirler dâvet olunup vezirâne ağırlandılar. Velime esnasında adı geçen beyler Enderun-ı Hümayuna kabul edildiklerinden, merhum pederlerinin vefatından duydukları hüznün yerini bu sürur aldı. Sadrazam hazretleri dahi birer mücevher hançer ve birer mükemmel at ve birer kat nefis kisveler ihsan ettiğinden her biri mesrur oldular.

Hitandan sonra arabalara binip hanelerine gittiler ve sekiz yüz miktarı fukara masumları dahi hitan olunup her birine birer kat kisve ve padişahın hediyeleri sadaka edildi. Bu masumlara, hitan âdetleri üzere eğlenmeleri için bazı saz ve hayâlbaz (Karagöz) vesa’ir çengiyân ve hanendegân (oyuncular, şarkıcılar) ile hitan âdetleri tamam oldu. (Yaprak 61)

“Semada acaip alâmet: O sene (H. 1172) cemaziyelahirin yirmiyedinci gecesi saat üçte iken, gökyüzünde bir yangın kıvıllığı

görüldü Yeniçeriler taraf taraf nidâ ve veziriâzam ve Yeniçeri Ağası ve sa'ir zâbitan ve Ocaklar, mutad olduğu üzere hazır olup gittiler. Gördüler ki Çengelköy'ünden tâ Tophâne hizasına gelinceye gökyüzünde uzun bir koyu kızılık var ki asla gecede yangın aydınlığından farksız. Bu hâle şaşır herkes mahallerine döndüler. Bunun benzeri eski yıllarda da çok vaki olmuştur. (107)

İstanbul tarihinin en ilginç doğum şenliği

I. Mahmud'un (1730-1754) ve III. Osman'ın (1754-1757) çocukları olmadığından yaklaşık 30 yıl boyunca Osmanlı Hanedanı'nın sona ereceği kaygısı yaşanmış; III. Mustafa'nın ilk çocuğu olan Hibetullah Sultan'ın doğmasının (14 Mart 1759) sarayda uyandırdığı sevinç, geceli gündüzlü on gün süren resmi velâdet şenlikleriyle İstanbul'a da yansıtılmıştır. Tarihler, Hibetullah'ın doğuşuna değin, hiçbir Osmanlı şehzadesi ve sultanı (padişah kızı) için bu kapsamda şenlikler yapılmadığını yazdığı gibi, doğum öncesinde bütün camilerde dualar edildiğini; şenlikler öncesinde şenlikler boyunca ve sonrasında tam kırk gün bütün çarşıların, evlerin, sokakların, kandiller, billur avizeler, şamdanlar, meşaleler, flamlar, bayraklar, abalar dibalar, fiskiyeli havuzlar... ile süslenip ışıklandırıldığını; sarayda hazırlanan içi dışı ışıklı bir cami maketinin Hibetullah doğar doğmaz saraydan Ayasofya meydanına çıkartıldığını; günlerce süren donanma ve eğlenceler sırasında meyhanelerin açılmasına, kadınların sokağa çıkmalarına, hammalların da sokaklara girmelerine izin verilmediğini vs. anlatmaktadır. Hakim Tarihi'nin 30 sayfası da bu konuya ayrılmıştır:

Hibetullah Sultan'ın velâdeti (doğumu): Yine 1172 senesi Recep ayının onbeşinci Perşembe gecesi kutlu sa'at beş buçukta iken Allah'a hamdolsun, şevketlü kudretlü mehabetlü padişah-ı âlem-penahı, sultan ibnü's-sultan e's-sultan Mustafa Han -ömrü

ve saltanatı daim olsun— efendimizin, Hibetullah ismi verilen (kızı) devletlü sultan hazretleri doğdu. Bu uğurlu doğum vesilesiyle Osmanlı hakanlarının güzel âdetleri, ve büyük sultanlara mahsus kaide-ler üzere on gün on gece benzeri görülmedik şehrâyin ve donanma oldu.(...)

Hibetullah Sultan ‘aliyyetü’ş-şanın veladetlerinde kaide üzere gece Saray-ı âmirede kösler ve Mehterhâne-i Hassa nöbet vurup sevinç çılgınlıkları asumana yükseldi.

Müjdeyi alan sadrazam tebrik içir saraya koştu.(...) Sadaret mehterhanesi dahi nöbet çalarken, Paşakapısı mumlar, kandiller, meş’aleler yakılarak aydınlatıldı. Sonra vezirlerin, kaptan paşanın ve diğer ricalin mehterhaneleri de tebrik-bânk nöbeti çalmaya başladı ve konakları ışıklandırıldı.

İstanbul halkı bu büyük debdebeyi taraf taraf işitip pek mutlu oldular. O gece ve sabahı kaide-i kadime üzere her tarafa müjdeciler gönderildi.(...) Velâdet gecesinin sabahı hazret-i şehriyar-ı âlem hazretleri Yalı Köşkü tabir olunan tahtgâhı teşrifle devlet erkânının tebriklerini kabul etti.(...)” (Yaprak 110 vd.)

Hibetullah Sultan’ın doğmasından önce pek uğurlu ve bereketli belirtiler görüldüğünü; kazılan temellerden define-ler çıktığını, yiyecek bolluğu olduğunu; İstanbul’a, on yıl yetecek kadar zeytinyağı geldiğini; geceleri düzenlenen şehrayinlerde birkaç senelik zeytinyağı yakılmasına karşın yağ sıkıntısı çekilmediğini; herkesin dilediği gibi eğlendiğini; bir kimseye tek bir sille dahi vurulmadığını, Ayşe sultanın düğünü de bugünlere rastladığından mutluluğun iki kat olduğunu uzun uzun açıklayan tarihçimiz şehrayin ve donanmaların başlayışını şöyle anlatmaktadır:

Padişah, sadrazama bir hatt-ı hümayun gönderip yapılacak şenlikler boyunca güvenliğin sağlanmasını, kimsenin incitilmemesini, sabahleyin toplar atılıp İstanbul’da taraf taraf münadiler nidâiler (tellallar bağırıp) ve ehl-i suk (esnaf) vesairleri dükkânlarını, evlerini ve mahallelerini tezyin edilmesini buyurdu. Evler ve dükkânlar birer gelin odasına döndü.

İlk günü sokaklarda ve pazarlarda saz ve davul ve zurna ile duhter (kız) ve zenne (kadın) kıyafetinde çengi oynamak ve bazı ce-

mal ve acaip tesacvir zırzop ve emsali ki şehrâyin ve donanma bu makuleden ibarettir. Bunlara izin verilmeyip bu hâl üzere iken ikinci günü Şehriyar hazretleri cumayı kıldıktan sonra Saray-ı hümayuna giderken halkın biraz suskun ve söngün olduğunu görüp hemen o saat cümleye izin buyuruldu ki donanma ve şehrâyin demek oyun göstermek ve saz ve cenk ve çengi ve tesavir ve ucube temasil ve şûh ve şengiden ibarettir deyu emir buyurulup heman saat her köşe ve sokak eşi görülmemiş saz ve cenk ve raks-ı gılman ve Rum ve Frenk ile müzeyyen oldu.

Padişah, sadrazama gönderdiği bir hatt-ı hümayunla da: şehrâyin günlerinde nisvan taifeleri (kadınlar) şehir ve pazarda ve taşra mesirelerde geşt-ü güzarlari tamamen memnu olmak üzere mahallelerin imamlarına ve zabıtâna ihtar buyurularak kadınların evlerinde oturmaları için herkese tenbih edildi. Allah saklasın şehrâyin günlerinde sokak ve pazarda ve mesirelerde bir avret görölürse aman verilmeyip haklarından gelineceğini muhakkak bileler deyu tehdit edildiler. Meyhaneler mühürlendi. Ayyaş güruhu ve Bektaşiyân makuleleri 'her kapıyı açan Allah'a' dua ede dursunlar şarap cinsinden ne varsa alınıp satılması ve eğer bir sarhoş bulunmak lâzım gelirse aman verilmeyip cezalarının tertip olunacağı cümle zabıtana tenbih edildi.. Vakia şehrâyin günlerinde bir mahalde bir avret görölmedi. Ve bir mest (sarhoş) kimse yakalanmadı. Şarabın bir katresine bir altın verilse bulmak mümkün değildi." (Yaprak 111 vd.)

Varsın İstanbul surları boyansın, fukara dükkânları bile kandillerle mumlarla aydınlatılsın, evler ışık hevenkleriyle donatılsın, sazendeler, hanendeler, çengiler, rakkaslar, hayalbazlar, zırzoplar çalsın söylesin, oynasın, ne yazar? Osmanlı tarihleri o on günü, Osmanlı yaşantısının sözde en uzun ve en kapsamlı velâdet şenliği olarak vurgulasalar da kadınlar evlere hapsedildiği, meyhaneler mühürlendiği, şarap testileri gizlendiği için bir taassup vak'asından başka bir şey değildir.

Bir Saatçi

Beyoğlu'nda bir arka sokakta, küçük bir saat tamircisi dükkanı. Baba-oğul birlikte çalışıyorlar. Baba, hâlâ dükkânını kravatsız açmayanlardan. Oğlu ise kot pantolon ve tişörtün rahatına teslim olmuş. Kapıdan giren müşteriler ilk onunla konuşuyorlar. Saatlerin ciddi sorunları olursa ya da uzattığınız saat gerçekten eski, hâlâ kurularak çalışanlardan-
sa, baba o zaman devreye giriyor. Hiç yerinden kalkmadan, gömülü olduğu tezgâhın ardından elini uzatıyor ve saatinizi alıp incelemeye başlıyor.

Teşhis koyma konusunda aceleci değil, ağır ağır konuşup karar veriyor.

Duvarlarda çeşit çeşit saatler asılı. Bazıları kendilerininmiş, bazıları da müşterilerinmiş, tamire bırakmışlar. Birçok saat tamircisinin artık saat satıcısı da olması gerçeğine karşın saat satmıyorlar, yalnızca tamir ediyorlar. Bir tür zamanı onarma işiyle meşguller ama duvarlardaki saatlerin her biri ayrı bir zamanı gösteriyor. Arada bir biri, saat başına geliyor ve çalışıyor. Gün boyu zamansız gong seslerini dinliyorlar.

Dükkâna uğrayanlarla ettikleri sohbetlere bakılırsa çevre esnafla araları iyi. Ancak mesafeliler. Yine de kimsenin bunun üstünde durduğu yok, herkes birbirini kendince bir yere koymuş olmanın rahatlığı içinde.

İstanbul Bir Gizemdir

Giovanni Scognamillo

Gizemin nerede başladığı ve nerede bittiği bilinmez, gi zemin nereden bulunduğu ve neden bulunduğu da rahatlıkla saptanamaz ama ne gizemsiz bir dünya ne de gizemsiz bir büyük ve eski kent düşünülemez. Bu şekilde düşünüldüğü şekilde en basit gerçeklere karşı gidilmiş olunur.

İstanbul'un gizemlerini, iki kitabımda, salt gizem meraklısı olduğum için yazmaya çalışmadım, her büyük ve eski kentin dünden bugüne aktarılan gizemlerle kaynaştığını inandığım için, kimilerini duyduğum veya yaşadığım için bu tür bir uğraşıya giriştim, ama ikna edici, ama salt folklorik.

İstanbul'un içinde yaşadığımı için –ister kökten İstanbullu olalım, ister bu kimliği sonradan edinmiş olalım– İstanbul'u bildiğimizi, tanıdığımızı, özümsemiş olduğumuzu sanıyoruz. İstanbul'u tanımak bir ucundan bir diğer ucuna gitmek değildir, yıllarca bu büyük kentin şu ya da bu semtinde konaklamak değildir. İstanbul'u tanımak ve bilmek onu dün ve bugünü ile içten yaşamak, onu derin bir şekilde his etmektir.

Yüzyıllar boyunca İstanbul içten ya da dıştan gelen sayısız konukların ilgisini çekmiştir salt doğal güzelliklerinden ya da tarihsel kalıntılarından değil, herkese, her isteyene ve her arayana dünyanın başka herhangi bir yerinde benzeri olmayan duygular ve boyutlar sunduğu için.

Boyut dediğimde aklınıza yanlış şeyler gelmesin. Kasettiğim ne içinde bulunduğumuz mega kentin yüzölçümü ne de kalabalığıdır. Boyut, bu konuda, düşünseldir, ruhsaldır, hatta inançsaldır. Her büyük ve eski kentin çok gerilerde kalmış ve mitoslar yaratan geçmişinde efsaneler, inanışlar, destanlar vardır ve bunlar o kente özgü bir folklor ve hatta bir mitoloji oluştururlar. Gizemler bu izlerde, bu simgelerde, kimi zaman gerçeklerde –ya da “başka” gerçeklerde– varolurlar ve onları, en azından bir başlangıç olarak buralarda aramak gerekiyor. Ancak geçmişin ve geçmişteki insanların gizem olarak kabullendiklerini biz aynı saflıkla nasıl kabul edebiliriz ki? İlle de gizem diye diye İstanbul masallarına mı inanmamız gerekiyor ya kimi eski seyyahın anlattıklarına? Eski şeylere, eski kaynaklara, hiç kuşku yok ki bakmamız gerekiyor onlara, çünkü, kaçınılmaz bir temel oluştururlar ama onlara yeni gözlerle, yeni bir bakış ve yorumla değerlendirmemiz koşulu ile, aksi taktirde kendimizi de başkalarını da aldatmış, değilse yanlış bir yola yöneltmiş oluruz.

Gizemlerin unutulduğu bir 21.nci çağda yaşıyoruz ve gizem olarak kabullendiğimiz tek şey, nerede ise, teknolojinin açıklanılabilir mucizeleridir. Gerisi ise ya batıl itikatlar kategorisine dahil edilir ya da hiç kaale alınmaz. Bir boyut kazandık ve bir boyut yitirdik farkında olarak ya da olmayarak.

Bugün, örneğin, Ayasofya’yı ziyaret edenler için önem kazanan ya yapının mimari özellikleri ya da duvarlarının içinde koruduğu tarihsel ve inançsal değerlerdir. Bir turist gözü ile bakıyoruz ona veya bir uzmanın yaklaşımı ile. Etrafında anlatılanlar efsaneler, olaylar kaçımızı ilgilendiriyor ve neden ilgilendiriyor. Son ayinlerini yapan papazları kurtarmak ve korumak için duvarların açılabilceği, bir mermer levhadan Şeytanın bize baktığını, dilek sütununun işlevsel olduğunu nasıl kabul edebiliriz ki? Hiç kuşku yok ki kabul edebilmemiz, inanmamız olanaksızdır. Olanaksızdır ama fazla kuşkucu davrandığımızda, her zaman her şeyi salt ku-

ru mantığımızla açıklamaya çalıştığımızda kimi şeyleri kaçırıyoruz, folklorik ve mitolojik şiirsellik dahil olmak üzere.

Çocukluğumun yaz aylarını geçirdiğim Bostancı'da ve Büyükada'da perili evler hiç eksik değillerdi. Kural olarak her eski ve terkedilmiş, yıkılmaya yüz tutmuş ev, potansiyel olarak, perili idi. O yaşlarda iyi peri kötü peri, iyi cin kötü cin diye bir ayırım yapmıyorduk. Yapmıyorduk çünkü bizim için önemli olan bir mekanda –tercihen korkutucu bir mekanda– açıklayamadığımız ve açıklanmayan bir “başka” şeylerin bulunması olasılığı idi. Bilmeden ve düşünmeden gizem araştırmacıları idik gece vakti, kimi zaman ağabeylerimiz ve ablalarımızla, bir el fenerinin ışığında o mekanlara girdiğimizde, her an yıkılabilen o merdivenlerden tırmandığımızda, o gıcırdayan kapıları açtığımızda ve tonlarca örümcek ağlarına bulaştığımızda. Belki de gerçekten aradığımız, orayı mekan tuttuğu söylenen hayaletler, ruhlar, cinler, periler değillerdi. Aradığımız, bir heyecanın ötesinde, bilinmeye açılan kapılardı.

Sonraki yıllarda, lise öğrenciliğimde, bu gizem yolculuklarını başka yerlerde sürdürdüğüm oldu, gizemlerin bulunmadıkları yerlerde bile, o zamanlar nemli duvarlara tutunarak kaygan merdivenlerden ulaşılan Galata Kulesi'nde ya da yıkık surların uzayıp giden dehlizlerinde.

O yıllarda bir rehberim vardı. Ernest Mamboury ve İstanbul'un gizemleri ile ilgilenmemi kendisine borçluyum. Onun anlattıklarını, onun yazdıklarını izleyerek Tarabya'da kanlı Medea'yi aradım. Boğazın akıntısına bakarak Altın Post'un peşine takılan Argos gemisinin ünlü tayfalarını düşledim ve her zaman Kız Kulesi'nin hangi yer altı ve denizaltı yollarla nerelere (Üsküdar, Salacak, Büyükada) ulaşabildiğini merak ettim.

Benden de meraklı –ve hayal güçleri benimkinden çok daha geniş– kimi gizem araştırmacılarına göre İstanbul kentinin altında açılan ve açıldığı söylenen yollar, geçitler, ka-

nallar, dehlizler her yere varmaktalar, nerede ise kıtaları aşarak ve mitoslaşmış diyarlara ulaşarak. O kadarını bilmiyorum ve bilmek istemiyorum, beni tehlikeli gördüğüm kimi yolculuklara itebileceğinden, ulaşılmaz boyutlara sürükleyebileceğinden ve her şeyden önce, merkez olarak kabul ettiğim İstanbul'dan uzaklara iteceğimden.

Merkez İstanbul dedim, dedim çünkü öyledir, öyle kabul edilmesi gerekiyor. İyi de hangi İstanbul, yanlış yapılanmanın kahrını çeken, yeşil alanlarını katleden, New York'a özenip her uygun olmayan yerde gökdelen taklitlerini diken İstanbul mu? Değil. İnsanlar maske takma gereksinimini duydukları gibi kentler de –kimi zaman zorlamalı olarak– maskeler takarlar bazen özentiden, bazen de yanlış anlaşılan bir çağdaşlaşma uğruna. İstanbul'un gerçekleri, giderek gizemleri, bu maskenin altında kalmıştır, eskiden de bugün de. "İstanbul bizi çağırıyor" yazıyor Gabriele La Porta, kitabının İtalyanca baskısının önsözünde "Belki düş görmeliyiz."

Belki ama İstanbul bir düş değildir, bazen zorla kavrayabildiğimiz (şayet gerçekten kavırıyorsak) bir gerçektir, geçmişinden kaynaklanan tüm malzemeleri ile. Gizem olmasaydı belki salt İstanbul için gizemleri yaratmak gerekecekti. Mitolojik İstanbul, tanrılar ve yarı tanrılar tarafından yaratılan bir küçük kent, bir büyük kasaba. Roma'nın izleri ve inançları, yüce Bizans tüm gücü ve karmaşası ile, fethedilen İstanbul dört bir yerden oluşan nüfusu ile, kocaman bir Osmanlı dönemi ve batılılaşmanın esintileri. Kaçınılmazdır: bir kentin dünden kalma gizemleri –ve gizem taşıyabilen izleri– bir silsile teşkil ederek, bir yol çizerek ve zaman dilimlerini aşarak parçalanmaz bir tüm teşkil ederler. Artık sorun olan inandırıcılık değildir, sorun olan duyarlılıktır.

İstanbul bir merkezdir ve bu merkez Batı'nın her yerinden meraklıları, araştırmacıları ve pek tabii ki gizemcileri çekiyor. Çekiyordu desek daha doğru olmaz mı? Muhakkak ki, çünkü bugüne baktığımızda arayışlar başka arayışlardır, araştırmacılar başka araştırmacılardır. Konu İstanbul'dur,

ayrıntılar ise tümünden değişiktir. Eskinin verimli kültür karmaşası çağdaşlık ya da küreselleşme dediğimiz bir kimlik eksikliliğine yol açmıştır. Artık hiç kimse eski ve varolmayan sütunların tarihini ve doğurdukları öykülerin peşinden gitmiyor, çoğu kalmamış Bizans saraylarının efsanelerini deşmiyor (kabul edelim, Bizans halen "tabu" kalıyor), artık hiç kimse Batı'dan kimlerin ne zaman ve neden geldiklerini, ne aradıklarını ve ne için İstanbul'da aradıklarını merak etmiyor. İyi de dünü bilmediğimiz taktirde bugünü nasıl yorumlayıp değerlendirebiliriz?

Eskilerin saflığını yitirdik, eskilerin kimi konulardaki bilgisizliğini aştık ama halen eskilerin çözemedikleri bir çok şeyi çözebilmek için uğraşıyoruz ya da çoktan keşfedilmiş olanı yeniden keşfediyoruz.

İstanbul'un gizemleri bir çok kişinin dikkatini çekmiş ve çekmektedir –böyle olmasaydı bu yazı da yazılmayacaktı zaten!– ama eksik olan bu tür araştırmaların bir metodolojisidir (itiraf etmem gerekiyor ki bunun eksikliğini belki de en çok çekmiş olan benim), bu tür araştırmaların saptanmış ve kabul edilmiş kaynaklarıdır. Ancak kaynak deyince hangileri geçerlidir ve hangi kaynaktan nasıl yararlanacağız. Çok bilinen bir kaynak üzerinde duralım: Evliya Çelebi. Çok gezen, çok gören ve çok anlatan Çelebi'nin bir İstanbul'u vardır kısmen gerçek ve kısmen fantastik ve doğaüstücü. Mahalleden mahalleye dolaşır, bilgilenir, olay toplar ve bunları yorumlar ama tüm eski gezginler ve anlatıcılar gibi bir "naif" tarafı vardır ve "acayip" olaylar için bir zaafı. Bilimsel bir kaynak değildir, folkloriktir ama yine de İstanbul'un eski gizemleri konusunda bir deryadır. Malzemesini alır, kullanır, yorumlar, kabul eder ya da reddedersiniz ama tüm bu malzeme size bir başka İstanbul çiziyor, temel olabilen bir başka İstanbul.

Her kaynaktan muhakkak bir şeyler çıkıyor ve her inatıştan ve folklorik derlemeden: kimi İstanbul'un Kurt Adamlarından söz ediyor, kimi İstanbul'un cadılarından.

Ayasofya, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bir deryadır, Çemberlitaş ya da Costantin sütunu kutsal emanetler koruyan bir anıt. Avrat Taşı ya da Arcadius sütunu bir zamanlar ses veren, kuşları cezbeden esrarengiz bir sütun. Topkapı Sarayı'nda bir zamanlar periler toplandığını söyler kimi eski kaynaklar ve rivayet son dönemlere kadar sürer gider, şayet perilere inanıyorsanız. Ya Fisagoras'ın öğrencisi Kapadokyalı Apollonius'un diktiği ve sinekleri kovmaya yarayan sütun?

Bunlardan hareket ederek nereye varabiliriz ki? Muhakkak ki şöyle bir gerçeğe varabiliriz: eskisi ve yenisi ile İstanbul gibi bir kültür ve inanış potasında her şey mümkündür ve olağanüstü olan ya da olağanüstü sayılan hep ön planı işgal eder, insanlar her zaman gizemlerden uzak kalmadıkları için.

Nerede değişik kültürler karşılaşıyorsa, nerede inanışlar karışıyor orada gizemler de artar, gizem peşinde koşanlar da. İstanbul, bilindiği gibi, yüzyıllar boyunca herkesi çekmiştir ve adeta herkese aradığını vermiştir. En azından yeni heyecanlar yaşatmış, yeni bilgiler ve belgeler temin etmiştir. Çeşitli tarihsel dönemlerde, çağlarda doğuyu merak eden; İstanbul'u en azından bir kez ziyaret etmiştir, bir amaç ya da bir hayal peşinde. Her gelen ne bir "oryantalist" ne de bir gizem tutkunu idi ama olanlar de pek az olmadı ve kanımca, bunlar da kendi gizemlerini, kendi gizemsel dünyalarını ve arayışlarını İstanbul'da varolan gizemlere kattılar veya beslendiler.

Her şey bir tekrar ise, her tekrar, sonuçta, bir şeylerin ya işaretidir ya da kanıtı. Giacomo Casanova de Seingalt'a tarihe geçmiş bir uluslararası çapkın gibi bakabilirsiniz (zaten öyle idi), casusluk faaliyetlerinden söz edebilirsiniz ama örgüt adamı kimliğinden soyutlayamazsınız. Cagliostro Kontu Giuseppe Balsamo için Mason locası kurucusu ya da üçkağıtçı diyebilirsiniz, ama o da bir örgüt adamıdır. Saint Germain Vikontu'nun ya da simyacı Nicolas Flameî'nin ölümsüz olup olmadıkları tartışılmaktadır ama etraflarında oluşan gizler artmaktadır, dedikodular da. Gurdjieff, Beyaz

Ruslara karışıyor ama genç Stalin'in, aranılan ve gizlenen Stalin'in bir arkadaşıdır ve iki taraflı bir casus. Tibet'i ziyaret etmiş, yüce üstadlardan ders almıştır, tıpkı ondan önceki Madame Elena Petrovna Blavatsky gibi. Kimi Rusya'dan kalıp geliyor, kimi İtalya'dan, kimi Tibet'e kadar uzanmıştır, kimi Mısır'dan gelmedir. Kimi uğraşının başındadır İstanbul'a geldiğinde, kimi ise ölümünden sonra görülür İstanbul'da.

Karışık bir topluluk teşkil eder bu ve bu gibi İstanbul ziyaretçileri ama, ilginçtir, hepsi de gizem peşinde, hepsi de örgüt mensubu ya da kurucusu ve hepsi de İstanbul'da bir arayış içinde. İhtimal onlar da İstanbul'daki gizemleri araştırıyorlar veya kendi gizemlerine başka yerde bulamadıkları bir katkı arıyorlar.

Bugün ne konuşan sütunlarımız ne yüzyıllık dev örümceklerimiz kaldı ne de gizem arayışı içinde olup bizi ziyaret eden yabancı gizemciler ama gizemlerden çok mu uzak kaldık çağdaşlaşınca ve millenium'a girince?

Hiç de değil. Günlük gazetelerde fal sütunları, duvara bakarak kehanette bulunanlar, Tarot kartlarından geleceği okuyanlar, televizyon ekranlarında her çeşidinden medyumlar ve astrologlar boy gösterdikleri ve izleyici buldukları süreç, yine televizyon programlarında her çeşit esrarengiz olaylar cam ekrana yansıdığı ve duru görü sahipleri arttığı sürece biz İstanbul'da, ister yerel olsunlar ister ithal edilsinler, her zaman gizem bolluğu içinde yaşayacağız. İşin zor tarafı hangilerinin gizem hangileri palavra olduğunu ayırmaktır.

Gizemlerden kurtulmak hiç kolay değildir, gizemleri abartmak ise her zaman fazlası ile kolaydır. Israr etmekte belki de yarar yoktur ama basit bile olsa, ortada bir tartışılmaz gerçek vardır: ister geçmişinden kaynaklansın, ister tarihi boyunca yaşadığı göçlerden olsun İstanbul, gizemleri olsun ya da olmasın, zaten başlı başına bir gizemdir geçmişi, bugünü ve geleceği ile.

İstanbul'un Çiçekleri

Gökşin Sanal

İstanbul'da Eskiden Yetiştirilen Çiçek Türleri ve Bugün

Çok geriye gitmeden, örneğin Lale Devri'ne uzanmadan, 20. Yüzyıla bakalım. Yüzyılın ilk yıllarında Mecidiyeköyü'nde karanfil, sim, sümbül, kala, şebboy, anemon yetiştirildiği söyleniyor. Bugün de Fulya Bayırı olarak bilinen yerde fulya tarlaları varmış. İlk mimoza ağacı bile Mecidiyeköyü'nde yetiştirilmiş. Ortaköy, menekşe, lale, sümbül, fulya, karanfil, zeren tarlalarıyla ünlüyken, Rumeli Kavağı'nda bahçıvanlar başta sümbül olmak üzere çok değişik çiçekler üretirlermiş. İstanbul'un en verimli toprağı olarak bilinen Beykoz'da tatlı renkli, mis kokulu okka gülünün yanısıra yetiştirilen fulya, zeren, sim lale, sümbül gibi çiçekler çok iyi pazarlandıkları halde, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik güçlüklerin etkisiyle üretim durmuş ve çiçek tarlaları Cumhuriyet döneminde orman alanına katılmış. Glayöl ve irisin iyisi Kadıköyü'nde yetiştirilmiş. Bir çiçek cenneti olan Büyükada ile Heybeli'de genellikle hristiyan bahçıvanların, diğer semtlerdeki türlerle birlikte müge, amerilis, narin, hat-ta orkide gibi değerli çiçekleri yetiştirdikleri söyleniyor.

Yüzyıl başlarında "meyvehoş" denilen kabzımalların Yeni Camii yakınlarındaki bir meydan veya kahveye getirilen çiçekleri açık arttırma ile sattıkları, Tünel'de depoları olan bazı kabzımalların ise bahçelerden kendilerinin seçerek

aldıkları çiçekleri, serin depolarında saklayıp dükkanlara ve sokak satıcılarına pazarladıkları bilinmektedir. 1945’de ilk çiçek üretim ve satış kooperatifinin kurulmasıyla kabzımal mezatları da tarihe karışmıştır.

Çiçek üreticiliği Antalya, Adana, İzmir ve çevresi, Yalova gibi bölgelerde hızla gelişirken, İstanbul’daki çiçek bahçeleri birer ikişer kayboldu. Buna karşılık, çoğunlukla ithal malı saksıların satıldığı büyük seralar, hemen her köşede açılan çiçekçi dükkanları ve çiçek sevgisini aşulamakta hepimizin önüne geçtiklerine inandığım öbek öbek sokak satıcıları var artık.

Geçmiş dile getirirken gezdiğimiz semtlerin bugününe bir göz atalım. Mecidiyeköyündeki çiçek bahçelerinin toprağı, yüksek binaların arsası olmuş. Fulya Bayırı’nın yalnızca adı kalmış. Ortaköy’de eski bahçeler yok... Sarıyer ve Rumeili Kavağı’nda gül, lillium, aster yetiştiriliyor. O bereketli Beykoz’da yalnız glayöl, lillium, biraz da antorium ve gerbera var. Kadıköyü tarafında çiçek bahçesi kalmadı; 1950’lerde Selamiçeşme’de görülen glayöl bahçesinin yerinde apartmanlar yükselmiş. Yakacık’ta Dr. Herman’ın ünlü orkideleri de yok artık. Birkaç yıldır Ömerli’de orkide yetiştiriliyor. Kurtköy’de karanfil ve lillium üretimi var. Eyüp ve Yedikule’de yalnız ufak gül seraları kalmış. Silivri, Çeltik Köyü’nde glayöl, iris, lale üretimi gelişme göstermiş durumda. Büyükada’da büyük çapta olmamakla birlikte lillium, agapantus, antorium yetiştiriyor.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında çiçek üreticiliğinin istatistiksel verileri olmadığından, bugünkü üretimin çapını değerlendirmek çok güç. 15 milyona yaklaşan İstanbul halkına yetmiyor olmalı ki mezatlara daha çok İstanbul dışından çiçek geliyor. Yılbaşı, Sevgililer Günü, Anneler Günü’nde orkide, antorium ithal ediliyor. Özel günler dışında ithalat hemen hiç yapılmıyor.

Soğan, tohum, fide pazarlaması geliştiğinden evlerinin bahçe ve balkonlarını renk renk çiçeklerle özenle süsleyenle-

rin, (çabuk geçen çiçekleri ekseler bile) parkları, caddeleri ele alan belediyelerin sayısı gittikçe arıyor. Ama sokaklardaki ağaçların altı çöp içinde... Bu çirkinliğe üzüldüğünüz zaman, hemen Maslak Kasrlarının bahçesine gidip bir doğa anıtı gibi duran manolya ağacını seyrediniz. Aman ne güzel!...

Türkler’de Çiçek Sevgisi

Türkler’de çiçek sevgisi yalnız saray ve konak yaşantısına bağılı kalmamıştır. El sanatlarından edebiyata, halk dilinden törenlere değin, her güzellikte yer alan bir çiçek kültürünün olduğunu görüyoruz. Çiçeğin duyulandırımadığı biri, oyasına çiçek motifini nasıl geçirebilir ki? Halk Edebiyatı, Divan Edebiyatı ve 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı çiçeklerin dile getirildiği şiirlerle doludur. Anadolu’da Hidrellez’de çiçeklerle süslenen evler, anlam yüklü çiçeklerin ya da oyaların takıldığı gelin başı hotozlar, çiçek desenli çoraplar, Osmanlıdan günümüze kadar çiçek motifleriyle yapılan takılar, en zarif çiçeklerin canlandırıldığı minyatürler, hepsi hepsi halktaki çiçek sevgisini, çiçek kültürünü yansıtmaktadır.

İslam Dini ve Çiçek Sevgisi

Çiçekçilik üzerine bir Amerikalının yazdığı bir kitabın ilk cümlesi şöyle: “Müslümanların peygamberi Muhammed ‘Yalnız iki.somun ekmeğim olsaydı, birini satar ruhumu.beslemek için sümbül alırdım’ dermiş.”

Osmanlı İmparatorluğu zamanında İstanbul’da her caminin, her tekkenin kendi ürettiği çiçekleri varmış. Örneğin, Fatih Camii’nin gülleri, Süleymaniye’nin yıldızları, Kasımpaşa Mevlevihane’si’nin nergisleri, Beşiktaş Mevlevihane’si’nin menekşeleri, Merkez Efendi Türbesi’nin ise sümbülleri ünlüymüş. Camilerde mihrabın çevresine, secde sırasında baş konulan yerlere, en önemlisi ayakkabı raflarına kokulu çiçek saksıları dizilirmiş. Cami ve tekkelerde, tuvaletlerin

çevresine de kötü kokuları yok etmek için, fesleğen saksıları konulmuş. Cuma namazından dönen erkekler, cami avlusundaki bir çiçeği köküyle koparıp “sevaptır” diyerek kendi bahçelerine ekerlermiş.

Osmanlılar döktükleri dev topların üstüne çeşitli çiçek desenleri işlemişler, savaşta kullanılan hünkar çadırlarına çiçek desenleri yapmışlar. Sefere çıkarken ressamı da orduyla birlikte götürmüşler, fethedilen yerlerin çiçeklerinin resmini de yaptırmışlar.

İslam dini çiçek sevgisini engelleseydi, ünlü portresinde Fatih Sultan Mehmet’in elinde çiçek olur muydu? Müslümanlar gülü tanımlarken, “gül Peygamber Efendimizin yüzüdür” derler miydi?

Kültürümüzün çiçeğe, çiçekçiliğe, çiçekle süslemeye karşı olduğu düşünülemez. Olsa olsa, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında ekonomik nedenlerle çiçeğin de ilgiden yoksun kaldığı söylenebilir.

Günümüzde Çiçek

Doğumdan ölüme kadar yaşamımızda yer alıyor çiçek. Sevinci ya da üzüntüyü paylaşmanın simgesi oluyor. Neşe, umut, mutluluk veriyor. Duygularımızı belki de bizden daha iyi iletiyor.

Doğumgünü, evlenme yıldönümü, tanışma yıldönümü, yeni göreve başlama, bayram ve özel günler kutlamalarında buket, aranjman, saksı çiçeği gönderiyoruz. Geçmiş olsun demek, teşekkür etmek ya da özür dilemek için de en etkileyici yol, buket ya da aranjman göndermek. Çiçek işyerine veya hastaneye gidiyorsa, uygun vazo bulunamayabileceğinden buketi güzel bir vazo içinde gönderiyor ya da buketten kaçınıyoruz. Buketten söz ederken belirtmek istediğim bir şey var: 18. yy. başlarında Türklerin çiçek buketi yapma geleneği, İstanbul’daki İngiliz Sefiresi Lady Montague’nun çabalarıyla İngiltere’de moda haline gelmiş.

Nişan, nikâh, düğün gibi törenlere, işyeri açılışlarına, kurumların kokteyllerine ayaklı büyük sepetler, yaklaşık 1.5 metre yükseklikte yer sepetleri, büyük aranjmanlar, büyük saksılar gönderiliyor. Cenaze törenlerine de çelenkler ve ta-but üstüne konulan simitler.

Çiçekli sepet veya çelenk göndermek yerine vakıflara bağışta bulunma usulü, cenaze törenlerinde başlayıp düğün derneklere kadar yayıldı. Demir çelenk üstündeki bir isim bandı bir duygu paylaşımını yansıtabilir mi? Doğum günlerinde, evlenme yıldönümlerinde güzel bir çiçek yerine vakıf bağış makbuzu verilmesi, nasıl aykırı bir davranış olursa, cenazeyi çiçeklerle uğurlamak veya mutlu bir töreni çiçeklerle kutlamak varken, çok soğuk bir izlenim bırakan bir yolu seçmek neden? Çelenk ve ayaklı sepetlerin görünüşünden hoşlanılmıyorsa, diğer seçenekler de düşünülebilir. Gönderenleri bu yola zorunlu tutmak ise bana tuhaf görünüyor. Bazı Türkmen köylerinde ölen kadının avuçlarına çiçek konuyor, başucuna çiçek taçları bırakılıyor. Zamanla, çiçek yerine vakıf makbuzu mu bırakılacak acaba? Gelinler buket yerine vakıf makbuzu tutarlarsa, şaşmamak lazım!...

Çiçekçiliği onyediy yıldır yapıyorum. Evine dükkandan her hafta çiçek alan ancak 2-3 müşterim oldu. Sokak satıcılarından da düzenli alanların sayısı pek az. Eve konuk geleceği zaman ya da kokusuna, rengine çarpıldıkları zaman alanlar çoğunlukta. Her hafta "abone servisi" mizden bürolarına aranjman veya buket getirten işyerleri var.

Her şeye rağmen umutluyum. Bahçelerdeki, seralardaki, dükkanlardaki çiçek çeşitleri özellikle son yirmi yıldır nasıl arttıysa, çiçek almayı yaşamlarının vazgeçilmez bir alışkanlığı yapanların sayısı da artacak yakın bir gelecekte... Bir buket olmasa da bir sap gül... Dükkandan olmasa da sokak satıcısından... Ama ayda alemde bir değil, her hafta...

Alaturka

Murat Belge

Yalnız musiki alanında değil, hayatın her alanında, "alaturka" deyiminin temsil ettiği her şeye karşı olan bir hanede büyüdüm. Hane halkı üç kişiden mürekkepti: ben, annem, büyükannem. Büyükannemin asıl adı "nene"ydi.

İdeolojik egemenlik annemdeydi. On küsurlu yaşlarımda hayatın ne olduğunu ve hayatta neyin iyi olduğunu öncelikle ondan öğreniyordum. Alaturkanın (musikide ve her şeyde) kötü olduğu da, bu öğrendiklerim arasındaydı.

Nenem tabii, tanım gereği birçok şeyi annem doğmadan önce öğrenmişti. Ama nenem çok iddiasız ve yumuşak başlı bir insandı. Annemle tartışmaya girmezdi.

O daha önce doğup yetişti diye "alaturka" bir kadın olduğunu sanmayın. Böyle bir yanlış inanç da var, aslında; başlangıçta hepimiz alaturkaydık, sonra "alafranga" diye bir şey çıktı ve ayrıştık, sanıyorlar. Oysa alafranga ile alaturka birlikte çıktılar, biri öbüründen önce yoktu.

Nenem '93 Harbi'nden birkaç yıl sonra, demek 1880 gibi, Mısır'da doğmuş ve evlenme çağına gelene kadar orada yaşamış. Fransızca bilir, örneğin Emile Zola'dan roman okurdu. Buna "alaturka" diyebilirsiniz deyin. Ama hiçbir "entelektüel" formasyonu olmadığı için, bunların olduğu ellilerde çok bol olan "besleme" veya "ahretlik" kızların Esat Mahmut Karakurt okumasından farklı bir biçimde yapmazdı bunu.

Bizde Batılılaşma her kuşakta tekrarlanan bir yaşantıdır. Her kuşak Batılılaşır, ama bir sonraki kuşak kadar Batılı olamaz. İşin tuhafı şimdiye kadar hiçbir kuşak *yeteri kadar* Batılı olmadı. Galiba bu yüzden yaşantının tekrarlanması gerekiyor.

Nenem, Maurice Chevalier de dinlerdi, ama en çok Münir Nureddin dinlemeyi seviyordu. Annem despot bir insan olmadığı için, bütün alaturka düşmanlığına rağmen, bu ritüelin yerine getirilmesini iş edinmişti. Hattâ gazetede (gazetenin adı da tabii **Cumhuriyet**'ti) radyo programlarına önce o bakar ve "bugün 15.20'de Münir Nureddin var," diye müjdeyi verirdi.

Olaya benim açımdan bakıldığında, boğazı ağrıyan birinin pastil emmesi gerektiği gibi, nenem de doğduğu zamanla ilgili bir komplikasyondan ötürü Münir Nureddin ve benzerlerini dinlemek durumundaydı. Durum beni kapsamıyordu.

Böylece yıllar aktı. Ellilerden altmışlara ve Moda'dan yukarı Göztepe'ye yeni geçmiştik.

Moda'dan arkadaşım Gerald geldi. Bu etnik kökeni karışık insanlar o yıllarda İstanbul'da yalnız Moda'da değil, her yerde bulunurdu. İyi arkadaşlık. Yığınla ortak zevkimiz vardı. Örneğin, zamanın Batı pop müziği. Tenor bir ses çıkaran Gerald benim otuz altı kişilik bir koroda ancak otuz altıncı ses olabileceğim kanısındaydı, ama gene de bazı şarkıları birlikte çıkarıp söylemeye çalışırdık.

O gün geldi; elinde bir eski kitap: eski bir "Türk Musikisinde Güfteler" kitabı. Nereden bulmuşsa bulmuş. Güfteler tabii, matrak mı matrak: "reftârı güzel", "üftaden olayım", "tir-i nîgehinle" filan diye gidiyor. Biz de bakıp bakıp gülüyoruz.

Birdenbire tuhaf bir durum dikkatimi çekti. İyi. Gülüyoruz da, ben bunların çoğunun bestesini de biliyorum! "Aç imdi aç nikâbını"dan sonra "İç imdi iç şarabını" geldiğini bilmekle kalmayıp nasıl teganni edileceğini de biliyorum!

Peki, erdim mi ben? Nasıl, nereden bilmiyorum bunları? Ben ki "alaturka"yı bırakın dinlemek, kulak bile vermemiş biriyim. Hayatımda hiçbir yeri olmamış... Yoksa ben doğuştan alaturka bir insan mıyım?

Belli ki nenem radyoda yalnız Münir Nureddin programlarıyla yetinmemiş, ayrıca ben gezdiğim her yerde farkında olmadan bu şarkılarla dolmuştum. Bu durum da, bu ülkede -ya da bu kentte- yaşayınca, özel bir çaba harcamadan bu müzikle içli dışlı olunduğunu kanıtlıyordu. Böyle olduğunu farkedince daha çok dikkatimi vermeye başladım ben de. Ayrıca, tam bu sıralarda meyhanesiyle filan tam tek-mil bir "dış hayat" yaşama yaşıma gelmiştim.

Böylece bir şeyin sonuna yetiştim. Ben bilincine varırken o da bitiyordu. Ya da başka bir şey olmaya başlıyordu.

Ama sonradan anladım ki zaten başka bir şeydi ve zaten başlayalı çok olmamıştı.

Anlattığım bu "uyanış"tan sonra zihnimdeki "ses-savar" barikatları kaldırıncı, klasik Osmanlı musikisi kulağıma çok daha güzel çalınmaya başlamıştı. İtrî'yi, Dede'yi ve adını bile bilmediğim birçoklarını -buldukça, ki bu da kolay değildi- zevkle dinlemeye giriştim. Ama "alaturka" dediğimiz bundan farklıydı. Onu en erken belki Hacı Arif Bey ve Şevki Bey'in şarkı formunu ihya etmelerinden başlatabilirdik ama tam o da sayılmazdı. "Alaturka" galiba aslında modern-di.

Her toplum kendine bir "ses dünyası" inşa eder - tabii, bulduğu malzemedен. Osmanlı da, öncelikle İran'dan ama onun yanı sıra Bizans dahil bu topraklarda varolmuş herkesten devraldığı seslerle kendi ses dünyasını kurdu. Bunun içinde ezan sesi de, İtrî'den gelen Bayram Tekbiri ve Selât-ı Ümmiye'si de vardı; ama seyyar satıcının sesi de eksik değildi. Zaman geçtikçe, dünya değiştikçe, Osmanlı zorunlu olarak bu olup bitenlere uydukça, ses dünyasına eskiden buralarda bulunmayan yeni sesler de sızmaya başladı. Ayrıca,

daha yakın zamanlara geldikçe, eski sesleri çıkarmanın teknik imkânları da değişti.

“Teknik imkânlar” derken, önce gramofonu, sonra da radyoyu kastediyorum. Bunlar müziği dinlemenin yaygınlaşmasında olağanüstü genişleme yaratmış imkânlar; dolayısıyla, müziğin üretimini de etkilemişler, tüketimini de. Safiye Ayla’nın Yorgo Bacanos’tan iki şarkı okuduğu bir 78’lik vardır: bir yanında çok ünlü “Hâlâ kanayan kalbim”i, öbür yanında “Neşeyle geçen ömrüm”ü. Safiye Ayla’dan önceki kuşaklarda benim bildiğim en olağanüstü ses Nebile Hanım’dır. Aynı iki şarkıyı o da bir plağa okumuştur ki, biraz garip bir rastlantı. Bana hep Safiye Ayla bu, kendi icrasının üstünlüğünü kanıtlamak için yaptı gibi gelir. Ama öyle olsun ya da olmasın, daha genç olduğu için plak üretimiyle çok daha içli dışlı olan Safiye Ayla’dır; sahnede söyleyen gene o. İki plağı üstüste dinleyince bir “alaturka koloratur” olarak ne iniş çıkış ve geçişleri 78’lik plağa nakşederek ebediyete bıraktığını görüyoruz. Benzer sesleri Nebile Hanım çıkaramaz mıydı? Bence çalışarak mutlaka çıkarırdı, ama bunlar onun dünyasında yoktu ki çalışsın. Yılmaz Öztuna, sinirlendiği belli olan Safiye Ayla’nın yaşını (ansiklopedisinde) şöyle veriyor: “...**Hürriyet** Gazetesi’ne göre 1901’de, nüfus tezkîresine göre 1907’de, kendi ifadesine göre 1911’de doğmuştur.” Eh, kimseye göre 1901’den geriye gitmiyor. Nebile Hanım’ınsa doğumunu bilen yok, ölümünün 1925 olduğu **tahmin** ediliyor.

20’ler, Türkiye’de tam da andığım değişimin başladığı yıllar. Cumhuriyet öncesinden beri İstanbul dünyanın en büyük 78’lik pazarlarından biri. Ama artık kendisi de üretiyor. Kantolar yeni bir canlanma içinde. Batı’dan (ve Doğu’dan) yığınla yeni ses gelmiş. “Çarliston modası”, daha neler neler!

Bu dönem, benim bildiğim alaturkanın da başlangıcıdır. Sesler alabildiğine çoğalmış (fabrika düdüğü, korna ve tramvay çınçını, tayyare uğultusu v.b.), müzikler alabildiğine çe-

şitlenmiştir. Ama ortalama İstanbullu bunlardan birini kendine uygun bulan ve onun üstüne gül koklamayan, Tristan tipi monogam âşık değildir; böyleleri mutlaka vardır, ama tipik İstanbullu –belki eski poligamik geleneğin de etkisiyle– aslında eni konu hercaidir. Lemi Atlı’yı da kaçırmaz, son opereti de. Hem “Makber”i dinleyip hüzünlenir, hem de “çarlistonun dans figürünü” öğretsin diye Ziya’ya yalvarır (“Ulan Ziya”, yani “Valansiya”). Hiçbir şeyden eksik kalmaz. Bütün bu müziklerin esas olarak kendisi için yapıldığına inanır - “Batı klasik müziği” dışında hepsinin yapılmış olmasından müteşekkirdir. Hayatta nasıl “kahvaltı”, “öğle yemeği” gibi fasıllar varsa, bu müzikleri de birileri onun çeşitli “ruh halleri” için bestelemektedir sanki. Ama sonunda akşam olur ve bu “varsayımsal” hemşehrimiz, bu vaktin tek ruh haliyle kalır ve buna gidecek bir tek musiki vardır: alaturka.

Elliden sonra buna kendisi de dönüşüm geçirmiş “gazino” eklendi. Türkiye’de nihayet sınıfsal ayrımın ölçütü olarak “para”, “eğitim”in yerini almaya başlıyordu. Bu kaymanın kendini en çok belli edeceği alan da, doğal olarak, “eğlence” idi. İnsanlar başka her türlü etkinlikle “numara yapma”ya razı olur ve bunu daha iyi başarırlar. Ama eğlenen insan sere serpe, olduğu gibi olmak ister. Böylece, yeni zenginler gazinolarda eğlendiler, gazino da bütün toplumun “iyi vakit geçirme” modeli haline gelmeye başladı (hâlâ sürüyor mu, bilmiyorum, ama “baston yuttu” TRT’miz fırsat buldukça bir alaturka müzik programı için stüdyoda hemen “gazino dekoru” kurmaya bayılırdı).

Başlangıçta bir uyum var gibiydi. Çakıllar’da Hamiyet Yüceses, sıra “Her yer karanlık”a gelince elindeki mikrofonu bırakıyor. Gazino jesti ama alaturkanın genel ruhuna aykırı değil. Ya da Radife Erten şarkı söylerken gazeteci bilmem ne bey (Demirtaş Ceyhun’un hikâyesidir) sahneye rakı şişesi fırlatmış. Derdest edip karakola götürmüşler. İşin sırrı orada

çözölmüş: Meğer Radife Hanım gibi birine refakat eden klarinetçinin falsolu sesler üflemesine sinirlenmiş, onun için kırmış şişeyi. Peki bu, alaturkanın genel ruhuna uygun mu? Galiba burada işler karışmaya başlıyor. Pürüz şişede. Notanın doğrusundan haberi olmayan hödük de şişeye davranınca, gazino hükmünü icra etmeye başlıyor.

O tarihlerde gazino bile büsbütün gemi azıya almamıştı. İnsanlarda genel olarak "bir yanlış yapmayalım" kaygısı ve özeni vardı. Ama bu yavaş yavaş değişecekti.

Benim bildiğim alaturka devam ettiği kadar, meyhanede devam etti. Meyhanede gramofon, alaturka müzik çalardı. Ama ben asıl bundan sonrasını, bir süre bu plakları dinledikten sonra müşterilerin kendi şarkılarını söylemeye başlamalarını kastediyorum. Plak ve radyo öncesinde evlerde de olduğu gibi "kendi müziğini kendi yapma" durumunu.

Bir şarkı bitip öbürü başlarken, genellikle makamı şaşırmazdı meyhane müşterileri. Neyin arkasından neyin iyi gideceğini bilirlerdi. Üstelik, sanırım bunu farkında olmadan öğrenmişlerdi; yani, öyle soracak olsanız, makamları birbirinden ayıramazlardı.

Her masada –"her" demeyeyim, ama bu işe kalkışmış masada– sesi iyi en azından bir kişi bulunur. "Sesi iyi" derken, ille de "güzel" ses olması gerekmiyor: notayı doğru çıkaran, aynı zamanda tizlere yükselebilen bir ses. Alaturkada bu son derece önemlidir: genellikle kıtanın üçüncü dizesine gelince, "meyan" çıkılacak. Herkesin sesi oralara yetmez; o durumda dediğim "sesi iyi" kişi, olayın ağır kısmını yüklenir, ötekiler arka planda kalarak durumu idare eder, kolaylandığı yerde şevkle katılırlar, şarkı başarıyla tamamlanır. Öteki masalardan da takdir edenler, uzaktan mırıldananlar falan vardır.

"Anlaşmış gruplar" söz konusu ise, onlar bu âlemi meyhanede yaptıkları kadar birinin evinde bir araya gelince daha da iyisini yaparlardı.

Şöyle bir ayırım, benim kişisel yaşantım bakımından anlamlı görünüyor: "Benim alaturkam" 78'liklerle sınırlı. Safiye, Müzeyyen, Hamiyet, derken Perihan ve Sabite Tur. Birkaç kişi daha. Erkeklerden Necmi Rıza diyelim. Bunlar, bildiğim kadarıyla, 45'likte devam etmediler. 45'lik olanlar da beni sarmadı. "Türk Sanat Müziği" dedikleri şeydi bu. Hiç sevmedim.

Osmanlı klasik musikisi kentli bir medeniyetin ince bir musikisiydi; İstanbul medeniyetinin sesi, diyelim. Sonuçta "kapalı" bir musiki idi; yani, medeniyetinin sınırlarıyla sınırlı. Ama bunun içinde her şeyi kapsıyordu, zengindi. Makam adlarını düşünün, yeter: Hicaz, Acem Aşiran, Acem Kürdî, Kürdili Hicazkâr, Irak, Avşar ve makam adına geçmemiş bölgeler: Rumeli'nin Eviç'i v.b.

Alaturka, modern teknolojinin bütün dünyaya yayıldığı, kültürlerin düzenlendiği çağda, bu klasiği yeni koşullarla birleştirildiği kadar birleştirip sürdürebildiği kadar sürdürdü. Ama sonunda toplumda bu kaynaklar kurudu. "Türk Sanat Müziği" veya "Arabesk" biçimsel olarak birilerine bunun devamı gibi görünebilir. Bence bazı rastlantısal bağlar dışında böyle bir süreklilik ilişkisi yok.

Alaturka bence "pathos"tur. Nasıl çevireyim bunu? Yalnız "duygu" demek yetmez. Forster'ın *Passage to India*'da Hindu "cerebral"liği ile karşıtladığı türden, katışksız ve yoğun duygu, "pathos"

Ortadoğu müziğinin hoşluğunun anahtarı budur –ya da, buydu. "Denetimsiz" bir şeyden söz ediyorum, "katışksız ve yoğun ve denetimsiz" demeliyim. İmdi, sanatta "denetimsiz", son derece kötü olabilir. Sanat, sanattan pek fazla anlamayanların sandığı gibi "kendiliğindenlik" değildir. Bal gibi disiplindir, hesap kitaptır, kuyumculuktur.

Osmanlı klasiği, musikisinde duyguya denetimsiz dışavurmak, "salıvermek" için, "salma"dan önce duygunun ken-

disini yontup inceltiyordu. Dolayısıyla serazat kalan o duygu bir edepsizlik, bir zevksizlik etmiyordu.

Alaturka, bu musikinin ve bu inceliğin has bahçeden dışarı taşıdığı, kamuya geçtiği sürecin ürünüdür. "Kamu", eski dildeki karşılıkları "amm", "amme", "avam" O inceliğin ince kabuğu böyle bir sürece çok fazla dayanamazdı. Dayanamadı. Yerine ötekiler icat edildi.

Belleğimdeki Edebiyatta İstanbul İzdüşümleri

Doğan Hızlan

‘Edebiyatta İstanbul’ konusuna özgün bir bakış açısı getirmek çok zor. Aynı kaynakların taranmasından ortaya çıkan çalışmalar, ne yazık ki birbirine benziyor. Aşağı yukarı benim de yaptığım bilineni hatırlatmalar gibi.

Çünkü, hemen hemen bütün şairler, bütün nâsırlar yaşadıkları bu şehri yazmadan edememişler. Edebi borçlarını ödemişler.

Hiç kuşkusuz böyle bir şehir onları büyülemiş, etkilemiştir.

İstanbul üzerine yazılmış güzel şiirleri, tanınmış öyküleri, roman masallarını, edebiyatla dostluk kurmuş birçok kişinin bildiği kanısındayım.

Onu/onları yok sayarak, en tanınmış parçalar üzerine yorum yapmak, ya da işte edebiyatımızda İstanbul demek, bilgiçlik taslamaktan öteye gidemez.

Ben böyle bir yazıyı daha ilk satırında okumaktan vazgeçerim.

Ancak İstanbul’u hep, İstanbul’u görenlere, yaşamışlara mı anlatacağız?

Ömründe bu şehri görmemiş insanlara da; edebiyatımızdaki yerinden çok, edebi zevkimizdeki yerini yazacağız.

İstanbul’un güzelliklerini anlatan parçaların iz sürülmesinden çok, değişen İstanbul’u bu eserlerde iz sürerek anlamlarını salık vereceğim.

Ayrı dönemlerin, ayrı zevklerin edebiyatçıları zengin bir şehir kimliği kütüğü oluşturmuşlardır.

Yüzyılların içinden bir edebi gravürü görmek mümkündür.

Güllük gülüstanlık İstanbul'dan sonra, varoşların İstanbul'unun da edebiyata girdiğini görünce, değişen şehir, değişen edebiyat yargısını verebilecek misiniz?

Yoksa, bu şehir böyledir deyip geçecek misiniz?

İkisini göndermelerle iletmeye çalıştım. İstanbullu olarak edebiyat zevkimde, inançlarımda, topluma/toplumsallığa bakışımda, bir şehrin algılanmasında izdüşümü hiç silinmeyenleri öne çıkardım.

İstanbul gibi şehirleri herkes kendi meşrebince, kendi inancına göre edebiyata getirmiş. Özellikle yaşam kesitleri bugün beni daha çok etkiliyor.

Tek bir edebiyatçıdan bu şehri öğrenmek, kozmopolit İstanbul'a yapılacak en büyük haksızlıktır.

Çünkü Bizans'tan Osmanlı'ya, Cumhuriyette çekilen toplumsal/edebi çizgide bu şehri çokgen bir edebiyat anlayışıyla sevebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u, Bizans'a uğramadan yazmak da eksikliktir.

İstanbul'dan hangi siyasal rejim, hangi imparator, hangi sultan, hangi cumhurbaşkanı geçerse geçsin bu şehir ancak edebiyatçıya, sanatçıya teslim olmuştur.

Edebiyatımızda İstanbul'u ne kadar incelerseniz inceleyin, örnekleri ne kadar çoğaltırsanız çoğaltın tek tür'lü kalma kusurundan kurtulamazsınız.

Müziği, resmi dışarda mı bırakacaksınız?

Onları da birbiriyle meczetmeyeceksek, yazacağımız, şehrin bir yüzüdür.

Edebiyatçının İstanbul'unda açık ve kapalı biçimde, müzik vardır, mimari vardır, resim vardır.

İsterdim ki sanatta/edebiyatta İstanbul diye bir yazı yazayım, bu şehrin her sanata yansımasının estetik bilançosunu çıkarabileyim.

Bu şehrin bu semtini sevebilirsiniz ama bir semt üzerine yazılmış bir metni rehber kabul etmeyin.

Mevsimler, her semtin saltanatının habercisidir.

Beyoğlu'na kapılıp kalmak, levanten İstanbul'a odaklanıp, bütünü gözden kaçırmaktır.

Semt seçtiğiniz zaman İstanbul'dan bir insan tipini, yaşama biçimini de seçmiş olursunuz.

Beyoğlu ile Üsküdar'ı Kocamustafapaşa ile Erenköy'ü bir İstanbul levhası altında yazıp, sevmeye çalışmak, bu şehre yakışmayan tekdüze bir yöntemdir.

Çünkü her yazar sizi ayrı bir semte, her şair ayrı bir insan duyarlığına çağırır.

Mahallelerin, sokakların yok oluşunun bile öyküsü ancak İstanbul'da yazılır. Koruma altına alınmış duygusu uyandıran sokak araları, ev mahremiyetleri bu şehrin edebiyatının özgün malzemesidir.

Özlemlerin şehridir İstanbul, eski İstanbul'a dair her yazı bugüne övgüden çok düne yapılan nostaljik bir yolculuktur. Hep eskiye dönmelerle, göndermelerle anlatmamalı bu şehri.

Değişimin dinamiği de bu şehrin edebiyatına yansımıştır.

Her kuşağın bireysel, toplumsal yazdığı İstanbul farklıdır.

Başbozukluk, birbirine hep sınır tecavüzünde bulunan erotizmle pornografinin de şehridir. Sefalet ile ihtişam bu şehrin iki yüzüdür.

İstanbul'un ortak büyüünde camiler, kiliseler, külliye-ler vardır.

İstanbul'a dair edebiyat antolojilerini okurken, gezdiğim, bildiğim şehrin estetiğini bana bütünüyle aktarmadıklarını düşünüyorum.

Küçük bir ışık oyunu, bir mevsim değişmesi şiirin yorumunu sakatlıyor.

Yahya Kemal'le grup vakti baktığınızda başka, Ahmet Hamdi Tanpınar'la 'Bir Gün İcadiye'de buluşmanız başka.

Ünlü tablolar gibi her çerçeve onu yeniden değiştirebilir.

Erenköy’de baharı hayal edin, Halit Ziya Uşaklıgil’in kahramanının çamurlu yollardan geçişini bir düşünün, Adnan Özyalçın’la Sur’ları dolaşın, Kemal Özer’le Haliç’e inin, Demir Özlü’yle Beyoğlu’nu dolaşın.

Hepsi de onlara göre bir mevsimin, bir anın saptanmasıdır. Geniş çerçevenin içine sığmaz çünkü İstanbul.

Siz gerçek bir İstanbul severseniz, semtlerini bilerseniz, zengin bir edebiyat birikiminiz de varsa, bir şiirin, bir öykünün kafanızdaki imajla örtüşmediğini, ancak size zenginlik getirdiğini farkedersiniz.

İstanbul’un gecesi de gündüzü de ayrı şiir, öykü ister.

Mehtaplı bir gecede Selim İleri’nin ‘Yıldızlar Altında İstanbul’undan satırlar mutlaka zihninize düşer.

Bu tür yazıların kaderi, okur beklentisine cevap vermemesidir.

Okur, en sevdiği, en iyi bildiği şiir ve öykülerden söz etmediğinizi görünce ya sizin cehaletinize verir ya da zevksizliğinize.

Oysa bilinenleri tekrarlamaktan, İstanbul konusunda yazı yazmış biri olarak usanç duyuyorum.

İstanbul üzerine en iyi şiirden söz etmemiş, der.

Öyle düşünmeyin. Sizin sevdiğinizi ben sevmeyebilirim, yeni bir edebiyat metni kazanacaksınız, az şey mi?

Nedim’in debdebesi, Tevfik Fikret’in lâneti, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın İstanbul’a komple bakışı, bu şehrin edebi tarihi için her halde ana giriş olarak kullanılabilir.

İkisinin edebi çerçeve içinde kalmasına karşılık Tanpınar’ın kuşatıcıdır.

Aslında uzun, tanıtıcı yazılar yerine İstanbul üzerine çıkmış antolojiler toplamı, İstanbul’u daha geniş bir estetik kâinata sokacağından tercih edilmelidir.

Güzelleriyle, Kâğıthane sefalarıyla divan şiirine girer, oysa her köşenin mehlaka dolduğu bir şehirde, fuhuş da vardır, meyhane âlemleri de.

Nedim, Bâki, Ahmet Rasim, Sermet Muhtar Alus, İstanbul'un bir çizgide buluşur.

Güzel günlerin İstanbulunu hayal âleminde okursunuz, Mütareke günlerinin İstanbulunu da hüznle.

Her büyük şehrin tarihinde mutluluklar, işgaller bulunur.

İstanbullu her şeye rağmen zevk mütarekesinden yanadır.

Halit Ziya Uşaklıgil de, Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, Yusuf Atılgan da, Peride Celal de, şehrin anatomisiyle insan anatomisini buluştururlar.

Sanal Kâğıthane âleminden dönerken yolunuz Cibali'ye düşünce tütün işçilerine rastlarsınız.

A. Kadir böyle bir İstanbul'u size getirdi.

Haliç'e de inin, orada işçilerle karşılaşın.

Sonra Pera'ya geçin şık insanları orada bulabilirsiniz ama İstanbul sadece bunlar değildir.

Evet, feraceli hanımların yerini işçi kızların aldığı şehir gene İstanbul'dur.

İkisinin de en iyi şiiri burada yazılmıştır.

Şıklık dediniz mi, karşıtını çağrıştırır. 'Benim Sinemalarım'daki, 'Parasız Yatılı'lardaki insanlar da bu şehirde yaşar.

Cumhuriyet'ten sonra edebiyata girmişlerdir.

Fikret Adil'in bohem İstanbul'u bu şehrin yaldızını kazıma hırsı uyandırır bende.

İstanbul üzerine yapılan edebiyat, Türkiye'deki değişimin panoramasını hem verir, hem vermez.

Anadolu'dan göç edenler, şiirin bir ucundan girmişler, sonra da yerleşmişlerdir.

Yazım sırasında değişik edebi kolajlar düşündüm.

Onlardan biri:

Atillâ İlhan, Kemal Özer, A. Kadir.

İstanbul'un sefasını sürenlerin değil cefasını çekenlerin şiirini yazdılar.

Yahya Kemal'siz bir İstanbul yazısı, hışır bir meyveya benzer.

Renklendirir, boyutlandırır, tarihe oturur, Osmanlı'dan alır Cumhuriyet'e götürür.

Osmanlının uhrevi ihtişamının en iyi şairidir.

Müslüman İstanbul. Kozmopolit şehre bu damgayı vuramadım, Mario Levi'nin 'Bir İstanbul Masalı'nı okurken, azınlıkların kattığı lezzetleri ve şehri bizimle birlikte yapanları da unutmazsınız.

Nasıl bakarım ben İstanbul'a.

O kadar çok merceğim var ki...

Gözlükçülerde takıp çıkartılanlardan daha fazla...

Pierre Loti'nin oryantalist gözlüğünü bile takarım.

Yahya Kemal, İstanbul'u değişimin içinde değişmeyen yüzü ile sever.

Üsküdar'a bakış bu perspektiftir.

Uydurma, fabrikasyon nostalji yazılarından, orada anlatılan İstanbul'dan –sırf onlar anlattı diye– hoşlanmam, Sermet Muhtar Alus'un yaşanmışlığı, alçakgönüllülüğü bu şehri bir kez daha sevdirebilir.

Hep bu yakada dolaştım.

Kadıköy'e geçin lütfen, Adalara da uğrayın.

Etnik mozağin paha biçilmez güzelliğini oralarda bulacaksınız.

Ahmet Rasim'i, Papazın Bağı'nı, Moda'yı güftelerde anın.

Adalar bir başkadır.

Tahsin Nahit Bey'in Ada'sıyla, Aziz Nesin'in Ada'sını bir karşılaştırın.

Bakış açısının, sınıfsal kimliğin değişik yansımalarını görün.

Adnan Özyalçın'ın Sur'unu her gördüğümde bir başka İstanbul'un ne kadar güzel, ne kadar gerçekçi ve insani anlatılışına hayran olurum.

Ece Ayhan'ın mutsuz, harcanmış çocuklar şehri İstanbul'unu mor bir çekmecede saklıyorum.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, beni sahte Beyoğlu övgülerinden kurtarıp halkın içine indiriverir.

Realizm ile naturalizm arasında gidip geldiğim bir dünyadır onunkisi.

Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam'ını, İstanbul'da geçen ben macerasını hep ayrı tutmuşumdur.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın yazdıkları içinde, Büyükada bölümünü severim. Boğaz'dan ayrılıp bir başka mekânda geçtiği için.

Yalısız İstanbul yazısı olur mu?

Sadece mimari özellikleri benim için bir anlam taşıyor.

Murat Belge'nin kitabı; içindeki insanlarla birlikte anılınca, Osmanlı'da iktidarın da öyküsünü öğreniyorum.

Bir Beyoğlu düşünüyü hep Demir Özlü ile birlikte görürüm.

İstanbul kendini herkese yazdırır.

Yaşar Kemal'i de baştan çıkarmıştır.

Orhan Kemal, içinde yaşadığı İstanbul halkını dağarcığından eksik etmedi.

İki mekânın vatandaşı Sait Faik.

Beyoğlu'nun ve Burgaz Adası'nın.

Kestaneci ile Papaz Efendi İstanbul'da yaşadıkça ben bu şehri seviyorum.

Orhan Pamuk bir semtin, bir geçmişin, bir esnafın ve İstanbul'un post-modern romanını yazdı.

Murathan Mungan, güneydoğu insanının duyarlılığını İstanbul'a taşıdığına da başarılı oldu.

Edip Ayel adını çoğunuz duymamıştır. İstanbul şiirini antolojilerden bulursanız okuyun.

Sunullah Arısoy'un Eyüp şiiri de beni her okuyuşumda ürpertir. O semtleri hatırlayan, edebiyata getiren kalmadığından olsa gerek.

Ziya Osman Saba'nın şiiri ve hikâyeleri, uzak bir semtte, bir cami avlusunda, bir mahalle kahvesinde güneşin batışını çağırıştırır bana.

Pastel renklerin edebiyatıdır o.

Eski İstanbul'un kanaatkâr, görmüş geçirmiş, görgülü İstanbullu'sunu özleyeniniz var mı? Orta halli deyimi, ekonomikten çok ruh alçakgönüllülüğünü simgelerdi.

Gündelik yaşamı kaleme alanlar, benim favorilerimdir.

Ahmet Rasim, meyhaneyi de yazar, sokak satıcılarından şikâyeti de, Fuhş-u Atik'i de.

Aynı kavramlara, aynı şehire, aynı mekânlara kuşakların farklı bakışının en beğendiğim örneğini Özdemir Asaf'ın Boğaz Gezintisi şiirinde buldum.

*"Artık eski harpleri anlatır taş duvarlar
Kıyılarından geçen balıklara
O balıklar ki dedeleri,
Şarkılarla beslenmişti geceleri."*

Galata'sız İstanbul'u düşünemezsiniz İlhan Berk'i anımsayacaksınız.

Çetin Altan'ın İstanbul'u, kozmopolit bir şehrin bütün kıvraklığını ve değişimini verir.

Necip Fazıl, İstanbul'da neyi yazabilirdi sorusuna verilecek cevabı, onun sadık okurları bilir.

Evet, Karacaahmet'i yazdı ve en iyisini yazdı.

Onat Kutlar, Pera'ya şiirsel bakınca, göremediğimiz öğeleri serdi önümüze.

Nazım Hikmet'in Ceviz Ağacı, Şeyh Galip Destanı'na Zeyl'i, bu şehre özlemle birlikte en iyi şiirini yazanlar arasında onu yüceltiyor.

Oktay Rıfat'ın, Orhan Veli'nin İstanbul şiirlerini anmak yetiyor.

Çok biliniyor, okunuyor.

Celal Sılay'ın şiirini yazıma alarak, az bilinen bir İstanbul şiirini size tanıttım sanırım:

*"Gece İstanbul göklerine baksaydın
Görürdün meyhanelerden sızan dumanlarla
Sinan minarelerinin nasıl rahatsız edildiklerini,
Asi bir nedenle bunu sorsaydın
Beni çıldırtan (Acaba'yı) anlardın!"*

Ülkü Tamer'i de İstanbul şairleri içinde özgün bir yere buyur ettim.

Sonunda okurlarımın beklediği an geldi:

Tevfik Fikret'in Sis'ini anıyorum.

Ancak buna Vedat Türkalî'nin İstanbul şiirini de katmak gerekir. Çünkü o şiir, Sis şairine ithaf edilmiştir.

Hilmi Yavuz, 'Sümbül ve Kuyu'da geleneksel çizgide modern bir üslupla İstanbul'u anlattı.

Kemal Tahir, siyasal değişimlerin, kaşgarikoların İstanbul'unu, hep dekor olarak kullandı.

Halide Edip Adıvar, Halit Ziya Uşaklıgil.

Okul kitaplarına geçmiş İstanbul yazarları.

Mithat Cemal Kuntay'ın 'Üç İstanbul'unu bu şehrin dağdağasını romanlaştırdığı için, Zeyyat Selimoğlu'nu da 'Çiçekli Dağ Sokağı'nı yazdığı için mutlaka İstanbul tablosunda göstermek istedim.

Nedir bu İstanbul yazısı?

Bir İstanbullunun sayıklamaları.

Edebiyata yansıyan İstanbul'u okuyan birinin bellek kırıntıları.

Okuyanlar için de bir Halil İbrahim Sofrası değil, bir çilingir sofrası.

Feriköy'deki Ev'den...

Demir  zl 

"Feriköy'deki ev satın alındığında, ülkede askeri rejim vardı. Bilmem size anlatmaya gerek var mı? Kendi kentinde yaşıyan genç bir adam – stelik bu kent İstanbul'sa– bek r birisiyse eğer gecelerini geçirmekte sıkıntı çeker mi hiç? Fatih'teki evde, gerek öğrenciliğimin geçtiği yıllarda oturduğumuz üçüncü kattaki dairede, gerekse, öğrenciliğim bittikten sonra indiğim, kendime göre düzene koyduğum birinci kattaki dairede yaşıarken de, çoğu geceler orada burada –arkadaşıların Beyoğlu'ndaki büyük evlerinde, diyeceğim gecenin sona erdiği yerlerde– kalıyorduk. Böyleydi yaşıam. Geniş bir arkadaşlık  evreni. Beyoğlu bohemine benzeyen bir şey. Aradan on yıl geçmişti, ama 70'li yıllar geldiğinde de durum aynıydı. İstanbul'un denizi gören sokakları, bazen bir g l kıyısındaki ev, kimi kocaman –apartmandan çok bir hana benzeyen– Beyoğlu evlerinden biri. (Ayrı düştüğüm yıllarda, zaman zaman, bu Fatih'teki evin birinci katının ard arda r yalarırma girip durduğunu da unutamam. Her birinde de ayrı ayrı bi imlerdeydi bu ev. Kiminde mahalle büyümüş, kente sonradan oluşan büyük yapıların yer aldığı modern mahallelerden birine dönüşmüştü; kimisinde mahallede fazla bir değişiklik yoktu da, evin içi büyümüştü, modernleşmişti, içerden üst katlara çıkan bir merdiven de inşa edilmişti salona, kiminde gene aynı birinci kat salonda oturuyorduk da yeğenim olan yaşıtıma evin değiştirilmesi, daha da güzelleşmesi üzerine düşüncelerimi anlatıyordum; bazen de baba-

mın diktiği çam ağaçlarının büyümüş oldukları bahçede bulurdum kendimi, kiminde polisçe aranan bir siyasi şüpheliydim, kiminde İngiliz dilinde küçük öyküler yazan, ama yazarlık dünyasını bir türlü bütünleyememiş bir yazar... İşte hep böylece, böylece oraya dönüyordu düşlerim.) Öte yandan, annemle babamın oturdukları, benim de İstanbul'da olduğum zamanlarda, arka tarafındaki büyük odasını kullandığım evi de unutamadım. Öyle ki, kendi kendimden uzakta geçirdiğim bu uzun yıllarda, acıyla, hep o eve, o evin bu kaldığım, arka tarafa bakan odasına dönmeyi düşündüm durdum. Ne sonradan, karımla birlikte oturmak için kiraladığım Galata'daki büyük, ferah, İtalyan yapısı daire; ne de karımın isteği üzerine taşındığımız Arnavutköy'deki kiralık ev bu etkiyi yaptı üzerimde. Hele bu sonuncusu... sanki orayla ilgili hiç anımsadığım bir şey yok gibiydi"

"Bunun nedenlerini anlayabildiniz mi?"

"Doğrusu bütün bütüne çözümleyebildiğimi sanmıyorum. O evlerdeki çalışma odaları üzerine yazmak gereksinmesini duyduğum metinleri, yıllar sonra, tekrar tekrar okusam, belki nedenlerle ilgili bazı ipuçları bulabilirim. (Ama biliyorsunuz, metinlerden de çok düşler önemli. Düşlerimi yansıtabilmiş miyim ki onlara? Görmeye devam ettiğim düşler beni nereye götürecektir, bu günden bilemiyorum bunu.) Bilirsiniz, kendi yazdığı metin de bütün sırlarını vermez hemen onu yazana. Kimi imlerini yazar da, yaşamı boyunca, çözemez. Onun için, hiç olmazsa 'yıllar sonra' diyorum. Ya da, ne bileyim, bu yolculuğun sonunda, kendi kentime ayak basarsam. Yok, yok, Ulysses gibi ayak basacağım ben de oraya. Zaten orada yaşayıp durmadım mı? Daha derin anlamda bir şey söylemek istiyorum: Ardımda bıraktığım kenti yeniden bulabilirsem. Diyeceğim, benim olan kenti. Yitmiş, bozulmuş, değişmiş, eskiden birkaç belirsiz parçası kalmış olan kenti değil. Çünkü açık gözle bile düşlerini görüyorum ben

ardımda bıraktığım kentin. Her şeyi gözlerimin önünde öylesine canlı ki! Kent... orada, güney-doğuda, suların birbirleriyle birleştikleri bir yerde, denizlerin üzerini basmış olan sislerin içinde, ince, sivri minareleriyle yüzüp duruyor. Bizans duvarlarının kırmızı kiremitlerine yapışan rutubeti görüyorum. Sarnıçlardan mı geliyor bu rutubet, yoksa yağmur mu gelecek bu fırtınanın ardından?

"Feriköy'deki evi konuşuyorduk"

"Geçmişçe iyi inşa edilmiş bir daireydi bu. Sonra da bizimdi. Ailenin eviydi yani. Size bu evi neden sevmiş olduğumu anlatıyordum. Fatih'te sahip olduğumuz ilk ev, kentteki nüfus değişimleriyle oturulamaz hale geliyordu. Nitekim yıllar sonra da, o mahalleleri koyu dindar insanların kaplamasıyla elden çıkarmak zorunda kaldık. Feriköy'deki ev, güneş görmüyor değildi, ama günün çoğu saatlerinde gölgelikti. Arka taraftaki iki oda, sabahları kısa bir süre güneş alıyordu; öndeki salonsa akşamüzerine doğru, bir süre. Ev, güneş almadığı zaman da karanlık değildi. Salonlarındaki ışık tatlı bir ışıktı. Arkada, benim kaldığım genişçe oda, karşıdaki –o zaman üzerine katlar çıkılarak yükseltilmemiş olan– arka yüzleri, balkonları, en alt kattaki dairelerin küçük kapılarla açıldığı daracık, ama içinden mutlaka kimi bitkilerle ağaçlar yükselen bahçelere bakıyordu. Bu görünüş alçakgönüllü, insansıydı. Balkonlarda, o küçük bahçelerde görünen insanlar, asılmış çamaşırlar, kimi günler balkonlardan ya da pencere-lerden sarkıtılarak dövülen halılar... hepsi güzeldi. Sadece bunlar da değil. Askeri rejimin sıkıntı verici gecelerini orada yaşamıştım. Çoğu geceler 'evden alınır mıyım?' korkusuyla uyanılıyordu. Ardından, zaman geçti, sıkıntılı geceler azaldı. Belki, bunları yaşadığım için daha da bağlandım o eve."

Memo

Sırma Köksal

Memo... ismi bu onun. Tevfik Fikret'in, aşkına dair yazması istendiğinde yazdığı şiirin başladığı gibi biraz. Hani 'Zerrişte, ismiydi bu onun...' diye başlar ya şiir. Tırmalayan ve seven bir kedidir Zerrişte, Tevfik Fikret bütün sevdiklerinde o hırçın kedi simasını gördüğünü anlatır. Aşkların tırmalayıcılığını, yaralayıcılığını söyler bize. Güzel şiirdir Zerrişte, hakkını yememek gerek. Onun adı da Memo işte.

Ben aynı semtte doğdum, büyüdüm, kaçabileceğimi sandığım bir süre dışında da hep aynı semtte yaşadım. Babaannem, babam, kardeşim ve ben aynı ilkokuldan mezunuz, hatta babaannemle babam aynı öğretmenden... Babaannem, şimdi benim oturduğum sokakta ahşap bir evde doğmuş, ben aynı sokakta betonarme bir binada oturuyorum. Her kaldırım taşının anısının olduğu bir semtte yaşamaya devam etmek yorucudur. Şimdinizi, geçmişinizin yanısıra sürdürmeye çalışırsınız. Eski ahşap bir konağı hatırlarsınız söz gelimi, sizinle aynı semtten birine hatırlatmaya çalıştığınızda unutmuş olduğunu farkedersiniz, ihanet gibi bir şeydir açıkçası. Daha doğrusu onlar size, hafızanızın bir oyun ettiğini, orada, yani bir zamanlar Ankara Pazarı, sonra Seven Eleven şimdi de Uniscient olan yerde hiçbir zaman bir ahşap konak olmadığını söylerler. Oysa bal gibi hatırlarsınız ki, orada ailenizde "Malatyalılar'ın" diye anılan ve de bahçesinde bir köpeğin bağlı olduğu bir konak vardı. Çapraz köşesinde,

şimdi Yargıcı mağazasının olduğu yerde İş Bankası, yine şimdi Naf Naf'ın olduğu yerde de Dilberler vardı ve cumartesi günleri Dilberler'in içerlek girişinde sevgililer buluşur, biraz ilerideki Konak Sineması'na giderlerdi. Konak, nezih bir sinemaydı, ailelerin gidebileceği filmler oynatırdı, çoğunlukla Fransız filmi olurdu bunlar. Herhalde bir çoğu sansüre uğramış kopyalardı ve yaşlı kadınlarla, elele tutuşmak için bile uzun süre düşünen sevgililer, bu filmleri birarada seyrederdi.

Çocukların, Nişantaşı'lı, Teşvikiye'li çocukların canı sıkılırdı. Her zaman kapıcı çocuğu olmadıkları başlarına kakıla kakıla büyürlerdi onlar. Çizgi romanlar, yaşamlarına bir macera, anne baba kavgalarından kopartılmış bir ödün olarak girer, çatapat ve maytaplar, boğucu bayramlarda, güvenli balkonlarda izne uğrar, kapıdan geçen macunculardan onlara macun alınmazdı. İnat ettiklerinde şık pastanelerden pek tatsız tuzsuz olan şekerlemeler alınırdı. Sözgelimi o görkemli Markiz, benim için sokaktan geçen macuncuya karşı önerilen bir şıktı. Babaannem, tatlarından hiçbir zaman haz etmediğim bir takım çubuksu ve jelatinli şekerlemeler alırdı bana oradan, macun için daha fazla gürültü kopartmayayım diye. Yenmeye yenmeye kuruyan, kurudukça iyice tatsızlaşan bir takım şeyler... Hiçbir zaman sevmedim onları. Hep aklım hiç tatmadığım o macunlarda kalırdı.

Ben, beni "hadi kaybolalım" oyunuyla bilmediğim semtlerin erkek kahvelerinde çay-simite talim ettiren annemin kanından geliyorum galiba. Bir adının bile olduğundan kuşku duyduğunuz sokaklardaki Cardin terziler, Sydney pastaneleri falan... Gitmek isteyip de burada kalanların, uzaklara dair ve gönüllerine göre düşler kurduğu şehir. Yollara açıldığı düşlenen ama yolları tıkalı bir liman kenti. Öyle bir şey ki... başkaları, sokaklarda kurduğunuz düşlerin izine rastladıklarında, sözgelimi palas lakaplı iki katlı apartmanlara, çamurlu yollarda Paris Modaevi adlı gelinlikçilere, gülerek anımsamaya çalışırlar onları sonradan.

Memo da böyle benim için. Hiçbir zaman yaşamımın bir parçası olmadı ama tanıdıklarımın çoğundan daha yakın bana. Yaşamdaki ilk kredimi o açtı bana ve ben, yaşamın görüldüğünden başka bir şey olmadığını, belki de onun sattığı boyalı şekerlerle öğrendim. A, kuşkusuz bir de kapıcı çocuklarıyla benim aramda aslında hiçbir fark bulunmadığını... Apartmanların yüksek katlarında oturan çocuklarla diğer çocukların aynı şekerleri sevdiğini, Markiz'in meyveli şekerlerinden de boyalı şekerlerin daha leziz olduğunu... Hepsini onunla öğrendim. Sülalecek okuduğumuz ilkokulun kapısında, hani benim gibi çocukların babaanneleri tarafından neredeyse torpille sokulduğu, kapıcı çocuklarının pek alınmadığı o ilkokulun kapısında, o boyalı şekerleri ve elimizde görüldüğünde okul yönetiminin azarlayarak elimizden söküp aldığı takatakları satardı Memo. Hâlâ da satıyor. Herhalde, o ilkokulun yönetimi ona karşı olan savaşını sürdürüyor, öğrencilere ondan asla alışveriş etmemelerini öğütlemeye devam ediyordur. Ama görüyorum, çocuklar hâlâ ondan alışveriş ediyorlar. Sokak satıcılarıyla çocuklar arasında kurulan bağ güzeldir. Memo bize, harçlıklarımız bittiğinde kredi açardı, hangimizin düdüğü, hangimizin takatak, hangimizin o boyalı şekerlerden alacağımızı bilirdi. O sıkıcı öğretmenler, saçları platin sarısı müdüranım, düdüklerimi elimden hergün alabilirdi ama Memo bana hergün yenisini verirdi nasıl olsa, harçlığım bitmiş olsa bile. Kaybedilen her düdüğü öğlen saatlerinde yerine yenisi gelebilen bir şeydi. Çocukken yaşam telafi edilebilir bir şeydir.

Teşvikiye'de, Nişantaşı'nda o ahşap evler kalmadı artık. Olsa olsa ancak gayri müslim manifaturacıları olan bu semtte artık Avrupa'yı aratmayacak moda evleri, yatırım kuruluşları, reklam şirketleri hatta medya kurumları falan filan var. Doğduğum daire bir güzellik merkezi, liseyi bitirdiğim daire, yabancılara dövizle kiraya veriliyor, bütün çocukluğum boyunca bildiğim, tekerlekli sandalyedeki kadının ol-

duğu, hani Taksim dolmuşlarının karşısındaki daire, kıymeti kendinden menkul bir modacının salonu. Buranın görüntüsünü bozanlar elbirliği ile bir de dernek kurup adını “Nişantaşım” koydular ki içlerine sine sine yoketsinler burayı. Arada bir lunaparkı halka kapatıp çocuklar gibi eğleniyorlar kendi aralarında. Oysa onların bilmediği bir Nişantaşı ve Teşvikiye var, umarım ki, asla öğrenemeyecekleri ve dolayısıyla yok edemeyecekleri bir bölge. O bölge gecenin geç saatlerinde, Memo’ya, bana ve bizim gibilere var. Geceleri, geç vakitlerde, gizlice sokak kedilerini, köpeklerini duyuyoruz, Memo’yla karşılaşıyoruz, gözgöze geliyoruz, büyük olasılıkla o beni hiç hatırlamıyor ama ben onu biliyorum. Memo, ismi bu onun... Bir ailesi var mıdır, bunu bilmiyorum ama haylaz çocuklar ve sokak hayvanları onun yolunu gözlüyor. O ise hep aynı yaşta kalan insanların kendinden yılmış bakışlarıyla yürüyor sokaklarda. Bana o boyalı şekerleri, düdüklere ve takatakları o satardı. Sevginin tırmalıyıcı, yaralayıcı olmayabileceğini, bunun illa ki gerekmediğini, birbirini bilmenin serinkanlı güveninin sevgiden daha başka ve özel bir şey olduğunu hatırlatıyor bana. O zaman, bu semte, sonradan, betonarme binalar yapıldıkça gelip de şehirli kesilenlere, bahçede beslediğim kediler yüzünden kavgaya çıkartanlara göğüs gerebiliyorum. İstanbul’un erguvan, mimoza, ıhlamur, palamut, kestane mevsimleri ile döngüsünü sürdüren doğasından geriye, sokak ve mahalle adlarını çoğunlukla ağaçlardan alan ama artık ağaçları kesilmiş olan bu semtte, yok edilmek üzere zaman zaman başına ödül konan sokak kedileri, köpekleri, Memo, ben ve birkaç kişi daha kaldık. Gizli bir tarikat gibiyiz ama başka yerlerde açıkça varolmaktansa, burada gizlice varlığımızı sürdürmeyi tercih ediyoruz. Hem Memo da giderse, kim kendine kredi açmayı öğretecek apartmanların üst katlarına hapsedilmiş canı sıkılan çocuklara? Ve o çocuklar büyüdüklerinde, sokakların gizli yaşamının “zararlı, kötü, boyalı” diye yasaklanan o şekerlerle başladığını nasıl açıklayabilecekler kendi kendilerine?

Şiirin de dediği gibi: "Yaz aşkına dair dediniz, işte misali..." Benim misalim, çocukluğumun daha güzelmiş gibi hatırlamaya çalıştığım bu semtinin eskisi, aslında ikiyüzlü nezaketlerin kıyıcılığından başka bir şey olmayan eskisi ve şimdisi, açıktan açığa, hoyrat bir saldırganlığa dönüşmüş şimdisi ile arasında gizlice sürdürülen kaçak sokakların izi, Memo. İstanbul'un her zaman unutarak, sonra gözgöze gelerek, her gece yeniden kurulan, yıllara dayalı, yaşamımızda eksilmesinden korktuğumuz tanışıklıkları... ve Teşvikiye'nin sığındığımız arka bahçeleri.

Moda Plajı

Selim İleri

Çocukluğunu, gençliğini o eski Kadıköy'ünde geçirmiş olanlar, Moda'yı yalnızca gözde bir semt olarak hatırlamazlar. Moda, plajıyla da başlıbaşına bir olay, toplumsal bir olguydu.

Çocukluğum Kadıköy'ünde geçti. Biz, o zamanlar Bahariye'de otururduk ve annemle babam ben doğmadan önce apartman hayatına karışmışlar. Ne var ki anneannemle dedem hâlâ Şifa civarında oturmaktaydılar. Şifa, sıra sıra, tek katlı villaların ya da ikişer katlı köşk yavrularının dizildiği, denize inen bir sokaktı. Uçta, mütehassıs hekim Mahmut Atan'ın köşkü vardı, damında horozlu rüzgârgülüyle bir masalı andıran yapı. Şifa'ya gelirken Frerler Mektebi'nin önünden geçerdiniz. Buranın adı, benim çocukluğumda bile Frerler Mektebi'ydi. Yoğurtçu'ya doğru inmeye devam edersiniz. Kurbağalıdere'ye kadar bahçeler gözünüzü okşar, güller ve çamlar yoğun kokularıyla genzinizi yakardı.

Daha da geçkin yıllara şöyle dönüp bakacak olursak, unutulmuş bir yazarın, unutulmuş romanından okumamız gerekecek. Hepsi topu elli yıl öncesinin bir bahçesini, Safiye Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*'nda şöyle betimler:

"Bir erguvan ağacına mor salkım ve leylâk sarı olarak tırmanmış, hepsinin çiçekleri birbirine karışmış, tabiat sanki pembe ile lâcivert arasında bütün bir renk skalası göstermek istemişti. Oradaki havuzun etrafında iki halka lâle vardı,

pembe ve sarı. Daha etrafı mavi minelerle bilezik gibi kuşatılmış. Burası asri bir bahçe değil, bilâkis alaturka bir bahçe.

“Sedeflerle, deniz kabuklarıyla süslü, rutubetli, loş bir grol; yüzünden nilüferler yüzdüren bir dere, derenin üzerinde minyatür köprücükler. Bir yasemenli kameriye, köşkün arkasında bir koru. Evet, alaturka, şairâne bir bahçe.”

Betimlenen bahçenin ne kerte alaturka olduğu kuşkusuz tartışma götürür. Belki o günlerin kübik modasına göre alaturka. İşin aslı aranırsa, doğuyla batının sarmaştığı bahçelerdi onlar. Son izlerini de galiba bizim kuşak yaşadı.

Ben de en çok hanımellerini, sarmaşık güllerini ve artık İstanbul’umuzda hiç mi hiç göremediğim çarkıfelekleri hatırlıyorum. Feleğin bu çarkları bana pek füsunlu, tılsımlı görünürdü. Çiçekleri tekerlek biçiminde süslü olan, sarmaştığı için duvar kenarlarına, kameriyeler etrafına ekilen bu süs bitkisine fırldakçiçeği de denirdi. Bir yirmi, yirmibeş yıl var ki, mor, beyaz ve sarıdan bir renk tufanı olan çarkıfeleğin yerinde yelller esiyor.

Yine çocukluğumuzda işitirdik. Müntekim Bey’in kızı Yelda, tenis kortunda tanıştığı genç bir çocukla Moda’da görülmüş. Moda, sandal gezintisi, masumane randevular hâlâ bir dedikodu fırtınası yaratmaktaydı. Yelda’nın kaderi anasından babasından çok diğer ana babaları, yabancıları, el kişilerini ilgilendirir ve çok geçmeden de Yelda, tenis kortunda tanıştığı çocukla değil, akli başında, kıranta bir beyle evlendirilirdi. Düğün, tabii Deniz Kulübü’nde...

Eski Deniz Kulübü’nü gözünüzün önüne getirdiniz mi? Moda Plajı ne kadar halkçıysa, Deniz Kulübü de o kadar aristokrattı. Burada akşamları dans orkestrası boy gösterir; çiçekler ve ışık yağmurları ortasında mutlaka tuvaletli hanımlarla, resmi giysili beyler dans ederlerdi. Kulübün kıyısına kadar sandalla sokulup, ses çıkarmadan, hayran hayran manzarayı seyretmek hem bedavaydı, hem de yasak değildi.

Derken değişim başladı: Önce Deniz Kulübü sarmaşıklı binasından çıktı, mimarisi şaşırtıcı bir mekâna taşındı. Şimdi

de Moda Plajı'nın yıktırılışıyla birlikte bizim çocukluğumuzun, yeni yetmeliğimizin bütün bir tarihçesi silinip süpürüldü. O Moda Plajı ki, nice Kadıköy'ü çocuğunun yaz rüyasıydı.

Bizde deniz banyosu, plaj geleneğinin olup olmadığı ayrıca sorulabilir. Su kenti İstanbul'u kendine payitaht seçmiş bir imparatorluk, Osmanlı-Türk topluluğuna denizi haniye yasak etmişti. İyice sonraları, yalılardan suya uzanmış, sımsıkı deniz hamamları ne kadar etkili, etkin olabilirdi ki? Geçen yüzyılın sonunda ve bu yüzyılın başında yazılmış romanlarımıza şöyle bir göz atın, denize girmek ediminin adamakıllı çarpık duygular uyandırdığını farkedersiniz. Memed Rauf'un *Eylül*'ünde kadının denize girdiği yer, ser verip henüz sır vermemiş âşığı için platonikten cinselliğe yol alan bir yasak aşkın mabedidir. Erkek, az önce bu suların değdiği o sevgili vücudu düşünür deniz hamamında. Sağlık ve spor ikinci ve üçüncü planda kalmıştır. Hattâ akla bile getirilmemiştir.

Cumhuriyetle birlikte tutum adamakıllı değişir. Yine de plaja gitmek, denize girmek gibisinden seraserpe bir olayı biz resmi kalıplara döküp üniformalılaştırırız. Moda Plajı'nın kapısında üstünüzü başınızı gözden geçiren, kıyafetiniz hırpaniyse sizi içeriye almayacak yarı bekçi, yarı fedai kişilere rastlamak 1955'lerde bile olasıydı. Yine de nezaket elden bırakılmaz, plaj yöneticileri içerisinin dolu olduğunu söyleyerek, gözlerinin tutmadığı hırpani kılıklıları uzaklaştırmamanın bir yolunu bulurlardı.

İstanbul'u, ansiklopediye dökmek istemiş Reşat Ekrem Koçu'ya sorarsanız, o, mayoların gösterdiği başkalaşımdan da hoşnut değildir. Şunları söyler:

"Bizde ilk plajlar cumhuriyet devrinde açıldı ve dilimize mayo adı da o zaman girdi. İlk erkek mayoları, az dekolte bir atlet fanilaya eklenmiş bir kısa fanila dondan mürekkep bir tulum şeklinde olmuştu: sonra üst kısmı hafzedildi, kısa

paçalı bir dondan ibaret kaldı: zaman ile parçalar da yok oldu, belden bacak aralarına inen ve ancak edep yerlerini örten bir şey kaldı... İlk kadın mayoları, tıpkı denizlik gibi, göğsü kapalı, kısa kollu bir üst kısım ve paçalı baldır üstünde bir tulum idi; zaman ile üst kısım dekolteleşti; kollar atıldı, göğüs üstüne inen üst kısım omuzlardan ince birer kolonla tutturuldu, alt kısımda paçalar kısaldı, diz kapaklarının üstüne çıktı ve nihayet kadın mayosu 'bikini' adını alan moda ile ikiye bölündü, üst kısım kısacık bir yelek, alt kısım kısacık bir don oldu. Bikiniler de açıldıkça açıldı..."

Bikininin yeleklisine yetiştim, öyle anımsıyorum. Moda Plajı'nın kadınlar kısmına dokuz on yaşına kadarki erkek çocuklar da alınırdı. Bir iki kez ben de götürülmüştüm: Asıl plajdan kadınlar bölmesine geçiyordunuz. Burası dörtbir yanından tahta perdelerle çevriliydi. Bazı şişman, yaşı ilerlemiş, saçları boyasız, kalender hanımlar üstü yelekli, bikinimsi, yün mayolar giyerlerdi; herhalde ilk örnekler.

Tek parti döneminin zaptı raptı sona ermiş. Demokrat Parti'nin kültür karmaşasını yoğunlaştırdıkça yoğunlaştıracak yönetimi egemenlik olmuştu. Kadınlar kısmına gitmek, hanımların kişisel ahlâk seçimi gibiydi. Burada kadın kadına daha 'serbest' olunabiliyordu... Basma entarilerini, yüksek ökçeli deniz takunyalarını, hasır şapka ve çantalarını pek kadınca bir gösteriyle umumi kısma sunan hanımlar, tahta perde arkasında kayboluyorlar, ancak öğleden sonra yine basma entarilerini giyerek, başlarına hasır şapkalarını geçirerek, yüksek ökçeli takunyalarını şıkırdatarak, kollarında ıslak havluların sarktığı çantalar, çıkıp gidiyorlardı plajdan. Erkeklerle eşit haklara sahip kadın, yengeç kabuğu gibi kızarıklık, çıplaklığını merakla gözlerden saklamış oluyordu.

Bununla birlikte hayli yakışıklı, karaşın, mayosunun rengi güneşle açılmış bir plaj yöneticisinin zırt pırt kadınlar bölmesine geçip, idarenin iyi çalışıp çalışmadığını kontrol ettiğini de gayet iyi hatırlıyorum. Hanımlar hep teşekkür ederlerdi.

Tek parti döneminin sonlarında yapılmış bazı deniz, plaj resimlerinde kadın ve erkek daima bir aradadır. Uzaktan uzağa kübik esinli bu mayolu resimler, biraz da Almanya'nın spora düşkün o günlerdeki 'aşırı sağlıklı' olma propagandalarını çağrıştırır niteliktedir. Oysa İbrahim Çallı'nın 1909 tarihli *Plaj* resminde kadınlar bir başlarınadırlar. Önde turuncuya açılmış kırmızı ve koyu yeşil denizlikli iki hanım, biraz gerilerinde şezlonga uzanmış bir üçüncü hanım ve denizde oynayan genç kızlar... Çallı'yla başlayan ve özünde asrın yeniliğine yansıtmak isteği de yatan plaj resimleri, 50'lerden sonra anlamını, geçerliliğini yitirecek, yeni örneklerine hemen hiç rastlanılmayacaktır.

Biz çoğu zaman Moda Plajı'nın umuma açık asıl geniş bölümünden denize girerdik. Bu plajın anılarda en derin iz bırakacak özelliği, öyle sanıyorum ki, ses yükselticilerinin bütün bir koya yaydığı şarkılardır. *Hey Jo, O My Papa, Quantanemera* kulaklarımda yankılanıyor. Sonra, Tino Rossi'nin o eski plakları bile kimi zaman çalınırdı. Doris Day gözdeydi. Adını bir türlü anımsayamadığım Alman şarkıcı kadın... Derken İtalyanca şarkılar... Burada Charles Aznavour'un sesi de hatıralar bırakmıştır, plajın son parlak yıllarında.

Deniz tertemizdi önceleri. Yeşil çam kırığı kıyılardan açıldıkça, Marmara'ya özgü, güneşin daima hulyalı pembe serpintiler bıraktığı mavi bir denizdi bu.

Duhuliye dışında, ikişer üçer kişilik kabinler ve nihayet aile kabinleri vardı. Plaj çalışanları tahtanın kirlenmemesi için kumlu ayaklarınızın peşinden kırmızı kovalarla koşuştururlar, su taşırlardı.

Kenan Hulûsi Koray, "Güneş Balıkları" hikâyesinde geçmiş günlerin Kadıköy'ünde yerli ve yabancı kent soyluların yaşayışıyla yoksul, korunaksız küçük çocukların bir plaj kurma, eğlenme özlemlerini dile getirir. Bu güzel hikâye, bütün o kıyıların, Moda'dan Fenerbahçe'ye plajlarla dolup taştağını söyler. Moda Plajı Türkler'indir, Kurbağalıdere'ye doğ-

ru Alman Kulübü, ileride, öte koyda İngiliz'lerin kulübü... Belvü Oteli, beton iskeleler, kotralar...

"Alman Kulübü'nün raftı yeşile boyanmıştı; sulardan bir karış yukarıdaydı; ve kanatları açık bir kuş kadar, yahut bir balıkçıl kuşu kadar dalgalarla inip kalkıyordu. Yaz kış sular onu baştan aşağı yıkıyor; ve her defasında yepyeni yapıyordu."

O zamanlar Alman ve İngilizler Kulüplerine girmek için üyelik gerekirmiş. Benim gördüğüm de Alman Kulübü bir enkazdı, İngilizlerin raftının yerinde yeller esiyordu. Alman Kulübü'nün yıkık yıprak iskelesine Kurbağalıdere'den bindiğiniz kira sandalıyla yaklaşmak olasıydı. Bu iskeleye çıkılır ve Moda Plajı'nın kalabalığından kaçılmış günlerde, bir zaman orada oyalanılırdı.

Deniz iştah açar da, Moda Plajı'nın lokantası anılmaya değmez mi? Lokantayı nasıl unutabilirim! Daha tutumlu yaşamaya mecbur ailemle gittiğimiz günlerde, orası görmezden gelinerek geçilirdi. Ne var ki dayımlarla gidilmiş günlerde, pekâlâ lokantaya da uğrayabiliyorduk. Şiş kebabı, pirzola, köfte, patates kızartması, salata, soğuk bira... Bir yaz günü için ideal yemekler... Kavun-karpuz, soğuk alkolsüz içecekler... Servisine de diyecek yoktu. Kumlu kısma yemek getirmek de, lokantadan servis de kesinlikle yasaktı.

Sonra engellenemez bir gelişme başladı. Çamlıca gazozunun yerine Coca Cola, lokanta servisinin yerine kesekâğıtlarıyla plastik kaplarla dışarıdan getirilen meyvaydı, kuru köfteydi, hattâ zeytinyağlı biber dolmasıydı. Böyle ilginç bir yerli piknik havası saltanat kurdu. Öğle sıcaklığında içilen Yeni Rakı döneminde doğrusu Moda Plajı'na gitmez olmuştuk... Gelişme çok hızlı bir akış gösteriyordu.

Nasıl, kadınlar kısmında düzenlenen güzellik yarışmalarında kraliçe seçilen seçilmeyen durup dururken göbek atıyor, gazetelerde bu göbek fotoğrafları baş köşede basılıyorsa, plajda da artık *O My Papa* filan çalmıyordu. Gelişmeyi yermek ya da övmek, sizin elinizden çoktan alınmıştı. Başka bir

radıyodan yükseliyordu şimdi sesler. Kendi frekansınızı bir türlü tutturamıyordunuz.

Plajdan çıkıp asfaltta yürürken gözünüze çarpan Mano Palas, Moda Palas gibi otellerin de adı sanı kalmamıştı. Mano Palas klâsik döşeliydi: avizeler, yaldızlı aynalar, kırmızı kadife koltuklar. Bahçesinde pek mağrur hanımefendiler, beyefendiler çay içerlerdi. Derken Moda'da ikide birde polis tarafından mühürlenene oteller ortaya çıktı. Tam o günlerde, o güzelim eski Kız Enstitüsü'nün silme sarmaşıklı sergi vitrini, vitrini bir tek taş yüzük gibi bağrında barındıran şirin yapı yıkıldı. Stasuli'nin Pastahanesi'ni hatırlayan kalmadı.

Edebiyat heveskârı bir genç olarak gittiğim Bomonti çay bahçesinde, 1969 yılında bir arkadaşımın, kadınlar kısmına bakarak şöyle dediğini işitmiştim: "Ooo! Baldır bacak!" Arkadaşımız da bir edebiyat tutkunuydu.

O günden şimdiye kaç yıl geçti. Yine Moda'dayız. Plaj yok. Koço eski Koço sayılabilir mi? Dörtbir yanda sizin sevginizi, hoşgörünüzü de cinnete dönüştürecek kadar yüksek perdeden çalınan arabesk şarkılar inleye inleye beyninizi zonklatıyor. Şiribom, Buhara... Olmasın mı? Bu gidişle yalnız et lokantaları ve kebab salonları kalacağa benziyor. Daha elliye gelmemişken, bir mâziperest gibi eskiyi sayıklıyorsunuz. Nostalji denebilir mi buna? Sorular birer ikişer yersizleşiyor. Plajı iskeletine bakakalıyorsunuz. Yetiştığınız yıllar sizden çalınmış.

(...)

Bu yazıyı yazmaya başlarken boyuna soruyordum kendi kendime: İnsan yaşarken tarihe karışabilir mi? Soruyla bitirmek istiyorum.

Istanbul'u Istanbulca Yaşamak...

Füsun Akatlı

Istanbul'un köşkleri, koruları, tarihi yaşamış yapıları, silueti ışık hızıyla yitip bir geçmişe gömülüyor. Boğaziçi, Kadıköy, Beyoğlu... İstanbul'un, yalnız birini sevmek bir ömre bedel semtlerinin hepsi, içler acısı durumdadır. "Kimlerin içine acı?" dersiniz, elbet asıl, eskiyi bilenlerin, sevenlerin. Çürümeye, yokoluşa, habis metamorfoza dolaysızca tanık olanların.

Ama İstanbul söz konusu olduğunda, **eski'nin ölçüsünü** belirlemek de mesele. Her geçen yıl değil, her geçen gün bir şeyler koparıp götürdüğü için, içi acıyanlar arasında, **eski İstanbul'u** bilmeleri **muhal** olan yirmi-yirmi beş yaşlarında gençler de var. Onlar da çocuklarının, on-on beş yıl öncesinin İstanbul'unu bulamıyorlar aradıklarında. Fantastik bir kâbus gibi akşamdan sabaha; bir bahçe, bir ıhlamur ağacı, bir salaş balık lokantası daha siliniveriyor hayatınızdan. İlkokulu okuduğunuz yapı, tek kale top oynadığınız çıkmaz sokakların biri daha, iki yanı ağaçlı o güzelim yokuş, sanki sizin uydurduğunuz bir masalın mekânlarıymış gibi, hiç var olmamışcasına, yerlerini görkemli bir benzin istasyonuna, görgüsüzlük nümûnesi bir **süper lüks site'ye**, alışveriş merkezlerine, banknot matbaalarına bırakıyorlar.

Istanbul erozyonu çok farklı açılardan, çeşitli boyutları, nedenleri, sonuçları ile yazılıp çizilip duruyor. Hatta, eski'nin ölçüsü kaçtığı için, çok genç yaştakilerin yoksul ve kırık Türkçeleriyle çırpıştırıverdikleri nostalji yazıları da kervana katılıyor. Onlar İstanbul'un, sadece bir mimârî dokunun, bir kent yerleşiminin değil, aynı zamanda bir yaşam kültürünün, kendine özgü bir lezzeti olan bir dilin adı olduğunu bilmedikleri –hiç öğrenmedikleri– için, yıkılan, yüzü değişen, çirkinleşen binaların ardından birkaç damla timsah gözyaşı akıtmakla kalıyorlar. Ama bunu yaparken, "dilleri var bizim dile benzemez"miş, birkaç çam da onlar devirivermişler... ne gam!

Bu elden giden İstanbul yazılarının kimileri pek sade suya, kulaktan dolma bir öfke ya da özlemi dile getiriyorsa da, ben yine, rastladıklarımın, ulaşabildiklerimin hepsini tavsamayan bir ilgiyle, umutla okuyorum. Yazılara yansıyan düşüncelerde, duygularda buluşmak (eğer buluşulabilirse tabii!), neredeyse hayatta buluşmak kadar heyecan verici oluyor çünkü. Hele yoğun buluşmaları yazıda, yazında yaşamaya zaten alışık, hatta yazgılı bir insansanız. Vazgeçemiyor insan kolay kolay, pek küçük de olsa, öylesi bir buluşma olasılığından. Üstelik hayattan daha verimli bu bakımdan yazı dünyası; nitelik açısından değilse de, nicelik açısından! Hiç olmazsa benim için bu böyle. Bir yeğleme ya da yakınma dile getirmiyorum bunu söylerken; bir saptama yapıyordum yalnızca.

Şimdi, bunları yazarken muradım gerçekten sadece saptama. Yoksa, derinine inecek olursak, yazı dediğimiz şeyin varoluş temelinde (temellerinden birinde) iletişim bulunduğuna göre, eğer konu **elden giden İstanbul** ise, insan elbet hayata ilişkin bir takım sonuçları olsun ister yazdığının okuduğunun. İstanbul yazılarıyla doyulmaz. Doyulmalı da. (Hoş, yazılarla değil ama yazılara doyuluyor doğrusu zaman zaman. Gina geldiği bile oluyor. Ama ben şimdi

dilik, moda sakızlardan biri olarak çiğnenen eski İstanbul terânelerini dışta tutmak istiyorum.)

İstanbul, dıştan bakıldığında, her şeyden önce (yaşama kültüründen, sâkinlerinin davranış özelliklerinden, dilinden, musikîsinden... önce) bir kenttir. O yüzden de, çürüyüşü, yokoluşu ilkin yapılar, sokaklarda, meydanlarda, bahçelerde, korularda dışa vurur kendini. Önce fiziksel olanın, duyularla algılananın erozyonu çarpar insanı.

Sonra İstanbul, açık ve kapalı mekânlarıyla bir arada hemen düşünülen, hatırlanan, ya da düşünülmesi, hatırlanması gereken, bir yaşam biçimidir. İstanbul sadece bir kentin değil, o kente bağlı başka şeylerin de adıdır. O başka şeylerin en başında da, bir yaşam biçiminin. O yaşam biçimi tek değildir elbet. Bunun Pera'sı, Üsküdar'ı, Şişli'si, Maçka'sı, Yeşilköy'ü, Erenköy'ü, Ada'sı, Moda'sı, Eyüp'ü, Balat'ı, Edirnekapi'si ilh. vardır. Ama bu farklı semtlerdeki, mahallelerdeki yaşam biçimlerinin çoğulluğunda bir birlik, bir ortaklık vardır ki, işte onun adıdır İstanbul. Mekânların ihyası, anıştırması, replikası olabiliyor. Tek bir insanın aşk gücü ile bile olabiliyor. İşte Çelik Gülersoy, bunun ferîştâhını yapmıştır. Üç-beş, on-yirmi, bilemediniz yüz yerde yapabilir bunu. Ama onunki gibi bir aşkın bile üstesinden gelemeceği şey; o mekânların, o yitmiş ve unutulmuş yaşam biçimleriyle can kazanmasıdır. Yaşam biçimleri ise vâhacıklarda serpilmiyor, serpilemiyor ne yazık ki. İstanbul fizik yapısıyla bugün can çekişmekteyse; **modus vivendi'si** ile (yaşam biçimi) çoktan öldü de, -halk değişinde dile geldiğince:- "ölmüşüm, ağlayanım yok" diyesi bile kalmadı.

Şaşılmaz buna. Çünkü bir yaşam biçimi, o biçimde yaşayanlarla insanlarla varolur ancak. Türkü ile, Rumu, Ermenisi, Yahudisi, Arnavutu, levantenini ile, İstanbul insanların, Istanbulcuların, İstanbulca yaşayanların ise, binip gidecek güzel atları bile olmadı. Azaldılar, seyrediler, sürül-

düler, sindirildiler, sindiler. Henüz *ihtilâttan men* edilmedilerse de, kentte birbirlerini bile bulamaz oldular. Yalnızlaştıkça yalnızlaştılar. Nostalji bile haram onlara. Yazıları bile, anonim bir söylem içinde kaynatılıp eritilecek bir gidişle. Karikatürist Lâtif Demirci'nin enfes buluşuyla "nostaljisi kandilli"ler, kandillerine florasın ampul takıyor şimdilerde. Anmadan geçemeyeceğim, Melisa Gürpınar'ın *İstanbul'un Gözleri Mahmur*'u bu furyada araya kaynarsa, hazin yazğıdan payını almış olacak: "*Bugün eski İstanbul'dan arta kalan insanlar, doldurulmuş sarnıçlar gibi yüreklerini susturdular, yerini bile unuttular acılarının.*" demiş ya!

İstanbul, İstanbullu olmuş olanlar için ölüyor. İstanbul'da yeni doğanlar için yeni bir İstanbul doğuyor. İstanbul, köşkleri, koruları, tarihi yaşamış yapıları, o canım sokakları, yokuşları, çıkmazları, kahraman silütiyle değil yalnızca; insanlarıyla, renkleriyle, yaşam biçimiyle, dünya görüşüyle ve diliyle ölüyor. (Yoksa "öldü!" mü demeliydim?)

İstanbul'un dilini yazmak istiyordum ben asıl bu yazıda. Türkçe'nin yaşamış, incelmış, haddeden geçmiş, işlenmiş, demlenmiş İstanbulluluğunu... ve bir yaşam biçiminin nasıl, bir dilin sentaksına ve semantiğine sindiğini... ve bunun tersini... Şimdi o dilin nasıl dolaşıp düğümlendiğini... Bir "edebiyat"ın nasıl o düğümle boğulduğunu...

Bir yazıda "İstanbul" sözcüğünün geçtiği her yerde, dizgiciler haklı olarak "I"ları noktalarlar. Bu şehrin adı yazım kılavuzlarına göre "İstanbul" diye değil, "İstanbul" diye yazılıyor da ondan. Oysa ben, söylediğim gibi, İstanbulluların söylediği gibi yazarım "İstanbul"u: "I" ile. İsteyen istediği gibi "düzeltsin", ben "I"ya nokta koymayacağım!

Ne var ki, İstanbul Türkçesinin gitgide elden ve dilden kayan özelliklerini, bunların karşılaştırmalı örneklerini, ses-

sel bir düzlemde görsel bir düzleme aktarmak, her zaman "I"nın noktalarını koyup kaldırmak kadar kolay olmuyor!

Temelde fonetik bir dildir Türkçe. Yani yazıldığı gibi okunan. Öyle olduğu söylenir. Ama bu kural harfiyen uygulandığında, hemen hızla uzaklaşılır o dilin işlenmiş, demlenmiş Istanbulculuğundan. Bunun gibi, kimi takılandırma kurallarına bağlılık da, alır İstanbul'dan sizi, dilbilgisi kitaplarının yaşamasız coğrafyasına atar. Televizyonda her akşam Kırklareli'ye ne kadar yağmur düşeceğini, Kırklareli'de ısının kaç derece olacağını merakla ve sinirle beklerim! Spikerin –ya da kuralcılığın– Istanbulculuğu sonucu, "Kırklareli'ye/Kırklareli'de" sözcükleri tırım tırım tirmalar kulağımı. "Kırklareli'ne/Kırklareli'nde" demezler, diyezmezler bir türlü. Oysa biz, Beyoğlu'da gezmeyiz, Cağaloğlu'ya gitmeyiz, değil mi?!

Çocukların anadillerini öğrenip konuşmaya başlaması ana kucağında, aile ocağındaysa, bu dilin gelişmesi, olgunlaşması, nüans kazanması, zenginleşmesi, vurgu ve tonlamaların yerleşiklik kazanması, kısmen okulda oluyor, kısmen de evlerin baş köşelerine kurulan televizyon aracılığıyla. Demek ki, İstanbul Türkçesi konuşulan bir aile ortamında yetişmeyen çocuk, anadilinin en yetkin biçimini okulda öğretmeninden duyacak ancak; televizyonda spikerden, sunucudan, konuşmacıdan. Evinde İstanbul Türkçesi konuşuluyorsa bile, sesli medyanın etkilerine daha açıktır onun kulağı ve dimağı.

Sözgelimi, yumuşak G'nin –sözcük sonunda yer almadıkça– hiç telaffuz edilmeyeceğini gelin de öğretin televizyon çocuğuna. Türkçe yazıldığı gibi okunan bir dildir diyoruz ama, kulak asmayın; 'geleceğim', 'yapacağız' demiyoruz; 'bağırarak' yazıyor, 'bağarmak' diyoruz; demeliyiz. Öyle değil mi? Ve 'değil' değil, 'diil'!

'Kâğıt'ta, 'zevk'te, 'kırmızı'da 'K' hep 'K' diye yazılıyor ama, okunuşları aynı mı? Televizyon spikerinin ağız

dolusu 'Hakkari' dediğini günde on kez işiten çocuğa, 'inkilap' denmeyeceğini kolay öğretmiyorsunuz; öğretemezsiniz. Okulda öğretmeni 'gençlik' sözcüğünü açık 'E' ile telaffuz ediyorsa, 'yemyeşil'in 'yem'ini yamyam gibi açıyorsa, hangi İstanbul Türkçesiyle konuşmasını bekleyebiliriz çocuğun kûzum?

Bölgesel şiveler, diyalektler, resmen 'standart Türkçe'nin dışında tutuluyor olmalı; bunu da, TV dramalarında ağız taklitlerine yer verilmesinden anlıyoruz! Haa, demek bu Karadeniz, şu Güneydoğu, şu Ege ağzı... Ya İstanbul ağzı? Onu kıvırabilen pek az. İstanbul'da yaşayan azınlıkların şivelerinin de doğru taklit edilebildiğine çok seyrek rastlayabilirsiniz. Oyundaki karakterin adı Yorgo'dur, ama bakarsınız Yahudi ağzıyla konuşmaktadır; Artin Rum gibi, Nesim Ermeni gibi konuşur. Kavrayıp da, karıştırılan isimler mi şiveler mi olduğuna karar vermenize kalmaz, bir de bakarsınız, bir sonraki cümlede oyuncu dinini-mezhebini-"etnisite"(!)sini değiştirivermiş. Bir dilin, bir kentin, bir kültürün içinde barındırdığı farklılıkları inceleyen, arşivleyen, gelecek kuşaklar için bu zenginlikleri saklamayı düşünen yoktur. Üstelik, Istanbulu hristiyan azınlıkların, şiveleri bir yana, söylemleri İstanbul Türkçesinden kaynaklanır. Karadeniz'deki Rumla Istanbulu Rumun, Yozgatlı Ermeni ile Istanbulu Ermeninin konuşma tarzları aynı değildir. Ama elbette bu incecik bir nüanstır ve işi dille olanların, nüanslardan vazgeçtik, kalın çizgiler üzerinde bile yürüyemeyişleri kulağınıza, belleğinize, hatıralarınıza tasallut eder durur.

Bölgesel ve etnik şive ve ağızları bir yana bıraktığımızda, pek mi güzel ve düzgün bir Türkçe ile konuşur televizyon? İstanbul Türkçesini kitle iletişim araçlarında işitme olasılığınız o kadar düşüktür ki, başka bir işle meşgulken kulağınıza pırl pırl bir İstanbul musikîsi ile konuşan birinin sesi ilişse, koşar bakarsınız: "Kim konuşuyor?" Bir seferinde Osmanoğulları sülâlesinden şehzâde Orhan Efendi

çıkart, bir seferinde Abidin Dino, bir sohbet programına Orhan Boran davet edilmiş olabilir, bir anma programında Füreya'nın kaydedilmiş sesi veriliyordur... Neyse, abartmayayım ama, sayılıdır bu sesler artık. Neredeyse hepsinin nereden gelip nereye gittiğini, nasıl olup da bu kadar lezzetli bir Türkçe ile konuştuğunu, eğer o yaşam biçiminin bir parçasını olsun dağarcığına katmışlardansanız, kolayca kestirebilirsiniz. Değilseniz? Hiç mi merak etmezsiniz? Tesbit etmek, kayıtlara geçirmek, incelemek, üzerinde linguistik, antropolojik, sosyolojik vb. araştırmalara girişmek istemez misiniz? Kimsenin böyle bir derdi yok anlaşılan!

Haber, yorum, sohbet, tartışma programlarında dinlediğiniz ise; ezik ünlüler (sesli harfler), hispanik 'H'ler, gırtlaktan kopan 'G'ler, 'W' sesi veren 'V'ler, uzun olacakken kısa, kısa olacakken uzun 'A'lar, kalın 'L'ler, ve sadece İstanbul Türkçesine değil, Türkçenin öz yapısına aykırı vurgu ve tonlamalarla, çarpıklaştırılmış, ucubeleştirilmiş, yoksullaştırılmış bir Türkçe artık. Televizyon, dilimizi hızla kaybetmemizin sesli ve görüntülü 'resmi'dir derken, içim yanıyor ama çok da abartmadığımdan eminim.

"Niçin sayıları her gün çoğalan illerimizden herhangi birinin dili değil de ille İstanbul Türkçesi?" diyecek olursanız; aslında Paris Fransızcası, BBC ya da Oxford İngilizcesi, Almanca için özellikle Hamburg civarında konuşulan Hochdeutsch vb. o diller içinde nasıl bir ayrıcalık taşıyorsa, Türkçenin de en diyalektsiz, en işlenmiş, en kıvrak ve âhenkli biçimi İstanbul Türkçesidir de ondan. Cumhuriyet öncesi dönemde ve hemen cumhuriyetin kuruluşunu izleyen onyıllarda edebiyat dili, ağırlık olarak İstanbul'da yaşayanlarca kotarılmış olduğu için, yazılı edebiyatımızda da bu İstanbul Türkçesi varlığını ve lezzetini hissettirir de ondan.

Bölgecilik yapıyor değilim; çünkü İstanbul Türkçesinin Istanbululların tekelinde olduğunu öne sürmüyorum. Şiir

gibi, müzik gibi Türkçe konuşan tanıdıklarım arasında, değme Istanbuluya taş çıkartacak bir Karadenizli, bir Vanlı, bir Musevi var. Sesleri kulağımdadır. Onlar dilin âhengine kulak vererek, edebiyatımızla haşırneşir olarak, Hâlit Ziya'ları, Yahya Kemâl'leri, Tanpınar'ları okuyup sindirerek, yaşamlarına katarak kendi dillerini cilâlamış, renklendirmiş, âhenklendirmiş insanlardı. Diyeceğim, iş nüfus kâğıdında değil.

Doğruluğun ve standart ölçütlere uygunluğun yanı sıra, dilbilgisi kitaplarından, yazım kılavuzlarından taşan bir yaşarlığa sahip olduğu için, İstanbul Türkçesi bir edebiyattır. Canlı, zengin, işlenmiş, demlenmiş, şiirle, hikâyeyle, romanla boyutlanmış, kendi hayatı olan bir edebiyat. Onu dili çalan ağızlara, zaaf-ı telif yazan kalemlere terkedersek, geri çekilir. Dilbilgisi kitaplarının madde başlıklarına hapsedersenek, ya kaçar, ya kurur, yaşarlığını yitirir.

İstanbul Rumlarının Istanbuluların diline de geçen, anlam genişlemesine uğramış bir sözcük vardır: Elenika! Bu sözcük aslında Yunancanın incelmış, gelişmiş, zenginleşmiş biçimi için kullanılır. Sonra sonra, herhangi bir şeyin kalitesi, zevklisi, rafinesi anlamında da kullanılır olmuş. Zeytin yağlı dolmanın elenikası, ipek işlemenin elenikası, sohbetin elenikası da olabiliyor mesela. Konumuza tam da denk düştü galiba: yakıştırmayı yadırgayacak olan derdine yansın! Ben diyorum ki, Türkçenin elenikası İstanbul Türkçesidir. Tıpkı yaşam biçimlerinin elenikasının da, artık yaşı altmışlardan küçük olanların ancak hayal meyal hatırlayabildikleri İstanbul'un yaşam biçimi olduğu gibi.

Kültürümüzün zenginliklerini bir mirasyedi vurdumduymazlığı ile har vurup harman savuracak kadar zengindik belki o zamanlarda. Ama hangi servet bu kadar hovardalığa ayak direyebilmiştir ki? Üstelik biz son yirmi-otuz yıldır, hovardalığın da haysiyetini lekeledik. Hovardalığın bile elenikasını değil, arabeskinin tutturmuş gidiyoruz. Bu kadar engin bir görgüsüzlüğe hangi kültür dayanabilir!

Globalleşmek falan istemiyorum ben. Belirgin bir tadı-kokusu-rengi olmayan, stereotipleşmeye elverişli kişilik, kent, kültür yapıları vardır. Onlar kolaylıkla yuvarlanıp globalleşebilirler. Ama İstanbul öyle değildir; dokusuyla, insanıyla, yaşam biçimiyle öylesine özeldir ki, postmodern globalleştirme girişimlerinin izdüşümleriyle eşgüdümlenemez!!! Bugün gördüğümüz gibi çarpılır, yıkılır, dökülür, ucûbeye döner ama ser vermez!

Argo

Hulki Aktunç

İstanbul, Türkçe'nin dünyanın büyük dilleriyle karşılaştığı yerdir. Türkçe, daha önce Çinceyle, Hindistan dilleriyle, Arapça ve Farsça ile karşılaşmış, onlara söz verip söz almıştı. Kâşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lûgât-it-Türk* adlı olağanüstü sözlüğünü 1072'de bitirdi. Sözlükte argo vardı. Elliye aşkın sözcük, Türkçede argonun Türkçe sözcüklerle var olduğunu gösteriyor. Selçuklular 1071'de Anadolu'nun, bir bakıma İstanbul'un kapılarını açtı. Kâşgarlı Dede'nin sözlüğü, ülkeye varan Türkçenin de diğer dillere bir selamıydı. Türkçe, Anadolu'da Yunancayla, Ermeniceyle, İstanbul'da da (neredeyse) dünyanın bütün dilleriyle karşılaştı. Liman bir "Lingua Franca" ülkesi gibiydi.

İstanbul'un Türklerle zenginleşen insan dokusu, kendisini argoda da gösterdi: İstanbul argosu, dil kökenleri açısından tarandığında, yirmiden çok dille karşı karşıya geliriz. Türklerin ilginç coğrafyasını gösteren bu metropol haritasında argo, Çince ve Moğolcayı taşıdığı gibi, Çingenece yoluyla Sankritçeyi, Yahudiler yoluyla İspanyocayı taşır. Yunan dilini, Ermeniceyi, Almancayı, Arnavutçayı, Bulgarcağı, Fransızcağı, Flamancağı, İngilizceyi, İtalyancağı, Kürtçeyi, Macarcağı, Portekiz dilini, Romancağı, Ruscağı, Yugoslavcağı vb. taşır. Bunun nedeni biraz karmaşık olsa da, İstanbul'un, 'bu diller kapısının ürettiği argo, argo ile ilgili genellemelerle açıklanabilir: İstanbul, bir dil metropolüdür; İstanbul'da azınlıklar vardır; kapalı yerler, argo odakları, kışlalar, hapis-

haneler, okullar vardır; İstanbul'da suç vardır, kabadayılık, fuhuş, uyuşturucu, hırsızlık vardır ve diller diller vardır. İstanbul, "etnik" azınlıklarla "etik" azınlıkları argoda buluşturan sayılı kentlerden birisidir; Doğu dilleriyle Batı dillerini buluşturan bir metropoldür. Bu anlamda, ancak New York, İstanbul argosuyla boy ölçüşebilir. O da, eski dünya dilleriyle bağları açısından biraz zayıf kalabilir. İstanbul'un argo haritası, sosyolojik bir saptama olduğu gibi, dillerin alt kültürlerle bağları, edebi yaratıcılık, dillerin kardeşliği, olağanüstü bir Esperanto girişimi, etik azınlıkların dilsel muhalefeti açılarından da binbir türlü "okunabilen" bir dil şölenidir. Orada, "Mira! Lavuğa dikiz! Lubunya o biçim fertikliyor. Alarga! Herif triplerde tabii. Ense nanay," dendiğinde, İspanyolca, Kürtçe, Romence, Sanskritçe, Çingenece, Almanca, İtalyanca, Arapça, İngilizce, Türkçe yan yana gelmiş ve yeni bir semantik yaratılmıştır. Bugün şöyle söylenebilir: "Bak, adama bak, edilgin eşcinsel hızla kaçıyor, uzaklaşıyor. Adam esrik olduğu için, yakalayamıyor" Türkçede, özel olarak da İstanbul'da argonun yaratıldığı, üretildiği temel grup ve alanların bir döküm denemesi yapılabilir:

- 1 – Hırsız, dolandırıcı, yankesici argosu (Açık kaldırım: Ortalıkta duran herhangi bir şeyi çalmak. Kleftecilik: Planlı, programlı hırsızlık; dolandırıcılık. Tatulacı: 400 yıllık olan bu argo sözcük, eskiden kervansaraylarda müşterinin tatula denen uyuşturucu ile uyutularak soyulması anlamına geliyor.)
- 2 – Uyuşturucu argosu (Dalga: Esrar. Sınıf: Uyuşturucuyu burna çekme. Toprak: Düşük nitelikli toz halinde uyuşturucu madde.)
- 3 – Kumar argosu (Boğuntu: Kumarda kendisine karşı hile yapıldığını anlamayarak yenilmek. Makas: Kumarda iki kişinin birlik olarak bir başka kişiye karşı hile yapması. Sirkaf: Kumarda hile, kâğıt çalma.)
- 4 – Kabadayı argosu (Anafor: Bedava para; emek harcamadan elde edilen şey, beleş. Düzeltmek: Özellikle yüzüne vurarak dövmek. Kampasını sökmek: Birini çaresiz bir duruma düşürmek; fena halde dövmek.)
- 5 – Dilenci argosu (Cort: Dilenci. Kademi

cort: Ayağı sakat, topal dilenci. Bello: Sadece dilencilerin polise verdiği isim.) 6 – Hapishane, tutukevi argosu (Anten: Müzevir. Volta: Yürüyüş. Zula: Bir şey gizlenen yer.) 7 – Yatılı okul, okul, öğrenci argosu (Ramses: Çirkin. Tophane güllesi: Sıfır. Tetas: Göğüs. Subiş: Çocuk.) 8 – Kışla, asker argosu (Tertip: Aynı devredeki asker. Hemşo: Hemşeri. Astek: Asteğmen.) 9 – Denizcilik argosu (Çaça: Usta denizci. Baba: Penis. Palamarı çözmek: Kaçmak.) 10 – Etnik azınlıklar argosu. 11 – Göçmen argosu (Zarbo: Polis memuru. Moruk: Arkadaş. Nema: Yok. Kaspanak: Zor yoluyla alınmış şey. Nokaris: Bitti. Kavanço: Takas.) 12 – Cinsel argo (Ahtu: Cinsel ilişki. Fular: Bir kadınla erkek travestinin sevişmesi. Metalleme: Cinsel ilişkide bulunmak.) 13 – Eşcinsel argosu (Koli: Cinsel ilişki. Kurşet: Eşcinsel olduğunu gizlemek. Denyo: Delibozuk.) 14 – Fuhuş argosu (Otobüs: Fahişe.) 15 – Esnaf Argosu (Hanut: Komisyon. Mira: İşte, bak. İmşa olmak: Ortak olmak.) 16 – Şöför argosu (Ördek: Yolcu. Asfalt biti: Küçük oto. Şaşı: Şaşkın.) 17 – Eğlence yerleri argosu (Faça: Yüz, surat. Resto: Yeter. Mekân: Kumarhane.) 18 – Spor argosu (Ampul: Topun üst direğin hemen altından, üst köşelerden girerek gol olması. Çocuğu koymak: Gol atmak. Doksana asmak: Topu direğin hemen yanından kaleye sokmak.)

Türkçe İstanbul'da dünya dilleriyle karşılaştı. Dünya dilleri Türkçe'ye, Türkçe de dünya dillerine katkıda bulundu. Bu katkı alanlarının başında da Türkçe'nin argosu ve İstanbul argosu geliyor.

Beşiktaş'ta Bir Korsan Kitap Satıcısı

Röportaj

İlk bakışta üniversite öğrencisi gibi duruyor, gençten biri. İndirimli kitap satıyor ama sattığı kitaplar kullanılmış ya da yayınevlerinin depolarını boşaltmak amacıyla ucuza elden çıkartmış olduğu kitaplar değil. Tersine, yeni çıkmış, piyasada belli bir ilgi uyandırmış kitaplar bunlar ve yüzde elliye varan oranlarda indirimli. Biraz dikkat edince kapakların kitapçılarda satılan kopyalardan daha solgun, kağıdın ise daha kaba olduğunu farkediyorsunuz.

Zaten sattığı kitapların korsan olduğunu da saklamıyor. Üstelik işleri yolunda olmalı ya da işinin ehli olmalı ki, sipariş bile alıyor. Eğer istediğiniz kitabı bulamazsanız size bu kitaptan birkaç gün içinde temin edebileceğini açıkça söylüyor ve "müşteri velinimetir" sözü uyarınca, bunun kendisine zahmet olmayacağı konusunda sizi rahatlatıyor. Çünkü nasıl olsa bir isteyen daha çıkarmış aynı kitaptan, ayrıca sizin istediğiniz kitaplar onun da işine yararmış. Henüz kulağına çalınmamış, dikkatine takılmamış kitapları da bu yolla yakalıyor.

Diğer seyyar satıcıların başına bela kesilen belediyeler onlara dokunmuyor, böylece kültüre destek veren yerel yönetim olarak anılmak istiyorlar. Yayınevleri ise karşılarında neredeyse çaresiz. O ve ahbabları ise işlerini tıkr tıkr yürütüyorlar, sipariş üstüne bir-iki gün içinde mal üretip satıyorlar.

Aylak Aylak İstanbul

Fatih Özgüven

“Bayezid Camii’nin sol köşedeki minaresinden yükselen ikinci ezarının akisleri Sahhaflar Çarşısı üzerinde dağıldı. Soldaki Harem kapısının karşısında, iki sıra tuğla ve bir sıra taşla örülmüş düz ve kalın duvarın tek kapısı olan küçücük demir kapı açıldı. Cübbesini arkasına toplamış, kolları sıvalı, iki büklüm bir ihtiyar. Sağ kolunun altında eski bir kalbur, öteki elinde iri anahtarlar tutarak küçücük kapıdan çıktı; iki taş basamaktan ihtiyatla indi. Durgun gözlerle, güvercinlerin yemlendiği sahanlığa kadar yürüdü. Kalburdaki yemi sağa ve sola dökmeye başladı. Yere konup yemlenen beş on güvercin, ansızın ürkmüş gibi yerden biraz yukarıya havalandılar ve tazelenen bir iştihâ ile hepsi yine yere kondular. Yem dökülürken imaretin geniş saçaklarından, kafeslerinden, damından, çatı aralarından, belki yüzlerce, diğer güvercinler, havayı kanad gürültüleriyle doldurarak indiler, yem verilen sahanlığı kapladılar. Bir genç, bir yaşlıca iki frenk kadını, beyazlar giymişler, başlarını örten hafif ve geniş şapkalar, kurdeleyle boyunlarına bağlı, gülümseyerek güvercinleri seyrediyorlardı. Yanlarında bir mösyö vardı (...) çınar altında kahve içenlere, namaza gidenlere, şerbetlerini satmak için yüksek sesle dolaşan iriyarı şerbetçilere, camiın duvarı dibinde koşuşan çocuklara, gelip geçen Yeniçerilere, Nizam-ı Cedid askerlerine, çeşit çeşit sarıklılara, renk renk İstanbul ve taşra kisvelerine bakıyordu. Bu manzaradan hoşlanan bilgili bir insana benziyordu. Orada tek başına bir gölge alemin yaratan büyük çınarın altında tek tek ve küme küme yüzlerce insan kahve, nargile, çubuk içerek oturuyordu. (...) Sahhaflar Çarşısı’na giden dar sokağın ta köşesindeki ayrıncı dükkanı, sürâhilerinin ve satıcılarının beyazlığıyla, tülbendlere sarılı buz kütleleriyle iştihâ verici bir yaz levhası gibi görünüyordu. Ayrıncı dükkanının ta önünde orta yaşlı ve kır saçlı bir yeniçeri burma kavuğunu küçük bir iskemle üstüne koymuş, ayak ayak üstüne atmış rehâvet içinde, gözlerini kâh yumarak ve kâh açarak nargilesini içiyordu. Anadolu

uşakları gibi, serçe parmaklarıyla el ele vermiş iki Nizam-ı Cedid neferi ayrıncıya doğru ilerlediler, bir taşralı haliyle surahilere ve buzlara uzun uzun baktılar; biri dükkana doğru yaklaştı; sol eli böğründe, sağ eliyle iri bir gümüş ağızlıktan sigara içen, şehir oğlanı olduğu halinden belli olan, esmer ve kaytan bıyıklı ayrıncı delikanlıya ayrıncının fiyatını sordu. Ayrıncı istihkaar eden bir bakışla cevap verdi; Nizam-ı Cedid neferi arkadaşına döndü. Sonra ikisi birden ellerini kuşaklarındaki keselerine götürmüş bir halde dükkana yanaştılar, iki maşrapa ayrıncı istedikler.” (‘XVIII. Asır Sonlarında Beyazıd’da: Bir Yaz Levhası’ - Y.K. Beyatlı)

Yahya Kemal’in, yirminci asır ortalarında kaleme aldığı bu düzyazı parçasında onsekizinci asrın sonlarındaki halini hayal ettiği, benim ise yirminci asrın son çeyreğinden beri tanıdığım Beyazıd’a yirmibirinci asır başlarında bir Pazar günü, bu yazıyı yazmak üzere bir kere daha gittim. Şehirler tuhaf; Y. Kemal’in hayal ettiği onsekizinci asır, benim hatırladığım yirminci asrın son çeyreği ve bugün üç aşağı beş yukarı aynıydı. Genellikle şehirlerden bahsederken herşeyin değiştiğinden, eski mahallelerin, eski insanların kalmadığından, kendi hayatımıza koştur bir ‘felaket hattı’ üzerinde ilerleyen bir şeyden söz ederiz. Oysa asıl tuhaf olan ve sözü edilmesi gereken, bana öyle gelir ki, büyük bir şehrin hem değiştiği hem de aslında değişmediği gerçeği. Bu değişim, üzerinde yürüyüp yürüyüp de aslında hiç yol almadığınız koşu bandları gibi biraz oyunsu ve göreceli. Beyazıd Meydanı’nda güvercinler, cami, çınar, çay, çevredeki bu ‘yaz levhasını’ seyreden yabancılar, Sahaflar Çarşısı’na giden yol, Çınaraltı, şaşkın şaşkın gezinen taşralılar, türlü ‘İstanbul oğlan’ları ya da onların İstanbullulaşmış versiyonları, bugün de ‘hepsi yerli yerinde’, hatta serçe parmaklarını birbirine çengellemiş erlere bile rastlayabilirsiniz, hâlâ, belki. Ayrıncının ve çeşit çeşit dükkanların yerine işportacıları, özellikle bugünlerde ikinci el cep telefonu alıp satmak için tezgah açan esnafı, bunun yanında eski saat, tesbih, ne idüğü belli olmayan ıvır-zıvır, eski sarı, kartpostal, plak satanları, korsan CD-Rom ve VCD tezgahı açanları koyabilirsiniz. Herbiri birer küçük Buda gibi rahlemsi tezgahlarının gerisine kurulmuş, elden düşme cep

telefonu satanlara telefonların fiyatını, hatta daha iyisi sizin telefonunuzu kaç a alacaklarını, takas edip etmeyeceklerini sorun, o an Yahya Kemal'in ayrancısının 'istihkaar eden bakış'ının aynısıyla karşılanacaksınız. Bir önceki Pazar buradan eski Alcatel'imi on milyona saydırıp onun birkaç misline bir Nokia almıştım. Bu işlerden anlayan arkadaşşıma göre iyi bir alışveriş yaptım. Bir başkasına göre ise kazıklandım. İstanbul Üniversitesi'nde okuduğum yıllarda burası bu kadar faal bir pazar değildi, en azından hafta içlerinde, meydanın tek renkli kişisi hipi, derviş, sokak şairi Hüseyin Avni Dedeydi. Çınarın karşısındaki kulübemsi çay ocağının önünde açtığı tezgahda hem şiir kitaplarını hem de ufak tefek, yüzük, mühür vb. satardı. Ama aynı 'istihkaar eden bakışla' karşılaşmanız için mesela Sahaflar Çarşısı'na girmeniz -girdim- ve meydanı geçip Kapalı Çarşı Kapısı'na doğru açılan eğimli yoldan aşağı inerken set gibi bir yerdeki kitapçı dükkanlarından cep kitabı ya da kalın karton kapaklı Amerikan baskısı kitapların fiyatlarını sormanız yeter. İstanbul Ansiklopedisi'nden Vladimir Nabokov'un 'Speak, Memory'sinin ender rastlanan bir basımına kadar, bu çarşıdan dünya kadar kitap aldım, buldum, buraya sık sık kitap sattım ama oradaki dükkanlardan hiçbir zaman bir kitap alabilmiş değilim. Ortadaki dükkanın sahibini yeniden gördüm, eski kendinin daha da solmuş buruşmuş bir haliydi ama gözlerindeki aynı 'istihkaar eden bakış' bir yana, beni de tanıdı galiba, öğrenciliğinden beri gelip fiyat sorup bir şey almayan müşteri... Meydanda çelebi bir zat olan sahibi artık yaşamayan Elif Kitabevi, sahibi Cerrahi Şeyhi olan köşedeki karanlık ve kuytu, hiç içine girmedığım dükkan, Amerikan 'vücut kültürü' dergisi 'Physique Pictorial'ın tarihi sayılarını bulduğum kitabevi de hâlâ orada; sonuncusunun Yeşilçam jönü havalı sahibi bana anlayışlı bir gülümsemeyle 'isterseniz içeride daha var bunlardan' demişti. İnsanlar ortada yoklar, dükkanlara girsem genzimi dolduran tozlar içinde aynı kitapları, dergileri bulacağımı biliyorum. Sahaflar'dan birşey almadan çıkmam, hem

bir çeşit alışkanlıktan, hem de her seferinde aklımı kurdalayan bir şey bana kapağından el ettiği için. Bir yer sergisinde Pierre Loti'nin 'Bir Sipahinin Romanı'nı buldum. Ucuz ve egzotik adı hep cezbeder beni, küçük camlı kutularda şişe şişe dizilen ve hiç almayacağınız, sürmeyeceğiniz kokular gibi; 'Le Roman d'un Sipahi'. Aldım, beşyüzbin lira. Remzi Kitabevi'nin klasik kapağını belki birgün açar, Halit Fahri Ozansoy'un sayfalar süren Loti önsözünü atlayıp –ya da atlamayıp– ağızda şeker gibi eriyen, hafif hatalı çeviriyi de okurum: *"Afrika kıyısından inilerek Fas'ın cenubunda son hududu geçilince, günler ve gecelerce, ucu bucu yok yaşlı bir memleket takip olunur. Burası Sahra'dır."* Edebiyatın benzerleriyle karşılaştırılamayacak sinemaskopu. Üzerine bastığım taşları, yanıbaşındaki camii ilgilendiren, ilgilendirmiş olan şeylerin bir kısmı var bu cümlede.

Bugün, bu kitaba yazacağım bu yazı için Vezneciler'den Akmerkez'e kadar yürüyeceğim. Yolculuğumu bu alanla sınırlamamın nedeni, şehrin içinde iş ya da aylaklık için mekik dokuduğum alanların iki sınırının buralar olması. Fatih'te doğmuş olmama, Hırka-i Şerif, Malta Çarşısı, Aksaray çocukluğumun birer parçası olmasına rağmen, Ataköy'ü, Bakırköy'ü, Yeşilköy'ü, Çekmeceleri bilmeme rağmen, oralar yıllardır ayak basmadığım yerler. Vezneciler-Beyazıt bir uçsa, Etiler de öbür uçtaki sınır çizgisi, bir zamanlar 'Amerikan' bulduğum her şeyin bulunduğu villalı mahalle. Oradan gerisini bilmem, merak da etmedim. İnsan yaşadığı şehirden bahsedecekse, gezindiği alanı dürüstçe saptamalı, biraz bir tapu-kadastrucu gibi. Evet, 27 Ağustos 2000 itibariyle benim yaşadığım İstanbul bu bölge. Kimi zaman beni boğacak kadar dar gelse de, aslında o kadar da dar değil.

Pazar günü olduğu için Sahaflar'dan çıkınca Kapalıçarşı'ya dalamıyorum. Aslında daha iyi. Lisede okurken ayakta durulan tezgahlarında da Nuruosmaniye çıkışındaki dericihalıcılarında da çalıştığım Kapalıçarşı ayrı, kendi başına bir

dünya. Bu da aylaklık güzergahını saptırır. Onun için sola Bakırcılar Çarşısı'na, oradan da Üniversite'nin yan duvarını takip ederek aşağıya doğru yürüyeceğim, Tahtakale'ye doğru. Buradaki kalabalık ve sıcak açık hava pazarında türlü çeşit blucin, triko, korsan VCD, ıvır-zıvır satanlar olduğu kadar, arasına Yahya Kemal'in şerbetçilerinin turistik ve o kadar turistik olmayan akrabaları da var, turşucular, mısırcılar da; ama asıl serinleme kaynağı küçük bir plastik leğene doldurulan buz kalıplarının arasına yerleştirilmiş ufak pet şişelerde satılan su. Dünyanın başka şehirlerinde yapılanla üç aşağı beş yukarı aynı; buz yavaş yavaş eriyip su halinde yanlara taşarken, küçük pet şişeler de oturdukları yerlerden hafifçe kurtulup kımıldanıyorlar. İnsanın gözü takılınca dakikalarca seyredebileceği bir manzara. Tahtakale ile Beyazıt arasında belki bir zamanlar Rus göçmenlerinin getirdikleri ucuz eşyalarla Doğu Avrupa'dan gelen eşya trafiğinin karmaşasından ortaya çıkan bu yüzden de Polonya Pazarı denilen üzeri derme çatma örtülü bir pazar var. Şimdilerde, takım, alet-edevat, hırdavat, hafif tertip elektronik ve beyaz eşya, onun yanı sıra kaçak çay, baharat, çorap, kaşkol gibi ufak tefek triko satılan bu pazar, güneş altında iyice yoğunlaşan sıcaklığı, kendine özgü makine yağı ve baharat kokusu karışımı ve küçük bir kapalı çarşı gibi çekici olan koyu karanlığı ile insanın burnunu sokmak, içinde gezinmek istediği bir yer. Belki artık Kürt Pazarı demek lazım, ağırlıklı olarak konuşulan tek dilin Kürtçe olduğu düşünülürse. Buradan paketinin üzerinde Japon çizgi roman kahramanlarına benzeyen bir 'yaramaz çocuk' resmi olan, üzeri arapça yazılı bir paket çay aldım. Korsan VCD'cilerden ise başka korsancılarda hiç görmediğim iki film. 70'li yılların seks-komedi filmlelerinden ikisi. Bir tanesi Vesikalı Yarım'ın soft porno versiyonu çıktı.

Buradan çıkınca aşağı, Tahtakale'ye doğru inilir. Sokaklar karışıktır ve her zaman planladığınızdan daha geride bir noktaya düşmek ihtimali vardır. Mısır Çarşısı'nın oraları şa-

vullasanız da, Eminönü-Unkapanı arasında dar bir sokaktan, mesela iki yanına tahta eşyalar yapıp satanların dizildiği o küçük dar sokaktan Galata Köprüsü'nün soluna, Eminönü'nden çok Unkapanı'na doğru savrulmak tehlikesi vardır. Pazar günü Mısır Çarşısı da kapalıdır ama Mısır Çarşısı'nın kapalı olmasının güzel yanı, büyük demir kapının aralığından çarşının bomboş ana caddesine bakmaktır. İçerinin o loş ve pırıltılı bomboşluğu dışarının korkunç kalabalığıyla taban tabana zıttır. Bu da insana tuhaf bir duygu verir. Çiçek Pazarı, buraların en iştah açıcı yeridir. Çuvallarında tepeleme türlü çeşitli çim tohumu, kuş yemi ya da çiçek soğanı bulunan, özellikle baharlarda kök kök saksı çiçekleri dükkanlardan taşan bu yerin sakinlerinden bazıları, kafeslerinde bezgin ve bıkkın, biraz hasta bir halle, gelen geçenlerin ilgisini seyreden yavru köpekler ve kedilerdir. Papağanlar, muhabbet kuşları ve hint bülbülleri ise hiç istiflerini bozmazlar, tam tersine buranın cümbüşüne koro halinde katkıda bulunurlar.

Eminönü'nden karşıya, Galata Köprüsü'ne geçiş her zaman bu kadar sorunlu muydu, hatırlamıyorum. Ama son zamanlar da şehrin kargaşasının merkezi gibi olan bu kesişme noktasının belki de en tahammül edilmez yoğunluk alanları, Eminönü Meydanı ile Galata Köprüsü arasındaki 'metro' istasyonu ve sonra da köprüye çıkan yeraltı geçitleri. İstanbul'un yeraltı geçitlerinde daima uğursuz bir hava, bir boğuculuk vardır; sanki bu şehrin altını kazmak çok tavsiye edilmez bir şeymiş, sanki bu gizli üzüntüleri ve korkunç şeyleri ortaya çıkaracak, buralar korkunç şeylere sahne olacaktı gibi. Bu iki kısa yeraltı geçidi ise birbirine karışan yiyecek ve umumi tuvalet kokuları, insan sesi, satıcı bağırtısı ve çalan kaset gümbürtüsü, havasızlığı ve korkuluğu kopmuş, çamurlu basamaklı, tekinsiz merdivenleriyle, bir girdap noktası gibi. Derin bir nefes alıp Eminönü'ne çıktığınızda deniz kıyısını, vapur iskelelerini ve vapurları görür, bir kere daha mutlu olursunuz.

Galata Köprüsü'nün şu sıradaki hali, bir tarafına felç in-

miş ya da tek ciğeriyle yaşayan genç birinin perişan, zavallı hali gibi. Genç, çünkü yapılabildi çok olmadı, ama önce Marmara tarafı şimdi de Haliç tarafı ağır (ve ağır ağır) tamir görmekte. Hiçbir zaman bitmeyen bir tamir bu; bu şehirde insanı bazen, düşününce umutsuzluğa sürükleyen şeylerden biri... Ama özellikle bir akşamüzerine doğru, tam bir günbatımı vakti, güneşin Marmara tarafında nasıl şahane bir biçimde battığını görmek için en ideal yer. Köprü rüzgarlı ve civcivlidir. En sıcak günlerde bile denizin genişliği ve ferahlığı, geride bıraktığınıza oranla seyrelmiş kalabalık, biraz sonra, geride kalan karmaşayı geçip başka bir yere adım atacağı hissini vermeyi başarır insana.

Nitekim, Karaköy'den itibaren 'karşıyaka'nın loşluk, macera, 'fuhuş' ve sinema vaadeden (asırlardan beridir bu klişe değişmedi) havası insanı sarar. Küçük bir çocukken, Bizanslıların burada yaşadığını sanırdım, sonra bir 'reoryantasyon' yapıp kafamı geriye çevirmek zorunda kaldım. Tünel'e binecek olursanız, mağara gibi tünel durağının serinliğinden bahsedebiliriz. Deri ya da pelüş kaplı tünel vagonunun eski halini hayal meyal hatırlıyorum. Bu vagon 'ipini koparıp' da -gerçekten!- Perşembepazarı'ndaki dükkanlardan birinin içine girdikten sonra yerine yenisi geldi. Müslüman belediyenin çok sonraki bir tarihte Tünel'in alt girişine yaptığı nakışlar ise zamanla eskidi, göze tanıdık görünmeye, hatta bana hep ordalarmış gibi gelmeye başladı. Asıl önemli olan Tünel'in serinliğidir. Herşey, biraz sonra Beyoğlu'nun Tünel ucunda incek olmanız, bu küçük vagonu dolduracak insanların da -belki artık kanıksadığınız- bu 'macera' hattını izlemeye karar vermiş olmaları insanın aklından ara sıra geçer, yüreğini hoplatır. Tünel'e binmeyip de Bankalar Caddesi'nden Camondo merdivenlerini çıkıp Kartçınar Sokağı'ndan, Avusturya Lisesi'nin yanından geçip Galata Kulesi'nin bulunduğu meydana oradan da Galip Dede Caddesi'nden Tünel Meydanı'na çıkmak da mümkün ama bunu yaparsanız kaçınılmaz olarak işin içine o binaların tarihi, in-

san hayatlarının ağırlığı girecek, iş çok geçmeden o yeni keşfettiğimiz ve çoktan bıktıran 'Pera muhabbeti'ne dönüşecek. Benim derdim ise bu değil. Sadece aylaklık, yürümek.

Bu yüzden, Beyoğlu'ndan da uzun uzun bahsetmeyeceğim. Kültür hayatımızın en yerinde, yerinde olduğu kadar da hoşgörülü yargılarını veren Tanpınar'ın, 'bir Paris takli-diyle hayatlarımızın yoksulluğunu hatırlattığı'nı söyleyerek kendisinden beklenmeyecek kadar acımasızca yargıladığı Beyoğlu, yıllardır özlemlerimizi, özentilerimizi, tembelliklerimizi, flörtlerimizi, gezintilerimizi, buluşmalarımızı, sevimlerimizi, kitap-müzik-sinema-gizli heyecan kontenjanımızı taşıyor, ona o kadar da haksızlık etmek istemem. Ama Eminönü'ndeki yeraltı geçitleri gibi burada da bir girdap yoğunluğu vardır ki, benim gibi bir zamanlar Beyoğlu'nda yaşamış olanları bile bunaltıp püskürttüğünü, başka semtlere yönelttiğini itiraf etmek gerekir. Burayı dolduran insanların yaşama şehveti, özellikle Pazar'ları, insanı yorar. Beyoğlu ile ilgili olarak söylenebilecek en önemli şey, Tünel ile Galatasaray arasının her zaman daha sakin, daha dingin bir yürüme mesafesi olduğu, oradaki arka sokaklarının daha ilginç labirentler olduğu, Galatasaray-Taksim arasının ise sadece biran önce Beyoğlu'ndan kurtulup çıkmak arzusu verdiği... Sevgili 'Beyoğlu'muz', onu severim ve gene de kıyamam. Ben çok çocukken gözdeydi, sonra düşük bir Karaköy kerhane orospusu muamelesi gördü, şimdi de yeniden elüstünde tutulan bir hanımefendi sanatçı gibi. Gene yavaş yavaş boyaları dökülmeye başladı, başlıyor. Eskiden beri hep böyle olmuş anladığım kadarıyla. Ne kadar yaldız dökülmüş - dökülecek olsa da o pırıltının içinden geçip gidecek olmak bana iyi gelir.

Taksim Meydanı'nı hiç bir zaman sevedim ve bu şehirdeki vahşi olayların, resmi ideolojinin her türlü şaşaasına ve yırtıcılığına sahne olmuş bu şekilsiz 'meydansı'yı, sadece içinden geçip gitmek, otelinin önünde biriyle buluşmak ya da sadece kendilerince havalı mahalleler olan Talimhane,

Fındıklı ya da Gümüşsuyu'na, çok beklenmedik, zarif bir dönemeç olan Mete Caddesi'ne sapmak için kullandım. Heykel ve heykelin figürleri bana daima oransız, heykeli çevreleyen yuvarlak bana daima çirkin, zevksiz hatta bazen gözümü kısıp baktığımda yanpiri geldi. (Belki de gerçekten yanpiri.) Taksim Meydanı'nın daha güzel görüldüğü olmuştur belki ama benim hatırladığım zamanlardan bugüne, meydan hep üstümüze üstümüze gelir, bir büyük şehir meydanı olma iddiasını hiçbir zaman dolduramadığını düşündürür bana. Bugün de sularının önünde polis kordonu, operasının önünde çoğu zaman fışkırmayan fıskiyeleri, etrafını saran kişiliksiz, özelliksiz dükkanları ve kafeleri ile öykündüğü büyük şehir meydanlarının gözalabildiğine açıklığından ve zamanla sınanmış gösterişinden uzak bir kasaba meydanı irisi. Yakında metrosu da açılacak.

Taksim Gezisi de bu duygunun uzantısıdır doğrusu ve bir zamanki Paris özentisi Cafe Bulvar'ını aratan uydurukluktaki kafelerinin tek dikkat çekici yanı, şehrin merkezinde 'şanslarını deneyen' varoş çocuklarının kaynaşma merkezi olmasıdır. Özellikle Amerikan hamburgerci ve onun yanındaki biracımsı yer, bir çeşit seks alım-satımının yoğun olduğu, acil olarak doyurulması gereken bir tür şehvetin 'yanık kokusu'yla dolu bir noktadır. Ama bütün bu tip yerlerde olduğu gibi burada da bir 'korku', o korkunun saldıdığı bir ter vardır ki, bu hal kendince bir büyük şehrin elektrikli havasına yakışmaz da değildir. Belediye otobüslerinin ve o döküntü havaalanı servis otobüsünün buradan kalkması da buraya ucundan kenarından bir 'birşeyler olacak, birşeyler olacak, işte başlıyoruz' duygusu kazandırır. Parkı hiç anmıyorum, park ve yeşillik pek sevmeyen bu şehrin onu park olarak düşündüğü zamanlar enderdir. Ya tüpgazlı pikniklere, ya karanlık çöktükten sonra sekse, ya ufak çaplı soygunculuklara, ya da kenarındaki kasabamsı çayhanelerde pineklemeye yaranan bu çakıllı-çimenli alanda eskiden, tuvaletlerin tam karşısına düşen yerde güzel küçük barakamsı bir içkievi ya da çayhane varmış... derler. Allahtan, Taksim gezisiyle Talim-

hane'nin dış sınırını oluşturan karşı kaldırımın arasındaki refüjün üzerinde ağaçlar vardır ki, buraya onlar bir büyük şehir bulvarı havası katar.

Başlangıcındaki Divan Otel'i'nin bir an için insanı ikna eden sadeliğinden ve vekarından (yıllardır değişmemesi, hatta iç dekorasyon histerisi yaşayan kentimizde 1970'lerin pleksiglas ve aynalı dekorundan da vazgeçmemesi, bu otelin yakında 'retro bir mekan' olarak yeniden keşfedileceğini düşündürür bana) sanırsınız ki, Harbiye ve Elmadağ ve daha ötelere uzanan yol, bir büyük şehre yakışan geniş, havalı bir bulvar gibi uzanıp gidecek. Oysa hemen Divan'ın bitişiğinde artık hiçbir şehirde kaldığını sanmadığım Crazy Horse, Pari-ziyen şov vs. gibi turist tuzaklarının "sıyrık"lığı insanı şaşırtır. Biraz sonra şehrin, askeriye'nin kapladığı en büyük alanlarından biri olan Orduevi bahçesi-Orduevi-Askeri Müze çizgisi başlayacak ki, bu uzun süre sıkıcı, hareketsiz bir yol üzerinde gideceğiniz anlamına gelir. (Tam ondan önceki, Ankaramsı radyoevi binasının ve önündeki sürpriz açık alanın verdiği ferahlık duygusunu bile unutursunuz.) Bu noktada karşı kaldırıma geçmek de çözüm değil; her şeyden önce geçemezsiniz, uzun süre yaya geçidi yoktur, yayaların üzerinden atladığı, refüj kenarlarına monte edilmiş korkunç, alçak manialara takılıp arabaların önüne düşebilirsiniz. (Not: Şehirde yaya geçidi ve çöp kutusu sıkıntısı var. Ha, tabii bir de ortasında çukur olmayan kaldırım.) Ayrıca karşı kaldırım fazla da ilginç değildir. Beyoğlu'nun en son yeniden keşfinden önce şehrin 'in' olma iddiasındaki yerleri burada kümelmiş gibiydi, ta Osmanbey'e kadar. 'Gençkız Rüyası' tatlısı yemeye geline pizzacısının, o zamanlar muteber bir sinema olan sinemasının, çok daha ilerideki biri küçük biri büyük iki kitapçısının ve diğer atraksiyonlarının yerini muhallebiciler, turizm büroları falan aldı. Zamanla burası ufaldı, ufaldı, gözümün önünde bambaşka bir yer oldu. Belki gün olur, devran döner, istiap haddini aşmaya başlayan Beyoğlu gene gözden düşer, buralar itibar kazanır.

Tek çözüm, refüjün ortasında bir ada gibi duran otobüs durağından iki ya da üç duraklığına otobüse binmek. Eğer yürüyecek olursanız, şehrin burnu havada mahallelerinden Valikonağı'na sapacaksınız ki, ben üşenip oradan da sağa sapar, eve Teşvikiye'ye yollanırım. Halbuki yolculuğumuz Akmerkez'de bitecekti. Neyse, otobüse bindiniz. Osmanbey'de inip oradan haydi belki Mecidiyeköy değil ama Şişli Camii'nin oraya kadar yürümeye değer. Buralar, İstanbul'un bir zamanki bu 'ciks' semtleri, çok çirkin, çok biçimsizdir, ne idüğü hiç belli değildir, o kadar ki insanı müthiş cezbeden bir yanları vardır. Özellikle Pazar günleri terkedilmiş sokaklarında in cin top oynarken... Burası iri yarı Art Nouveau binalarla altmışların modernist mimarisinin en çirkin örneklerinin masum tuhafiyecilerle iyice gözlerden gizlenmiş porno film gösteren sinemaların, alt sokaklarındaki toptancı tekstil eşyası satan dükkanlarla anacaddede ucuzcu züccaciyecilerin bir arada yaşadığı, iyice kimliksiz, karışık, bu yüzden de bütün piçliğiyle 'şehir' kalabalığını temsil eden büyük bir caddedir, daha doğrusu bir cadde irisi. Paralel caddelerinde de aynı renkliliğiyle –solda Nispetiye, sağda hemen hepsi atölye, büro vb. barındıran bazıları hiç de çirkin olmayan binalarıyla karışık, karanlık sokaklar– hüküm sürer bu karmaşa. Bu sokaklar elbette 'Şişli'de bir apartman/Yoksa eğer halin yaman/Nikel, kübik mobilyalar/Duvar da yağlıboyalar' tekerlemesini akla getirir. O gevrek sesin tatlı tatlı anlattığı o karmakarışık yaşama zevkinin bu hale gelmesine, kendine özgü bir salça olmasına da şaşmazsınız aslında. Bir yandan da bazılarını bildiğiniz o 'apartman'ların yerlerini yaklaşık olarak tahmin etmeye çalışırsınız ama boşuna. Bu kadar üstüste, kat kat boya sürülmüş, allah bilir daha da sürülecek bir 'yağlıboya'nın 'pentimento'sundan bahsetmek biraz güçtür.

Şişli ile Mecidiyeköy arasına, oradan da Gayrettepe, Esentepe'ye, Zincirlikuyu'ya kadar uzanan yerler için, bir şehir efsanesi gibi, 'buralara bir zamanlar kurtlar inerdi,' de-

nirdi. Artık denmiyor. Çünkü buralara kurtlar yerine çoktandır gökdelenler iniyor. Bankaların idare merkezleri, uygun bir yaya geçidi bulup da hiçbir şekilde bir 'alışveriş merkezi muştulamayan' sokaklardan kazasız belasız geçerseniz önünüze çıkacak gözlerden uzak, dev alışveriş merkezleri, büyük şirketlerin aynalı camlı 'merkezleri', şu 'center', bu 'tower' Bütün bunların biraz öncesinde şehrin belli başlı akıl hastanesi Lape'nin, sevimli küçük likör fabrikasının ve dev stadyumun neredeyse ardarda dizilmesi, bunların yanından da beton direkler üzerinde iddialı bir üst yol geçmesi bütün bu şehir kakafonisine, şizofrenisine ya da düpedüz 'çorba'sına bir 'sonsöz' oluşturur. Mecidiyeköy'den ya da birkaç durak sonra Gayrettepe'den gene otobüse binmekte yarar var. Çünkü yanından yürünecek bir şey kalmıyor, ayrıca burası yazın toz toprak kışın çamur içinde olan kaldırımları yüzünden yürünerek kat'edilmeyi de reddediyor. Israr etmenin anlamı yok, kazanılacak bir şey de yok. İlerde Zincirlikuyu'ya doğru bir ev kümeleşmesi ve eğer ağaçlar arasından girip keşfedecek olursanız, Kadıköyümsü bir küçük mahalle, Gazeteciler Sitesi vardır. Ama reklam şirketleri ya da banka genel müdürlükleri ikişer üçer katlı küçük villalara çoktan el atıp, ya da sahiplerini razı edip villaları çaktırmadan yüksek birer bina haline getirdiler. Neyse, zaten otobüs, Zincirlikuyu üstgeçidini aşıp Ayyıldız Mayo Fabrikası'nın (mayo fabrikası?!) sağından Etiler'e doğru yollanacak. Buralar, şehrin yeni 'Şişli'leri, daha doğrusu kısa bir zaman öncesine kadar öyleydiler, artık hafif hafif değişiyorlar. 'Yoksa bir apartman/ Halin yaman' tekerlemesi eğer bugün söylenseydi, ağaçların arasında gizlenmiş, yola doğru göz kırpan sitelerdeki apartman daireleri kastediliyor olurdu. Bu evlerde nikel, kübik mobilyalar ve yağlıboyalar yerine, hazır mobilya sanayiinin gururu çam ağacından bir örnek koltuk, yemek ve yatak takımları, hoparlörleri birer karataş gibi yükselen müzik ve TV setleri vardır, herhalde, büyük olasılıkla. Duvarlarda da herhalde posterler. Daha mütevazilerinin de

çok lüks olanlarının da üç aşağı beş yukarı aynı olduğunu iddia edebilirim; ikincilerde olsa olsa İtalyan yer karoları ve Alman mutfak evyeleri var. (Nikel kübik mobilyalar Çukur-cuma'yı, Horhor'u boyladı, iç dekoratörler ve antikacılar tarafından 'geri kazanıldı', yağlıboya resim alma adeti ise bazı küçük galeriler tarafından yaşatılmaya çalışılıyorsa da bugün kırtasiyecilerde her istediğiniz yağlıboya şaheserin posterleri var.) Buralarda eskiden görülen küçük, sevimli bahçe içinde 'Hansel-Gretel'imsi villaların 'norm' değil daha çok 'tuhaflik' sayılacağı günler yakın. (Eğer lokanta, reklam ajansı, çocuk yuvası, lüks araba bayii ya da en iyisi gizli kapaklı işler dönermiş gibi görünen işyerleri oldularsa o başka. Bir yeri bir çeşit ahali kapladı mı ötekilerin yaşamakta direnmesi bir tuhaflik hemen sayılıyor. İstilacılar burayı başta neden çekici bulduklarını unutuyorlar hemen. 'Yeşil pancurlu küçük bir evimiz olacaktı'cılar 'Kızımız Olacaktı'cıların birkaç kuşak gerisinde kaldı. Aslında birbirlerine benzediklerini, 'aynı soy' olduklarını da unutmayalım tabii.)

Buradaki ahali ve daha da garip olanı, belki çok da yakın olmayan çeşit çeşit mahalleden kırk türlü ahali, yolumuzun sonundaki o medeniyet merkezine akıyor işte; gururla yükselen ve bir çeşit mıknaş olan Akmerkez 'monolith'ine. Akmerkez gibi yerler, yeni alışveriş merkezleri, 'shopping center'lar, onların yeni vaatleri var. Bunların bir kısmı reklamcılığın genel vaatleri, bildiğimiz 'sen de alabilirsin', 'sen de yapabilirsin', 'sen de olabilirsin', 'şen de anlayabilirsin'ler. Akmerkez'de önemli olan, bu tanıdık retorik'in kendisi değil, bu cümlelerin oraya gelenler için kurulan sahnede gezinenlere yönelik sessiz, yatıştırıcı, memnun edici birer replik olması. Onlar, her şeyden önce, burada, bu sahnede gezinenler için, 'yürü bu koridorlarda, hemen bir şey alman gerekmiyor, hatta alman bile gerekmiyor, GEVŞE, kendini iyi hisset,' demek. Aynı zamanda 'Buraya gelen herkes eşittir, en azından aksi ispat edilinceye kadar, rahat ol.' Akmerkez bizi birleştirir mi? Haftasonları önlerinde bir tek içecek masaları

saatler boyunca ele geçirip etrafı süzen varoş gençlerini, keplerini kafalarına ters geçirmiş zengin semt çocuklarını, küçük çocuklarıyla birlikte hem dolaşıp hem sıkılan genç evli çiftleri, özel dükkan kafelerinde dünyanın en önemli şeylerini konuşuyormuş gibi bıkkın bir yüz ifadesiyle birbirleriyle sohbet eden solaryum güzellerini, araba anahtarlarını şakırdattan briyantınli genç erkekleri, koridorlardaki bedava metal banklara oturmuş her an ikaz edilmeyi bekleyerek sigara içen tedirgin tipleri, hatta tüketime karşı belli bir ironi kazanmış olduğunu tahmin edebileceğiniz şu havalı 'kentli' çifti biraraya getiren, daha önemlisi birarada tutan ne? Alışveriş yapan herkesin katılabileceği öne sürülen araba çekilişimi? Herkesin elinde iyi kötü biriken naylon torbalar mı? (Sonunda ben de bir şey alıyorum. En azından girişin altındaki müzik dükkanındaki ucuz CD'lerden.) Hem hepsi hem hiçbiri. Orada gezinenleri, onları dışarıda ne kadar farklı hayatlar beklerse beklesin, aslında birbirlerine tahammül edemese de, o an saran saçma, teatral bir aitlik duygusu var. 'Buradayız, iyiyiz, sakiniz, alışveriş önemli değil, işte hep birlikte koridorlardan yürüyoruz.' Bu aitlik duygusu hem yalancı hem sahici ve Akmerkez Akmerkezliğini böyle ifa ediyor. Böyle şeylerin teorisini yapanların genellikle gözden kaçırdıkları bir anlık bir duygu, işte Akmerkez'in birliktelik vaadi.

Bir Meydanın Civarında Yeme İçme Keyfi...

Hülya Ekşigil

Bu yazıyı niye böyle adlandırdığımdan önce, konunun kaynağından sözetmek istiyorum. Yeni Binyıl'da başlayan "gazetecilik hayatımın" öncesinde, 20 yıl Vizyon dergisinde çalıştım. Çoğunuz bilirsiniz, bir tür "yaşam tarzı" dergisiydi. Temel konularından biri –giderek artan miktarda– her zaman yemek oldu. İtiraf etmeliyim ki, bu artışta okuyucu eğilimleri kadar yönetici eğilimlerinin de rolü vardı! Genel Yayın Yönetmeni Deniz Alphan ile günümüzün hatırı sayılır bir bölümü yeme-içme sohbetleri, tarif alışverişleri ile geçer, bu durum da dergiye giderek artan yemek konularıyla yansırı.

Vizyon'un en çok ilgi çeken sayfalarından birkaçını o ay seçtiğimiz kişinin İstanbul ile ilgili tercihlerini yansıtan, fotoğraf ağırlıklı bir konu oluştururdu. Tarihi mekanlardan alışveriş merkezlerine kadar İstanbul'un en gözde ve ilginç köşelerinin sıralandığı bu konunun benim için en canalcı bölümü ise yemek ile ilgili tercihlerdi. Yeni bir lokantanın adına rastlamak, hiç bilmediğim bir alışveriş adresi öğrenmek konusundaki ümidimi hiç kaybetmezdim. Fakat ne yalan söylemeli, cevaplar çoğu zaman hayal kırıklığı yaratan klişeler olurdu: "Park Şamdan favorim", "Balık yemek için Kıyı'ya, et yemek için Beyti'ye giderim", "Mısır Çarşısı'ndan alışveriş ediyorum", "Refik'ten vazgeçmem", "Bebek'ten ba-

dem ezmesi, Divan'dan çikolata alırım", "Balıkpazarı'nın albenisi bambaşkadır" Tercihler bu minvalde uzar giderdi. Kuşkusuz lafı edilenlerin hepsi kalitesini, lezzetini ve çeşidini kanıtlamış yerlerdi. Ama gönlüm yine de biraz yaratıcılık çeker, kıyıda köşede kalmış, küçük bir çevre tarafından bilinen ya da henüz yıldızı parlamamış yerleri de duymak isterdim. Ve bu, pek ender olurdu.

İnsan; mutfağın evin en eğlenceli yerlerinden biri olduğunu düşünen, seyahatlerde "görgü bilgi artırma" konusunda lokantaları müzelerle aynı önemde sayan, bütçesinden en büyük payı şu şaraba, bu baharata ayıran biriye, bu konuda başkalarının seçimlerini sıradan bulmaya da zaten meyilli oluyor. Ve ister istemez, aynı durumda kendi nerele seçerdi diye düşünüyor. Bu kitaba İstanbul ile ilgili bir yazı yazmam istendiğinde, ben de "Tamam" dedim, "artık kendi lezzet tutumu yapabilirim!"

Bu yazının konusu kusursuz bulduğum lokantalar ya da alışveriş mekanları değil. İnsan bazı yerlere eksikleri ve fazlalarına rağmen de, şu ya da bu nedenle gitmekten hoşlanabiliyor. Yazının başlığına gelince, Taksim'e yakın oturan, genellikle kendi çöplüğünün civarında eşinen biriyim. Örneğin, her ilkbahar o nefis koyun yoğurdunu yemek için Üsküdar'a, Kanaat Lokantası'na gitmeyi aklımdan geçiririm de, hep geçirdiğimle kalırım. Ayrıca İstanbul gibi bir metropolde bu konuyu üç-beş kitap sayfasına sığdırmak da, sanırım kimsenin haddine düşmez. Bu nedenlerle yeme-içme tutumu "kendi merkezimi" merkez alarak yaptım. Ve yola İstiklal Caddesi'nden çıkmaya karar verdim...

"İstanbul'da tek bir lokantaya gideceksin ve hep o lokantaya gideceksin", deseler, nikâh masasında "bin defa evet!" diyen kör kötük aşık bir kadın gibi, "bin defa Zencefil" derim. Oradan her zaman mutlu bir doyunlukla çıkacağımı bilirim. Yemekleri de dekorasyonu da iddiasızdır. Hatta seramik tabaklarının her zaman bir kenarı azıcık kırıktır! Bir

türlü yenilerini almazlar. Ama nefis karışık salata yaparlar. Vejetaryan mönüleri daima yeniliğe açıktır. Demirbaşları olan yemeklere mevsimine göre bir gün Lorlu Patlıcan, diğer bir gün Rezeneli Kalamar ekleyip size yeni heyecanlar yaşatırlar. Kendi yaptıkları ekmekler sıcacıktır. Servisleri de. Öğlen gittiğimde akşama kadar, akşam gittiğimde sabaha kadar orada kalmak ve bu arada üç-beş porsiyon Limonlu Pay yemek isterim! Kesinlikle İstanbul'daki en iyisidir. Ağzınıza ilk lokmayı attığınızda çocukluğunuzun limonlu dondurmalarını hatırlarsınız. Yazın Zencefilli Limonata, kışın Sıcak Şarap nefistir. Üstelik gelen hesap da hiçbir zaman midenizde yanma ve ekşime yapmaz!

İstiklal Caddesi'ne etobur oğlum ile çıktıysam, yemek molasını Bursa Kebapçısı'nda veririm. Leziz İskender Kebabı, ama en çok da garsonları için! Üst kata çıkar, pencerenin kenarına oturur, bir gözümle Fransız Kültür Merkezi'nin önündeki manolya ağaçlarını, diğer gözümle de garsonları seyrederim. Servisi orta yaşı geçmiş iki garson yapar. İkisi de, "ucuz lokantalarda çalışan bezgin Türk garsonu" tipinin olağanüstü örnekleridir. Siparişinizi mutfağa verir, hazır olana kadar boş bir masada oturup duvara, adeta "onlara özel bir ufka" bakarlar. Yemekleriniz sürüklenen ayak sesleri eşliğinde gelir. İçecekleriniz ikinci partide, yine aynı sesler eşliğinde... Bu arada kebabınızı bol yoğurtlu yediğinizi de hatırlarlar, köftesiz, bonfilesiz, sadece dönerden istediğinizi de. Ama hep, mecalsiz mecalsiz.

Esnaf lokantaları yönünden zengindir Beyoğlu. Hacı Baba, Lades, Hacı Abdullah, hepsi şu ya da bu yönleriyle cazip yerlerdir. Ama benim tercihim sadece öğlenleri açık olan, Anadolu Pasajı'ndaki Hacı Salih'ten yanadır. Bu küçük aile işletmesinde çok lezzetli, çok özenli bir mutfak sunulur size. Bugünün eğilimlerini kendi köklü geleneğine katabilmiş, iddiası iddiasızlığında yatan bir lokantadır Hacı Salih.

Gümüşsuyu'ndaki Fisher hâlâ İstanbul'un en iyi şnitzel yapan lokantasıdır. Mütevazı bir mekanda, sınırlı bir mönüy-

le servis verir. Öyle sekiz-on çeşit, üzerine “kuş kondurulmuş gibi yapılmış” şnitzel yoktur orada. Yanında patatesiyle, son derece lezzetli, “şnitzel gibi bir şnitzel” yer, üç kuruş da hesap ödersiniz. Fisher’den her çıktığımda aynı şeyi düşünürüm: “Buraya daha sık gelmemekle aptallık ediyoruz.”

Şehit Muhtar Caddesi’ndeki Ninja, Taksim civarındaki en makul Japon lokantasıdır. Malum, bu “makul” fiyat anlamında, zira bir Japon lokantasında neredeyse bir mücevhercide gibi hesap ödemek de mümkün. Ama Ninja’yı seçmek için nedeniniz tabii ki ödenebilir hesapları değildir. Ninja’nın “olması gerektiği gibi” bir Japon lokantası olduğu, içerdeki Japon müşteri sayısından bellidir. Japon mutfağından hoşlanıyorsanız, gözü kapalı gidebilirsiniz. Ama çiğ balık yemek fikrinden hoşlanmıyorsanız, önünden bile geçmeyin. Ninja’da, sushi, tempura gibi klasik Japon yemeklerinin yanı sıra, girişte barın üzerine dizdikleri, bizdeki mezelere teka-bül edebilecek yiyecekleri de deneyin. Çok farklı tatlar yakalamak mümkün. Yine o civarda, Lamartin Caddesi’ndeki Çin Lokantası’nı... Hayır, unutmadım, ama önermiyorum. Ne de olsa artık Çin mutfağı nedir ne değildir, biraz öğrendik ve Yakar Bey’in tatlı dilinin hatırına da olsa “Türk esnaf lokantası tarzında Çin mutfağı”na razı değiliz, en azından, ben değilim! İyi Çin yemeği için, Harbiye’ye uzanıp Hilton Otelindeki Dragon’a gitmeli. Evet, kuşkusuz pamuk elleri cebe, hatta biraz derine atmak gerekir ama yediğinizin Çin mutfağının tatlarına daha yakın olduğunu bilmek de, yerken lezzetten kendinizden geçmek de az şey değildir.

Tarlabası’nın girişinde, Cartoon Hotel’de açılan Sofra, Türk mutfağını Londra’da ünlendiren Hüseyin Özer’in kendi ülkesindeki ilk girişimi. Çam fıstığı ve kavrulmuş etlerle sunulan humus, değişik bir sosa bulanıp kızartılmış hamsi gibi çok ilginç mezelerinin yanı sıra et yemekleri mutlaka tatmaya değer. Bir eti döverseniz mi o kadar yumuşak bir hale gelir, severseniz mi, kestirmek güç, ama Sofra’da yiyeceğiniz bütün etlerin çok özel bir sosta terbiye edildiği kesindir! The

Marmara'nın cafe'si orada ne yiyip içeceğini düşünmeden çeker insanı kendine. Yemekleri oldukça sıradan, pastaları leziz, çikolata reyonunda satılanlar ise nefistir. Bu kadar çok iş yapan, böylesine dolup taşan bir yerde kadehle tek çeşit şarap vermelerini pek hazmedemem. Garsonların ısrarla tavana, yere, birbirlerine, her yere, ama aralarında asla sizin masanız olmayan yerlere bakmalarını da! İstanbul'da bir lokanta açacak olsam, önce garsonları Paris'e, tek bir garsonun arı gibi 40 masaya birden servis verdiği lokantalara götürmek, servisin nasıl bir şey olduğunu göstermek isterdim. Ama The Marmara'nın cafe'sindeki garsonların o tür örneklerle de pabuç bırakacaklarını sanmam! Yine de orada oturmaya, bir şeyler atıştırmaya bayılırım. Bir Amerikalı turist ailesi, sinema saatini bekleyen genç bir çift, edebiyat dünyasından birkaç zat-ı muhterem, bankacı görünüm ve ciddiyetinde bir grup işadamı, oranın bir cafe olduğunu unutup meyhanedeymişçesine kafa çeken iki genç kadın, hepsi hepsi, komşu masalardadır. Orayı böylesine renkli ve çekici yapan da bu tanımlanamaz müşteri profilidir zaten. Evinize dönerken vişne likörlü, portakallı çikolatalardan ya da yeni üretimleri olan içi meyva ezmeli üzeri çikolatalı, çakıl taşı görünümlü şekerlerden alın, pişman olmazsınız. Girip oturmak için bana cazip gelmeyen, ama tatlı-tuzlu tüm çeşitleri birinci sınıf bir kuruluş da yine meydandaki Gezi Pastanesi, 2-3 kişilik minik pastaları, bu alanda yapılmış en akıllıca yeniliklerden biridir.

Sıraselviler'de gidilecek ilk adres Savoy'dur. Sıradan bir mahalle pastanesi gibi görünüp de nasıl bu kadar iddialı olabildiği –hele eski bir kuruluş olduğunu da bilmiyorsanız– şaşırtıcıdır. Spesyaliteleri bir-iki çeşit değil, pek çoktur. Özellikle kestane, mevsiminde Savoy'da binbir kılığa bürünür.

Bu caddedeki ikinci adres bellidir. Firuzağa Camii'ne giderken sol kolda, Savoy'un az ilersindeki Çağdaş Market. Üst katındaki La Cave'da zengin bir şarap çeşidi sunan bu marketin müdavimleri genellikle Cihangir'de hatırı sayılır

bir nüfusa sahip Fransızlar ve İstanbul'un her köşesinden gelen şarap meraklılarıdır. İşini büyük bir keyifle yapan, o keyfi size de bulaştıran Esat Ayhan, bu kavda yabancı şaraplarla birlikte Anadolu'nun hemen hemen tüm şarap çeşitlerine de yer verir. La Cave'a her gittiğimde oradan en az iki şişe ile çıkarım. Bu şişelerden biri daima Atatürk Orman Çiftliği'nin üretimi Boğa Kanı olur. Diğerleri de Esat Bey'in denemem için önerdiği yeni şaraplar. Dümdüz yürüyerek girdiğiniz La Cave'dan dalgalanarak çıkmamak için, alışverişiniz sırasında ikram edilen tatlı vişne şarabını fazla kaçırmamanız tavsiye olunur. Çağdaş Market'i geçip 50 metre sonra sola, Akarsu Caddesi'ne dönünce karşınıza Özkonak çıkar. Esnaf lokantası olarak servis veren, ama asıl ününü Tavukgöğsü ve Kazandibi ile yapmış olan Özkonak'ın ürünleri bu iki lezzetten hoşlananlar için gerçekten de "yemeden ölme" denemek ayardadır.

Sıraselviler'in sonundan Çukurcuma'ya sapınca, Cihangir Asri Turşucusu vitrinlerin en albenilişiyle karşınızdadır. Benim gibi turşudan uzak duranlardansanız, derin iç çekişlerle önünden geçip gidersiniz. Midesine güvenenler ise cennetlerden cennet beğenir! Galatasaray'a çıkan yokuşa vurduğunuzda Nuh'un Ambarı'na yaklaştınız demektir. Doğal gıdalar satan, arka taraftaki cafesinde Keçiboynuzu Kahvesi gibi farklı lezzetler tadabileceğiniz bu dükkanda benim favorim armut kurusu. Bütün kuru meyvalarının kalitesi iyi ama armudunkinin tadı gerçekten bambaşkadır. Bu arada, eğer soya eti alacaksanız, küçük poşetlerde verilen baharatını istemeyi sakın unutmayın. Soyaya et lezzetini veren tamamen bu baharat karışımıdır. Nuh'un Ambarı'ndaki baharat çeşidini bulabileceğiniz yerlerden biri de Balıkpazarı'ndaki Bünsa'dır. Yine Balıkpazarı'nda, köşede, ciğercinin önündeki salatacı ise bütün çarşının en zengin yeşillik çeşidini satar.

Asmalımescit'te Refik, Yakup, biraz ileride yeni açılan Sofyalı, hepsi iyi meyhanelerdir. Ama bunlara uzak düşse de Cihangir, Akyol Sokak'taki Doğa Balık da sözü edilmeden

geçilmeyecek yerlerden. Meyhane, balık lokantası arasında bir çeşit sunan Doğa Balık'ın en büyük özelliklerinden biri zeytinyağlı ot çeşitleridir. Turp otundan hardal otuna, semizotundan radikaya kadar Ege pazarlarını hatırlatacak her çeşit ot, kavrulmuş, zeytinyağlı sosuyla emrinize amadedir. O zengin ot çeşidinin tamamını kavurmak yerine –fazla çeşit denerseniz; ağır gelebiliyor– keşke bazılarını haşlasalardı da, daha da çok yiyebilseydiniz diye hayıflanırsınız. İçersi her zaman kalabalık, genellikle de uğultuludur. Ama bunlar Doğa Balık'tan memnun ayrılmanızı engellemez. Üstelik eşe dosta olmasa bile her zaman birkaç aşına simaya rastlayacağınız, renkli bir müşteri profiline sahiptir.

Doğa Balık'ı Taksim civarındaki bu yeme-içme turunun son durağı olarak seçmem boşyere değil. Oradan çıkıp bir yokuşu aşınca bizim eve ulaşılır. Ve en iyi Türk kahvesini de her zaman kocam pişirir.

Refik

Refik, meyhaneci... Yeri İstanbul'un en bilinen meyhanelerinden biri, kendisi de belli bir geleneğin en ünlü temsilcilerinden. Hakkında çıkan yazıların da, kendisiyle yapılan röportajların da sayısını hatırlamıyor, bu yayınları meyhanesinin duvarlarında sergilemekten vazgeçmiyor. Bir tür marka olmak belli ki hoşuna gidiyor. Zaten laf arasında, habire gelip sorular soran gazetecilerden yakınsa da, bunun bir ayrıcalık olduğunun bilincinde.

Eskiden beri sanatçıların, aydın kesimin meyhanecisi olmak sanını koruyor ama son yıllarda ortaya çıkan Beyoğlu nostaljisi nedeniyle olsa gerek, artık masalarında daha farklı insanlara da rastlamak mümkün. Yine de esas müşteri aydın kesimden olanlar veya aydın kesimin yakınında bulunmaktan hoşlananlar. Yazları, akşamüstünden başlayarak dışarıya masa atıyor. Sokaktan geçen arabalar masanızın örtüsüne sürünüyor, arasıra rakı bardaklarınızın arabaların peşine takılıp gideceğinden korkuyorsunuz yine de yaz akşamlarını her fırsatta Refik'in kapı önündeki masalarında geçiriyorsunuz.

Mezeleri, öğlenleri sunduğu tencere yemekleri çok lezzetli, fiyatları makul... Ama vazgeçilmezliğindeki esas neden, garsonlarının ve Refik'in kendinin masalarla kurduğu diyalog. Refik, bildiği ya da göz aşinalığı olan masalara hiç değilse bir iki dakika uğrar ve sohbet eder. Size eski müşterilerden söz eder, adını severek andığınız yazarların, çizerlerin arasında, onların masasındaymış gibi hissedersiniz kendini-

zi. İstanbul'da en çok yokedilmeye çalışılan şeyin, geleneğin gizlice de olsa sürmekte olduğunu fark edersiniz.

Refik, doktor diye seslenilen garsonlar, hep kovalanan kediler, ayaküstü lafladığınız gelip geçenler ve civarın esnafı, binaları... yaşayan bir sokaktır orası.

Meyhaneler, Tavernalar, Eski ve Yeni Günler Üzerine

Özdemir Kaptan Arkan

Günlük yaşamın koluna girebilmek, onun ellerinden tutabilmek ve geçmişten gelip, sonsuza uzanan lezzetini tadabilmek kolay değildir. Bunun için, her yerde, her an, her şeyi değilse de; kimi zamanlar, bir yerlerde, bir şeyleri paylaşabilmeyi öğrenmiş ve başarmış olmak gerekir.

Günlük yaşamın sahibi yoktur. O, hiçbir zaman sizin, ya da başkalarının olmaz. Olamaz. O, ortak bir kültürün ürünüdür. Karmaşık unsurlardan ve ilişkilerden oluşur. Doğal ortamı olan iletişimler ve etkileşimlerden yoksun kalırsa, varlığını sürdüremez. Günlük yaşamı, gönlünüzce, doyasıya yaşayabilirsiniz; ama, onun sahibi olamazsınız. Hiçbir zaman, hiçbir şeyi paylaşamamış, bencillik ve korkaklık içinde yaşamış ve bu nedenlerle, günlük yaşamın ellerini bir türlü yakalayamamış yaşlılar vardır. Çok bilmiş, huysuz, suratsız ve kendilerine dönük yaşlılar. Sürekli, eski günlerin, içinde bulunulan günlerden daha iyi olduklarını öne sürerler. Gençleri, salt eski günleri yaşamamış olmalarından dolayı küçümserlerken; çok görkemli olduklarını ileri sürdükleri eski günleri yaşamış olmaktan dolayı, üstün nitelikler kazandıkları duygusunu vermeye çalışırlar.

Oysa gerçekte, bencilliklerinden dolayı; ne eski günleri, ne yeni günleri, doğru düzgün yaşayamamışlardır. Belki, tecimsel anlamda, bizlere göre daha kârlı çıkmış olabilirler. Ama o da, fazla bir işe yaramamıştır. Huysuz, dostsuz, mutsuz söylenip dururlar.

Onlara benzetiliriz diye korktuğumuz için; “Bize öyle geliyor ki, gençliğimizdeki İstanbul’un meyhaneleri ve tavernaları daha nitelikli değillerse bile, deyiş yerindeyse, daha derin, daha geniş boyutluydular” demek istemiyoruz. Ama gene de, o günlerin ve o günlerdeki meyhaneler ile tavernaların farkını vurgulamak gereksinimini duyuyoruz.

O dönemde, gençliğimizin tükenmeyeceğini sandığımız enerjisiyle, pek çok sabah ettiğimiz tüm tövbelere karşın, gece yaklaşırken, hem de çok sık bir biçimde, kentin baştan çıkarıcı vaatlerine yenik düşerdik. Sağlığı ve ortamı elverişli, göğsünde gerçek bir yürek taşıyan hangi genç, büyük metropollerin vaatlerine karşı koyabilir ki?

Günümüzü kentin neresinde geçirirsek, geçirelim; akşam olurken, genellikle Beyoğlu’nda bulurduk kendimizi. Gece, Beyoğlu’nun sokaklarına, önce, Tophane ve Fındıklı üzerinden sokulmaya başlar; sonra fazla duraksamadan, o saatlerde Haliç’in üzerinde beliren kızılık ile aydınlıklarını hâlâ sürdürmeye çalışan, Tepebaşı çevresindeki loş sokaklara doğru ilerledi. Biz de, akşam saatlerinin karşı konulmaz duygularına yenik; gecenin egemenliği tam anlamı ile başlamadan, genellikle bildik meyhanelerden birisinin kapısını çalmış olurduk.

1950’li yılların sonlarında, gece İstanbul’a yavaş yavaş yaklaşırken, Beyoğlu’nun loş ara sokaklarında, nereye gidilirdi? Bu yelpaze oldukça genişti. Örneğin, o dönemlerde, kadınların ve genç kızların gidebildiği sayılı meyhanelerden birisi olan “Bacı”, bohem sanatçıların ve gençlerin sıkça gittiği yerlerden birisiydi. Kapısında “meyhane” olduğunu belirten hiçbir yazı ya da belirti taşımazdı. Her zaman kapalı duran kapısını, ancak tanış müşteriler, kapıya vurarak çalar ve açtırabilirdi. Duvarları kaplayan hasırlar, şiirler ve Güzel Sanatlar Akademisi’nde okuyan, kız ve erkek öğrenciler tarafından yapılmış resimlerle süslenmişti.

Fazla kişi tarafından bilinmeyen Krepen Pasajı meyhaneleri de geceyi karşıladığımız yerlerdendi. Krepen Pasajı, kendisini, yüksek duvarların ve küçücük, göze çarpmayan,

dikkatsiz gözlerin fark edemeyeceği giriş kapılarının arkasında gizlemişti. İçine girdiğiniz zaman eski bir Ceneviz sokağında olduğunuz duygusuna kapılırdınız.

Eskiden adı Kilise Sokak olan Nevizade Sokak'ta, bugün hâlâ varlıklarını sürdüren "İmroz" ile "Kadir", Krepen Pasajı'nın yıkılmasından sonra buraya gelen iki meyhanedir. Sıcak tencere yemekleri yapmayı da kapsayacak biçimde, eski Krepen Pasajı geleneklerini bir ölçüde hâlâ yaşatırlar. "İmroz" un bir özelliği, işleticisi Yorgi Ağabey ile ortaklarının, yaşamımızın ikinci vaktinden akşamına doğru yaklaştığımız şu sıralarda, eski günleri fazla aratmayacak biçimde meyhaneye alışkanlıklarımızı sürdürmemizi sağlamalarıdır. Bir başka özelliği ise, günümüzde, tüm Beyoğlu bölgesinde bulunan meyhaneler arasında, en eski ruhsata sahip olanı olmasıdır.

Dönemin Balıkpazarı ve elbette Çiçek Pasajı meyhaneleri, sıkça gittiğimiz yerler arasındaydı. Bu meyhaneler, "Bacı"ya, ya da diyelim "Krepen Pasajı" meyhanelerine göre, oldukça ayak altı olan ve geniş kitleler tarafından bilinen meyhanelerdi.

Yalnız, burada bir ayrıntıyı vurgulamak zorundayız. O günlerin Çiçek Pasajı meyhaneleri, önemli ölçüde kent kültürü kokarlardı. Bu meyhanelerde, şimdilerde, "Beyoğlu'nu Koruma ve Güzelleştirme Derneği" adını taşıyan derneğin yöneticilerinin, eski günlere duydukları özlemi, yani moda değişimi ile nostaljiyi vurgulamak için, her yıl bir kez, Çiçek Pasajı'nı kapatarak, düzenledikleri dansözlü ve göbek atmalı türden eğlencelere rastlamak olanaksızdı. Bu tür eğlenceler, fazla para harcamadan eğlenmeyi seven taşralı tüccarların müşterisi oldukları, ucuz saz salonlarında gerçekleştirildi.

Beyoğlu'na bu yerlerin müşterilerini, Sirkeci'den, Galatasaray'a yolcu taşıyan; ancak, Sirkeci otellerinin kentin acelesi müşterileri iyice anlasın diye, "Galatasaray! Galatasaray!" diye değil de, "Beyoğlu! Beyoğlu!" diye bağırarak müşterileri toplayan sürücülerin kullandığı dolmuşlar getirirdi. Kent kültürüne yabancı taşralı tüccarlar, "İşte hayat bu" diye düşünerek ve iç çekerek, dansözleri izlerler; ceketlerini çıkar-

tırlar, sazda çalışan kızları karşlarına alıp, oyun havası, rumba karışımı müziklerle göbek atarlardı.

Akşam sona erip, gece başlayınca, günümüzdeki adı Kurtuluş olan eski Tatavla türü eğlence geleneğinin son temsilcisi, bir çeşit müzikli meyhane olarak da tanımlanabilecek tavernalara gitmenin zamanı gelmiş olurdu. Öncelikle ve özellikle "Hristaki" ve "La Boheme" Sonra, 1960'lı yılların hemen başlarında, o sıralarda "Gaskonyalı Anjelo"dan ayrılıp, Beyoğlu'na gelen "Gaskonyalı Toma", "Mahzen" ve "Ocak" O dönemin aydınlarının sıkça gittikleri ve onlara günlük yaşam çerçevesinde, Beyoğlu'nun küçük ve çok renkli kozmopolit insanları ile birlikte olmak olanağını veren tavernaları. İstanbul, Yeşilköy'den, Sarıyer'e; Kurtuluş'tan, Adalar'a, albenili tavernalarla doluydu. Bu kadar yıl geçti, hâlâ dönemin yıldız sanatçılarından "Pola Morelli"yi izlediğimiz ve dinlediğimiz günleri, gerçek bir özlemle anımsıyoruz. "Ego Tha Kopso To Kراسي (Şarabı Keseceğim)" adını taşıyan o dönemlerin ünlü Rumca şarkısını söylemeye başlar ve elinde tuttuğu kırmızı şarap dolu kadehten bir yudum içtikten sonra, kadehi, kalan şarapla birlikte yere atarak kırardı. Şarkının sözleri, "Senden kalan şarabı içiyor ve artık şarabı kesiyorum." gibilerden, ayrılık ve seveda üzerine duygusal dizeler içerirdi. Şerefe kadehler kalkar, yüzlerce tabak kırılırdı.

Bize çok şeyler öğretmiş olan gerçek tavernaların son dönemi olduğunun farkında değildik. İlerideki yıllarda, daha görkemli tavernalara gideceğimizi sanmak yanılgısı içindeydik. Veda şarkıları söylendiğini sezemiyorduk.

Hiç kuşkusuz, o yıllarda, İstanbul'un ve özellikle Beyoğlu'nun, bir bütün olarak, çok düzeyli bir eğlence yaşamına sahip olduğunu ileri süremeyiz.

Yaşadığımız sokakların bir adım ötesinde, bir sokak dolusu genelev yer alıyordu. Giriş katında yarı çıplak oturmuş kadınların, müşteri bekledikleri; müşterilerinse, kendilerine kadın beğenmek için o evden, bu eve koşuştukları genelevler, İstiklal Caddesi'ne paralel ve bu caddeden yalnızca iki köşebaşı aşağıdaydılar. Beyoğlu tarihinin, ayrılmaz ve unutulmaz bir parçası olan "Abanoz Sokağı", hemen tümü genelev olan

eski tip apartmanlar ve içlerinde dünyanın en zor, en eski mesleğini öğrenmeye ve gereklerini yerine getirmeye çalışan kadınlarla, İstiklal Caddesi'ne paralel uzanır dururdu.

Beyoğlu'nda yaşıırken, genelevlerin farkına varmadıklarını ileri süren, o dönemin genci olan günümüzün kimi yaşılarının, bu satırları hoşı karşılamayacaklarını biliyoruz. Zaten biz de, genelevlerin, onun müşterilerinin, orada çalışmak zorunda kalmış kadınların, o kadınların çevresini sarmış belalıların, yaşıamlarını  vm yoruz. Genelevlerin hoşı yerler olmadığı açık. Oraya gitmek, olup, bitene tanık olmak, insanlık adına utanç duygusu verir. Bunu da biliyor ve içimizde duyuyoruz. Ama gene de, bir erkek için, gençliğinde Beyoğlu'nda yaşıamış olup da; genelevlerin ve randevu evlerinin farkına varmamış olmanın, onlara gidip, görmüş olmaktan çok daha kötü ve üzüntü yaratacak bir durum olduğunu düşünüyoruz.

Genelevlerin  evresi, gizli kumar ve atyarışı oynanan kahvelerin yanı sıra, bir yığın niteliksiz meyhane ile doluydu. Beyoğlu'nda henüz hiç ocakbaşı türünden kebabçı açılmamıştı. O kötü meyhanelerden, iyi icra edilmeyen kederli t rk  ve şarkı sesleri kapılarının önlerine yayılırdı. Zaman zaman açık kapılarından dışarıya, nedense aşırı şişman ve genelevde bile çalışamayacak kadar yıpranmış gövdelerini gıysilerle saklamaya çalışan kadınlar bakarlardı.

O günlerdeki İstanbul, eşine kolay rastlanmayacak ölçüde, değişik lokantaların da kentiydi. Tencere yemeği pişiren lokantaların zirvesinde yer alan, Beyoğlu'ndaki "Abdullah Efendi Lokantası"nda, servis  atal, kaçık ve bıçakları g m ştendi. Florya'daki "Yahya"ya, av etleri yemek amacıyla giderdik. Çok nitelikli garsonların çalıştığı bu lokantalardan, uzun yıllardır yazılı ya da sözlü hiç kimsenin sözünü etmemiş olduğu "Olta ile Balık Avlayanlar Derneği"nin lokalini, bir gün olanak bulup da, uzun boylu anlatmak isteriz. Eski Galata Köprüsü'n n altında, Haliç'e bakan tarafta, küçük deniz teknelerinin Haliç'ten, Marmara'ya geçtikleri geçidin yanındaydı. Galata Köprüsü'nün altından, Karaköy'den, Eminönü'ne doğru yürürken, Haliç tarafındaki son dükkân-

dı. Altında bulunan dubalardan ve üstünden geçen araçlardan kaynaklanan nedenlerle, sürekli olarak kıpırdayan bir yerdı. Şarap testiyle satılırdı. Doğrusunu isterseniz, 1960'lı yılların başlarında, o sıralarda henüz İstanbul kültürüne ağırlıklı bir biçimde girmemiş olan pek çok deniz ürününü yemeği, bizler burada öğrenmiştik. Ahtapot ve kalamar yemeklerini, safranlı ve karidesli pilavları.

O günlerdeki İstanbul ve Beyoğlu'nda, günümüze göre değişik insanların yer aldığı ve renklendirdiği bir günlük yaşam sürdürülüyordu. Bunun doğal sonucu olarak, kentte, günümüze göre çok değişik meyhaneler ve tavernalar yer alıyordu. Fark neredeydi? Uzun uzun anlatmak gerekir. Anlatmayı denesek, belki yeterince başarılı da olamayız.

O dönemin insanları, onların meyhane ve tavernaları günümüzdekilere göre çok mu nitelikliydi? Kuşkusuz, hayır. Gene de, o dönemin ağır bastığı anlatılması zor bir lezzet üstünlüğünün duygusal tadını anımsamamak olanaksız.

O günlerdeki meyhanelerin, dekorlarının, sattıkları lakerdaların ya da söz gelimi beyaz peynirlerin daha güzel olduğunu ileri sürecek değiliz. Belki meyhaneciler ve garsonlar daha profesyoneldiler ve balık daha boldu ama, sanırım, yitirdiklerimizin en önemlileri bunlar değil.

Biz galiba, meyhaneleri değil, onlara ruhlarını veren müşterilerini yitirdik. Bu nedenle, giderek, daha az sayıdaki meyhanede mutlu olabiliyoruz.

O sıralarda İstanbul'un pek çok yeri, Beyoğlu ve meyhaneler, günümüzdeki gibi, tek biçimli insanların egemenliğinde değildi. Meyhane müşterilerinin dokusu, kırsal toplumun, aynı türden kişilerden oluşan, kendisini ancak aynı tür kişiler arasında huzurlu duyan ve mutlak gerçeklere inanan insan dokusu ile çelişki içindeydi. Günlük yaşamın duyguları, popüler kültürün günün modası hâline getirdiği düşünce ve heyecanlarla sınırlı değildi. Farklılıkları hoşgörü ile karşılayan, hatta farklılıklardan zevk alan insanlar ile, en azından günlük yaşam çerçevesinde, uluslarötesi bir uygarlık anlayışını paylaşırdık. Evet, o günler, günlerimizi, meyhaneleri, meyhane yapan müşteriler ile paylaştığımız günlerdi.

Beyoğlu'nda Sinemaya Gitmek!

Eser Tutel

— "Hadi çocuklar, on dak'kamız kaldı; ancak yetişeceğiz!" derdi babam.

Ne zaman akşamları hep birlikte sinemaya gidecek olsak, nedense hep sallanır, bir türlü hazırlanıp vaktinde evden çıkmak bilemezdik. Bereket, Beyoğlu Balıkpazarı'nda oturduğumuz için sinemalara iki adımlık mesafedeydik de, filmin başını kaçırmadan son anda yetişebilirdik.

Balo Sokak'tan geçip İstiklâl Caddesi'ne çıktıktan sonra sola saptık mı, İpek'de, Melek'de, Saray'da, Lâle'de, yüz, bilemediniz yüzelli metre mesafedeydi. Bu saydıklarım, 1940'lı yılların en güzel, en nezih sinemaları... Hepsi de kaliteli yabancı filmler oynatırlardı. Telâşla içeriye girer, kapıda yarısını kestikleri biletlerin öteki yarısını, elinde fener, yer gösteren kişinin eline tutuşturuverirdik. Bunların çoğu yaşlı Rum madamlar ya da matmazellerdi.

Biz salona girdiğimizde, çoğu kere o sırada salonun ışıkları yavaş yavaş kararmaya başlamış olurdu. Yerimiz ortadaki boşluğun en ön sırasındaysa, mesele yok; hemen yerimize geçer, oturuverirdik. Ama sıra aralarında ise, daracık aralıktan geçmek biraz zahmetli olurdu. Bizim için de, önlerinden geçtiğimiz kişiler için de...

— "Özür dilerim, sizi biraz rahatsız edeceğiz..."

— "Rica ederim efendim, buyurun geçin..."

Kimileri bacaklarını çekebileceği kadar şöyle bir yana çeker, daha nazik olanlar ise toparlanıp ayağa kalkarlardı. Eğer beyaz perdenin önündeki fes rengi ağır kadife perde henüz nazlı nazlı kalkmaktaysa, mesele yok; ama film başlamak üzereyse, paltomuzu çıkartacağız diye önünde tahta perde gibi görüşünü engellediğimiz kişilerden pek de hayır duası almadığımızdan eminim.

Programın Son İki Kelimesi: "Mabadi Perdede!"

Salona ışıklar henüz kararmadan girebilmişsek, yer gösteren madam bizden aldığı on ya da onbeş kuruşun karşılığında elimize bir program tutuşturuyordu: Perdeler açılıncaya kadar bir göz atarak film hakkında bir fikir edinmemiz için... Bu program, el kadar dört sayfaya basılmış bir broşüre benzerdi. Kapağında sinemanın adı yazılı olurdu; orta yüzünde de film hakkında açıklama getiren iki, üç paragraflık bir yazı... Solda Frenkçesi, sağda da Türkçesi... Heyecanı kaçmasın diye filmin sonu hiçbir zaman belirtilmez, konu belli bir yerinde kesilerek altına italik olarak parantez içinde, (*Mabadi perdede...*) diye yazılırdı. Frenkçesi'nde de (*Suivre à l'écran...*) diye... Çalışma odamın büyük dolabındaki o günlerden kalma bir sürü öteberinin arasında bu programlardan da bir ikisinin bulunmasını ne çok isterdim! Saklamamışım halbuki...

Babamın bir tanıdığı anlatmıştı: Elinin sıkılığıyla tanınan Musevî bir arkadaşı sinemaya gittiğinde yer gösterenlere bahşiş vermez, hiç oralı olmadan doğruca yerine geçer otururmuş. Tabii, sinemalarda illâ bahşiş vereceksin diye bir mecburiyet yok, yok ama âdet olmuş bir kere! Biletleri görevli kişiye vereceksin, yerini gösterdikten sonra geri alırken de eline birkaç kuruş sıkıştırıvereceksin.

Sanıyorum Melek Sineması olacak... Yer gösterenlerden yaşlı Rum madam bu pişkin Musevî'yi tanımış. Bir, iki kere lisan-ı münasiple uyaracak olmuş. Ama ne gezer! Bizimkinin

eli bir türlü cebine gitmiyor. Bakmış ki bahşiş filan alacağı yok, ilk fırsatta ondan bunun acısını çıkartmaya karar vermiş. O gün bir polisiye film oynamaktaymış. Uzaktan görmüş ki yine o geliyor, arkadaşlarından önce davranıp onu karşılamış, biletini alıp bir güzel yerini göstermiş, sonra da kimselere duyurmadan usulca kulağına fısıldayıvermiş:

— "Beyefendi, filmin sonunu söyleyivereyim de merak-tan kurtulun! Katil, Kont Hazretleri'nin yaşlı uşağı!"

Doğru mu, yoksa yakıştırma mı, artık bilemeyeceğim. Ama yerinde bir ök alma olduğu muhakkak!

Önce bir aktüalite filmi gösterilirdi. Ya 20th Century Fox'un, ya Gaumont'un ya da Pathé'nin... Bunların ilki Amerikan, son ikisi ise Fransız film stüdyolarıydı. Pathé'nin başlangıçtaki logosu Öörüöö! diye öten bir horozdu. Nasıl da boynunu ileri uzatır, ne de uzun uzun öterdi...

Fox'un logosu ise yarı karanlık bir gökyüzünde anıtsal harflerle yazılmış kocaman bir 20th Century Fox yazısıydı. Üç, beş güçlü projektör huzmesi gökyüzünü sağ sola tarayarak bu anıtsal harfleri aydınlatırdı.

Metro-Goldwyn Mayer'inki ise yuvarlak bir çerçevenin içinde kükreyen muhteşem bir arslandı. Yıllar sonra, *Yıldız* dergisinde bu yaşlı arslanın 1935'te mi, yoksa ertesine mi ne, çoktan öldüğünü okumuştum da hayal kırıklığına uğramıştım. Biraz da ölmüş bir arslanı bizlere canlı diye yutturdıkları için aldatılmış hissine kapılmıştım.

Ne mi gösterilirdi bu dünya havadisleri filmlerinde? O yıllar savaş yılları olduğu için genellikle hep cephelerde çekilmiş filmler gösterilirdi: Karpatlar'ı bombardıman eden uçan kaleler, Normandiya'da pike yapan *Spitfire*'lar, ya da Ardenler'de dalışa geçen *Mosquito*'lar... Bu arada, kudurmuş bir açık denizde, pruvası sulara her dalışta bembeyaz köpüklerin arasında gözden kaybolan dev Amerikan savaş gemilerini de gösterecek diye heyecanla beklerdim.

Bu filmlerde tabii Alman *Panzer*'leri de yeralırdı, Polonya semalarında dalış yapan *Stuka*'lar da... Başlarındaki miğ-

ferlerden Alman askerlerini hemen tanırdım. Amerikan askerlerinin başında ise hep kavun dilimi benzeri kepler olurdu. Ellerini başlarının üstünde kavuşturup yalınayak yürütülen zavallıların, esir alınan askerler olduğunu çoktan öğrenmiştim. Yollarda kalabalık kabileler halinde göçeden çaresiz insanlar ise, can derdine düşüp evlerini, barklarını, işlerini, güçlerini düşmana terketmek pahasına Almanlar'ın önünden kaçmak zorunda kalan zavallılardı.

Dünya Siyasetinin Bütün Ünlüleri Beyaz Perdede!

Ağzında koca bir puro, eliyle V işareti yaparak zaferi kazanacaklarını vaadeden yaşlı şişman adam, İngiltere Başbakanı Churchill'di... Sırtında asker kaputu, pos bıyıklarının arkasından hain hain sırıtan kasketli adam da Sovyet lideri Stalin... Saçları arkaya taralı, gözlüklerinin arkasından gülümseyerek bakan kibar görünümlü olanının da Amerika'nın başkanı Roosevelt olduğunu çoktandır biliyordum. Tabii, upuzun boylu, başında köşeli kasketiyle mikrofon önünde konuşanın da Fransa Cumhurbaşkanı General De Gaulle olduğunu...

Bir de perçemi alnına dökük, badem bıyıklı, ağzında tükürükler saçsa saçsa, havaya kaldırdığı yumruğunu sıkı sıkı nutuk atan çılgın görünümlü biri daha var ki, onun Nazi lideri Hitler olduğunu dünkü çocuklar biliyorlardı! Kolay mı! Hepimiz harp çocuğuyduk, savaş çocuğuyduk! Savaşı yaşamamış olsak bile...

Dünya havadisleri sona erer ermez, arkasından kısacık bir miki filmi oynatılırdı gibime geliyor. Miki filmi dedimse, Walt Disney'in ilk çizgi filmlerinden biri demek istedim. Ama o 40'lı yılların başlarında *Tom and Jerry*'ler piyasaya çıkmış mıydı, çıkmamışsa yerine ne oynatılırdı, hiç hatırlamıyorum.

Tabii bütün bunlar siyah-beyaz ve de sesli filmlerdi. Şimdi düşünüyorum da, o yıllarda sesli film çıkalı on yıldan

fazla olmuştu, artık Beyoğlu sinemalarında da, İstanbul tarafında da sessiz film oynatılmıyordu. Renkli filmler de vardı, ama henüz çoğalmamıştı; çoğunluk hep siyah-beyaz filmlerdi.

Bizimkiler Şarlo'ları, Valentino'ları, Roman Novarro'ları, Clara Bow'ları, Marie Pickford'ları, Barrymore'ları filân hep sessiz olarak seyrettiklerini anlatırlardı. Sessiz dedimse, büsbütün de sessiz değil hani; sahnenin bir köşesindeki piyanoda yaşlı matmazelin çaldığı, yerine göre hızlı, heyecan verici, yerine göre de romantik ve duygulu parçaların eşliğinde...

İlk sesli film, baktım, araştırdım, meğer 14 Mart 1930 günü, Elhamra Sineması'nda oynamış; 1927 Hollywood yapımı *The Jazz Singer*, yani *Caz Şarkıcısı*! Baş rollerde de, zenciye benzemek için yüzünü siyaha boyamış olan Al Jolson!

Miami'de Bayram... Havana'da Bayram!

İlk gördüğüm filmler hangileri miydi? Hiç düşünmeden söyleyebilirim sizlere: *Miami'de Mehtap*, *Havana'da Bayram*... Ya da Üç Ahbap `Çavuşlar üçlüsünün veya Lorel-Hardi ikilisinin komedi filmleri... Bu arada iki, üç tane de yerli film: Tabii ki, hepsi de Muhsin Bey'in: *Aynaroz Kadısı*, *Bir Kavuk Devrildi ve de Kahveci Güzeli*...

Bu *Miami'de Mehtap* ile *Havana'da Bayram* renkli, danslı, müzikli, daha çok göze ve kulağa hitap eden hafif filmlerdi. Kimler mi oynuyordu? İlkinde sanırım Maria Montez, ikincisinde de kısacık boyunu, başına yerleştirdiği muzlu, ananaslı ve daha başka tropik meyvalardan oluşan sözde şapkasıyla uzunmuş gibi gösteren yarı çıplak Carmen Miranda... Belini her kıvrışta sazlardan örülü eteği açılıp bacakları görünür, o ise kocaman kocaman açtığı gözlerini çevire çevire "Çiki çiki bum çik!"i söylerdi. Konusu mu? Ne siz sorun, ne de ben söyleyeyim. Herhalde incir çekirdeğini doldurmayacak kadar basit, sıradan bir olaylar zinciri olsa gerekti.

O sıralarda Karaköy'deki Ziraat Bankası'nda çalışmakta olan babamın yeğeni ablamız, Pazar sabahları bizleri alır, on-bir matinesine götürürdü. Annem, babamla ise daha çok akşamları yemekten sonra dokuz suaresine giderdik. Bu sinemalarda Humperey Bogart'lı, Ingrid Bergman'lı *Casablanca*'yı da seyrettim; Joan Crawford'un *Yılan Kadın*'ını da... Walt Disney'in ünlü *Fantasia* şahaserini de, *Pamuk Prensesle Yedi Cüce*'sini de...

Babamın en çok sevdiği iki artist vardı. İkisi de, danse-dip şarkı söyleyen çıtı pıtı genç kızlardı: Judy Garland ile Deanna Durbin... Bu Judy Garland'ı "Mum Bacaklı Kızım!" diye severdi babam. Niçin mi? Gerçekten de çok biçimli bacakları olduğu için... Judy Garland o sıralarda olsa olsa yirmi, yirmi iki yaşlarındaydı... Daha çok Mickey Rooney'le birlikte oynardı. Mickey Rooney de o yıllarda genç mi genç... Kısacık boylu, çocuk suratlı dediklerinden bir tip... Hele hele yaşını hiç belli etmeyenlerden... O da danseder, şarkılar söyler, esas kızı öper, dahası, boyundan büyük işlere girişirdi. Film de daima mutlu bir sonla biterdi. Judy Garland sonraları aşırı şişmanlayıp küp gibi olacak, kendini bunalmalara kaptıracak ve günün birinde de, sanıyorum banyosunda, intihar edecekti.

Sümer Sineması'nda seyrettiğimi çok iyi hatırladığıma göre, Deanna Durbin'in filmleri, Universal yapımı olsa gerek. Bu Deanna Durbin de gözlerinin içi gülen, o yılların modası kıvrıcık, dalga dalga sarı saçlı, genç ve güzel bir kızdı. Güzel de sesi vardı. Danseder, şarkı söylerdi. Bu dediklerim hep mazbut aile komedileriydi. Sonradan öğrendim: Meğer Deanna Durbin çevirdiği bu filmlerle stüdyosunu iflasın eşiğinden kurtarmış... Doğru ise, helâl olsun kızcağıza!

Annemin beğendiği artist ise Alan Ladd'di... Gangster filmlerinde kimsenin gözünün yaşına bakmaz, western'lerde kovboy olur, savaş filmlerinde de karşımıza yakışıklı bir havacı yüzbaşı olur çıkardı. Sonradan öğrendim: Meğer çok kısa boyluymuş! Kızı öpmesi için boyu yetmediği için, ayakla-

rının altına bir karışık bir sehpa koyarlarmış ve de ayaklarını göstermezmiş! Al sana bir sinema hilesi daha! Zaten sinema demek, biraz da aldatmaca sanatı değil mi?! Çoğu filmlelerinde ona Veronica Lake adlı, zayıf, zarif bir sarışın genç kadın eşlik ederdi. Sonradan, Allah bahtiyar etsin, evlendiklerini duyduk. Bu kızın özelliği de sarı saçlarını yüzünün yarısını örtecek şekilde öne düşürmesiydi.

Varsa Yoksa Ava Gardner ve de Hedy Lamarr!

Enişte Bey'in sevgilisi ise bir değil, iki taneydi... Ava Gardner ile Hedy Lamarr! Yıllar sonra bile, Lâleli'deki evinde, gardrobunun kravatlarını astığı kapağının arkasına, Amerikan sineması dergilerinden kesilmiş Ava Gardner'in bir fotoğrafını yapıştırmış olduğunu hatırlıyorum. Bu Ava Gardner, bir ara Mickey Rooney gibi kısa boylu, kurbağa suratlı biriyle evlenmişti de, bunu ona bir türlü yakıştıramayan Enişte Bey nasıl da içerleyip bozuluvermişti!

Hedy Lamarr ise 40'lı yılların en ünlü ve de en güzel kadın oyuncularındandı. Avusturya asıllıydı. Babamın Ziraat Bankası'nda çalışan yeğeni ablamızın hiç aksatmadan aldığı *Yıldız* dergilerinin birinde okuduğuma göre, Hollywood'a gitmeden önce Viyana'da çevirdiği bir filmde meğer büsbütün çıplak olarak oynamış! Daha doğrusu bütün bir film boyunca değil de, kısacık bir sahnesinde anadan doğma çıplak görünmüş... Üstelik de yarı karanlıkta bir görünüp bir kaybolmuş... Bu bilgi, *Yıldız*'da iki ya da üç sayıda bir tekrarlanır, böylece okuyucular da, bir anlık bile olsa, tatlı bir heyecan fırtınası estirmek istenirdi.

Bu Hedy Lamarr'ın çok güzel bir filmini hâlâ hatırlarım. Türkçe adı değil ama, orijinal adının *White Cargo* olduğu hep hatırimda... Esrareniz birtakım olayların cereyan ettiği bu film bir casusluk filmi miydi, yoksa kaçakçılık filmi miydi, neydi, şimdi bilemeyeceğim; bir şilepte, karanlık bir rıhtımda ya da benzeri alaca karanlık mekânlarda geçiyordu. Film-

deki adı Tandleyo olan Hedy Lamarr ne kadar da güzeldi! Onun bu esrarengiz güzelliğini film boyunca nasıl da kalbim heyecandan duracakmış gibi seyretmişim!

Dünyanın haline bakın ki, bu Hedy Lamarr yıllar sonra gözden düştü, itibarını kaybetti, filmlerde oynatılmaz oldu. Gazetede çalıştığım günlerin birinde, ajans haberlerinin arasında bir süpermarketten üç beş kuruşluk bir şey çalarken dedektifler tarafından yakalandığı haberiyle karşılaşmışım da sanki çok yakından tanıyormuşum gibi üzülmüştüm. Ee-ee, ne oldum dememeli, ne olacağım demeli!

Aslan Kovboy Cinotrey!

Peki, ben mi hangi artisti seviyordum? O yaşta hangisi olacak? Aslan kovboy Gene Autrey'i!... Yanlış anlaşılmasın, başında geniş kenarlı bir şapka, iki de bir elindeki gitarı çalarak kovboy şarkıları söyleyen bu mavi gözlü adamın asla hayranı mayranı değildim. Sadece onun atını seviyordum, o kadar! Atı da attı hani! Besili, baştan sona açık al renkte, yeleleri, kuyruğu daha da açık tonda olan *Trigger* o zamana kadar gördüğüm atların en güzeliydi! Arada bir şaha kalkar; o bu gösteriyi yaparken bizim Gene Autrey de elindeki kemendini başının üstünde çevirirdi.

Hatırladığım daha başka oyuncular? Esas kızlardan *Şanghay'dan Gelen Kadın*'da nefesimi tutarak izlediğim Rita Hayworth, *Su Perileri*'nde oynayan yüzme havuzları kraliçesi Esther Williams, *National Velvet*'te atıyla engelli yarışa girip kazanan akranım Liz Taylor, alı güllü bir saronga sarınıp şarkı söyleyen şehlâ bakışlı Dorothy Lamour, sarışın güzel Lana Turner, daha kimbilir kimler, kimler... Esas oğlanlardan da Errol Flynn'lar, Clark Gable'ler, Cary Grant'lar, Tyron Powell'lar, Humphrey Bogart'lar, ve Hollywood'daki tek türk artisti Turhan Bey! Bunlardan Rita Hayworth, Ağa Han'ın ünlü playboy oğlu Ali Han'la evlenmişti de, ona aşık olan bir arkadaş, günlerce suratını asmış, adeta yemeden içmeden kesilmiş, hepimize nasıl da bozuk atmıştı!

Sanıyorum, ya dördüncü, ya da beşinci sınıftaydım. Saray Sineması'na *İlâhî Keman* diye bir film gelmişti. Kalkıp gittik. Müzik meraklılarına ünlü keman virtüozu Jasha Heifetz'i yakından gösterip dinletmek amacıyla çevrilmiş bir film olmalıydı. Filmin iyi kötü bir konusu vardı, ama konser sahnesine çıktığı zaman bir imparator olarak ayakta alkışlanan bu ünlü Macar kemancının, kamera karşısında pek ace mi, pek zavallı kalması beni bile rahatsız etmişti. Konu, sanıyorum nasılsa hırsızların çalmayı başardığı Stradivarius yapımı bir kemanın etrafında dönüp dolaşıyordu...

Besbelli, o sıralarda teyzemden zorla keman talim ettirdikleri için, olur a, belki hevese gelirim de keman çalışırım diye mahsus götürmüşlerdi o filme beni... Filmi seyrettikten sonra, kemanımdan niçin doğru dürüst sesler çıkartamadığımı çok daha iyi anlamıştım! Marangoz yapısı bir kemandan bu kadar ses çıkartabilmem bile mucize olsa gerekti. Benim kemanım da onunki gibi bir Stradivarius olacaktı ki, görecektiniz nasıl keman çaldığımı!

Yıllar geçecek, ortanın son sınıfında iken arkadaşlarla birlikte yine gidecektik aynı Saray Sineması'na... Ama bu sefer bambaşka niyetlerle! Hep birden balkonun ön sırasından biletler alıp, karanlıkta aşağıya bolca hapşırma tozu ile karabiber serperek bütün salonu hapşırtmıştık da, kimsecikler neler olup bittiğini anlayamamıştı. Dörtbuçuk seansında film seyretmek üzere salondaki yerlerini alanlar film başladıktan kısa bir süre sonra oyun boyunca hapşırıp durmalarına ne anlam vermişlerdir, bilemem. O yıllarda selpaklar da henüz icat edilmemiş olduğundan, altımızdaki sıralarda oturan talihsizler, akan burunlarını ne güçlüklerle mendil yetiştirmişlerdir kimbilir!

**O Günkü Sinemaların Çoğu
Bugün de Var... Ama...**

1940'lı yılların başlarında, Beyoğlu'nda Ses, Sümer, İpek, Melek, Şark, Saray, Taksim, Lâle, Yıldız, Alkazar ve Şık

sinemaları vardı. Tünel'e giderken solda da Elhamra sineması... Daha aşağıda, daha yukarda sinemalar yok muydu? Vardı elbet. Ama onlar Beyoğlu sineması sayılmazdı ki... Hangileri mi? Meselâ Suriye Pasajı'ndaki Santral sineması... Meselâ Yüksek Kaldırım'daki Halk ya da öteki adıyla Sancak sineması... Ya da daha yukarda, Pangaltı'daki sinemalar...

Açıldığını hatırladığım sinemaların ilki Yeşilçam Sokağı'nın dirsek yaptığı köşede 1943'te açılan Ar sinemasıdır. Bu sinema sonradan Yeni Ar daha sonra da Sine Pop adını aldı. Açıldığını hatırladığım ikinci sinema ise 1948'de açılışı yapılan Atlas... Yıllarca en güzel filmlerin oynatıldığı bu sinemanın salonu bir süre önce pasaj haline getirildi. Balkon kısmı da ikiye bölünerek iki ayrı sinema halinde tadil edildi. Günümüzde bu sinemalar Salon 1 ve Salon 2 olarak meraklısına hizmet etmekte... Açıldığını hatırladığım üçüncü sinema ise 1954'de açılan Yeni Melek... Bu güzel sinema da talihsiz çıktı; epey bir zamandır kapıları kapalı... Halbuki ne güzel filmler seyretmiştik bu sinemada da... Fitaş ile Dünya ise, çok sonraki yılların sinemaları...

Bilmem, yeri gelmişken belirtmekte yarar var mı? Meğer Halep Pasajı'ndaki büyük salon da kırılıp kırılıp küçük salonlar haline getirilmiş. Üç salondan birinin adı Pera, ötekini de Beyoğlu Sineması. Üçüncü salon ise Ferhan Şensoy'un oynadığı salon... Orada da yıllarca Ses Tiyatrosu'nun, sonra da Dormen'lerin ne güzel oyunlarını izledikti...

Çocukluğumda adı Sümer sineması olan salının da adı değişti; önce Küçük Emek, sonra Rüya sineması oldu. Bir süredir bu salonda "devamlı matine" olarak seks filmleri oynatılmakta... Yanıbaşındaki o güzelim İpek sineması ise bir süre Şehir Tiyatroları'nın sahnesi olarak kullanıldı. Bugün ise içerisi tam anlamıyla bir mezbelelik! Ama Melek, sonraki adıyla Emek, yine güzel, yine rahat bir salon olmakta devam ediyor. Ellili yıllarda biletler karaborsaya düştüğü için, kapıda alenen farklı fiyata bilet satan şunun bunun elinden az mı bilet alıp dalmıştık içeriye!

Beyoğlu'nun en eski salonlarından olduğunu öğrendiğim Şark, sonraki adıyla Lüks sineması epey bir süredir kapalı... Tıpkı, bir zamanların Gloria, daha sonraki dönemin muhteşem Saray sineması gibi... Peki, ya Taksim sineması? Uzun bir süre Mısır filmleri, sonraları da daha çok hep yerli film oynatan bu sinemanın bulunduğu yerde Casino Grand kuruluşunun Entertainment Center adlı eğlence merkezi var.

Gelelim Lâle sinemasına... Onun salonu da ikiye bölünmüş durumda: Lâle 1 ve Lâle 2 diye... Taksim Lisesi'ne giden sokağın başındaki Yıldız sineması çoktaaan kapanıp kayıplara karışmış... Bugün burası Etibank'ın Beyoğlu Şubesi. Karşısındaki Fitaş ve Dünya sinemaları da son dönemlerde açılan sinemalardan... Bu iki sinemanın yer aldığı salonlarda bugün iki değil, üç, dört değil, tam sekiz küçük sinema yer almakta!

Çocukluğumda hep kovboy filmleri oynatan Alkazar sineması da "böl ve yönet!" yöntemi uyarınca üçe bölünmüş. Birinci sinemanın adı Asya, ikincininki Alkazar, üçüncününkü de Avrupa... Çocukluğumdaki Şık sinemasını artık hatırlayan bile kalmamış. Onun bulunduğu yerde, Atlas'ın yanıbaşında, bugün Akbank'ın Beyoğlu Şubesi yer almakta...

Taksim'den az ilerde, Elmadağ'daki Şan salonu ise, 1953'te, bizler lisenin son sınıfında iken açılmıştı. Bir süre sinema olarak kullanılan, geniş sahnesinde konserler verilen, uzunca bir süre de büyük müzikallerin oynandığı bu salon iki kez kundaklanması sonucu, ikisinde de yanmaktan kurtulamamıştı!

İçine Kül Karışmış Un Gibi

Ferhan Şensoy

İstanbul'da bir yerden bir yere ulaşmak artık yalnız bir bunalım değil, aynı zamanda müthiş bir zaman kaybı. Kendi arabanızla bu sıkışıklığın içinde bulunuyorsanız, ulaştığınız yerde arabayı nereye konuşturacağınız konusu da ürkütücü bir sorun.

— Buraya biz bakıyoz ağbi!

diyen salak sümüklü bir çocuğa arabanızı teslim edip aynı noktaya geri döndüğünüzde, yalnız o salak sümüklü çocuğu değil, arabanızı da bulamayabilirsiniz. Karakolda komser gerinerek:

— Onlara anahtar verilir mi beyefendi? Onlar çete! der.

— Çeteyse niye tutuklamıyorsunuz? Ve biz anahtar kimlere vereceğiz? dediğinizde de, komser bin dereden su nakleder.

Beyoğlu'nda, arabayı nereye parkedeceğim sorunsalı gözümde büyüdü, evden tiyatroya taksiyle gitmeye karar verdim. Üstelik takside kitap okuyabilirim. Taksi durağına telefon ettim, uzun çaldırmalar sonucu birisi açtı. Durakta taksi olmadığını, bütün sürücülerin namaza gittiğini bildirdi. Ne zaman arasam namazdalar, günde beş vakitten fazla mı kılıyorlar? Telefonu açan niye gitmiyor namaza? Nasıl gitmeyebiliyor yani?

Herkes namazdayken trafik daha sakindir, taksicilerin namazdan dönüşünü bekleyeceğime kendi arabamla gide-

rim, diye düşündüm. Yola koyuldum. Trafik korkunç, gıdım gıdım ilerliyor. Ne kadar çok namaz kılmayan var demek ki. Trafiğin içinde simit satan, şişe suyu satan, kağıt mendil satan, ön camı silmek isteyen bir çoluk çocuk sürüsü koşuşturuyor. Arabanın camına burunlarını dayayıp zorla bir şeyler satma, satmasa bile ille para almak derdindeler, bu komançi, siu ve mohikan çocuklar. Ön cama su sıkarak, silecek çalıştırarak onları arabadan uzaklaştırdım. Önümde bir türlü gaza basmaya kıyamayan, en sol şeritte süzülen Adapazarı plakalı arabayı sağladım, sol şeritte onun önüne geçtim. Yoğun trafikten sıyrılıp çevre yoluna saptım, kamyonlar bütün şeritleri işgal etmişler, birbirlerini geçmeye uğraşıyorlar, aynı sinameki hızdalar, hiçbiri öbürünü geçemiyor, yanyana süzülüyor, köküne kadar gaza basarak kamyonlardan inilti çıkarıyorlar. Egsoz dumanından göz gözü görmüyor. Arka görünümü en az sinir bozucu olan ve arka plaka üstü yazısı olarak "İSTERSE GEÇER"i seçmiş kamyonun arkasına yazıldım, müzik açtım. Radyoda Bizet'nin Carmen operası. Güzel. Sigara yaktım. Çevre yolunda kamyon arkası bunalımları için ideal bir sığınmadır opera. Kamyonu unutup Carmen'e verdim kendimi, şarkıcıyla birlikte mırıldanıyorum sözleri. Kamyonun arkasında değilim artık, bambaşka bir yerdeyim.

— L'amour est enfant de bohême
 Qui n'a jamais jamais connu de loi
 Si tu ne m'aimes pas je t'aime
 Mais si je t'aime, prends gaaaaaaaarde à toi...

derken ani bir fren yapan kamyonun sürücüsü, penceresinden önce muz kabuğu, sonra boş bir sigara paketi, daha sonra da boş bira şişesi attı. Atıkları, atılış sırasıyla gelip benim arabanın ön camına çarptılar, bira şişesi kırıldı, benim ön camı çatlattı. Uzun uzun klakson çaldım, hiç oralı olmadı, Konya plakalı kamyonet. Punduna getirip sağından sıyrıldım, o sırada ona sürekli korna çalmayı ve camı açıp:

— Carmençita!

diye bağ ırmayı ihmal etmedim. Ona hangi küfürü etsen, bu anlamını bilmediğı ve hiç bir zaman öğrenemeyeceğı "Carmençita" laf ı kadar koymaz.

Sol ŝeride yerleŝtim, iki araba önümdeki Edirne plakalı kamyonet yüzünden sol ŝerit konvoylaŝtı. Edirneli'nin arkasındaki Muğlalı, Muğlalı'yla benim aramdaki Erzincanlı bastık frene, kamyonet arkası gezintisine geçtik. Arkamdan manyak gibi gelen Ordulu ısrarla selektör yapıyor, bagajıma girmek üzere. Önümüzde yol var da biz mi gitmeyi bilmiyoruz lan Ordulu? Daha da yavaşlıyorum, sırf ona gıcıklık olsun diye.

Kasımpaşa'daki benzinciye dar attım kendimi. Benzin alımı sırasında, depoyu dolduran çocukla boş konuşma oldu. Çocuk Urfa'dan türkücü olmak için geldiğini, şimdilik burada çalıştığını, sesinin acayip güzel olduğunu, çok parça bildiğini, istersem hemen bir tane söyleyebileceğini belirtti. Söylememesini söyledim. Ona bu konuda bir yardımım olmayacağını anlatmaya çalıştım, anlamadı. Onu başımdan savdığımı, küçümsediğimi düşünerek, baş salladı, acı acı gü-lümsedi, bir gün çok ünlü bir türkücü olacağına ve benden bunun intikamını alacağına, benimkinden daha pahalı bir arabaya bineceğine ve bu benzinciden gelip benzin alacağına andiçerek baktı arkamdan.

Ömer Hayyam yokuşundan Balıkpazarı'na ulaŝtım, Balo sokağına yakın bir yerlere arabamı parketme derdindeyim, gözüme güzel bir yer kestirdim, oraya gireceğim ve fakat karşıdan gelen arabanın direksiyonundaki siyah güneş gözlüklü tip de oraya girmek üzere hamle yaptı, tam çarpışmak üzereyken durduk. İndim. Siyah güneş gözlüklü tip ve yanında tıpkı ona benzeyen siyah güneş gözlüklü başka bir tip, Sivas plakalı arabadan indiler. Bu iki Sivaslı arkadaşla araba parketme konusunda sosyal içerikli bir kavgaya giriştik. Kavgayı ayıran olarak girdi hayatıma Kırŝehirli Hüdei. Balo Sokağı'nı benimle birlikte yürümeye başladı. Yürüyüş sırasındaki boş konuşmadan, Hüdei'nin bana televizyondaki

reklam filimlerimden hayran olduğu ve hayatında hiç tiyatroya gitmediği anlaşıldı. Böyle hda-i nabit tipler görünce heyecanlanıyorum. Birden durdum Balo Sokağı'nın ortasında, arkam Ses Tiyatrosu'nun arka kapısına dönük, Hüdai'nin arkasında bu sokağın adının neden "Balo Sokağı" olduğunu bilmeyen ve hiç merak etmeyen müslüman dnerci. Bir an kalakaldım.

— Nasıl yani Hüdai? Hiç mi merak etmedin nedir lan bu tiyatro, diye?

— Ettim... Yani istedim gitmek de... şimdi bize orada nasıl davranırlar onu bilmediğim için, şey yapamadım.

— Sana zel bir davranış yok lan Hüdai. Gişeden bileti- ni alacaksın, aynen sinemaya, sirke, maa girer gibi... Kapıda biletin yarısını keserler, o kadar! Girip yerine oturacaksın.

— yle değil mi ağbi?
dedi, dalgınca Hüdai.

Onunla birlikte arka kapıdan tiyatroya girdik, Hüdai'yi salona soktum, tavana bakakaldı, locaların kadifesine elini sürdü. Burayla ilgili bir şeyler sormasını bekliyorum. Sorar sormaz da ona, buranın 1885'te tiyatro olarak, dönemin dünya çapında tiyatro mimarı Campanaki tarafından yapıldığını, geçen 115 yıl içinde burada kimlerin oynadığını, locaların kapısında yazılı isimlerin bu 115 yılın starları olduğunu hızla ve sinirle anlatmanın sabırsız beklentisi içindeyim. Nitekim bir şey sormak üzere önce kaşları, sonra ince dudakları hareketlendi Hüdai'nin:

— Buranın mlk sizin mi ağbi?

— Değil, hayır. N'olucak? Bunun ne önemi var? Sorman gereken bu değil ki Hüdai!

Tuttum kolundan fuayeye çıkardım onu. Tam karşımızda Mengü Ertel'in, Ses Tiyatrosu'nu yeniden açtığımız 1989 Kasım'ında iki gece orada sabahlayarak yaptığı Muhsin Ertuğrul fotoğrafları kolajı.

— Bak Hüdai, bu Muhsin Ertuğrul. Çağdaş tiyatromuzun kurucusu. Mengü'nün, Muhsin Bey'in bir fotoğrafını çoğaltıp onları kesip biçerek oluşturduğu oldukça stilize kolajına kaşlarını çatarak bir süre baktı, sonra fuayedeki fotoğraflarda gezdirdi gözünü Hüdai.

— Bu Kel Hasan Efendi, bu İsmail Dümbüllü, bu Münir Özkul...

— Münir Ağbi'yi biliyorum.

dedi, sırtıtarak. Onu müdüriyete sürükledim, kendisine tarihsiz bir davetiye verildi, o davetiyeyi istediği gün gişeye uza-
tıp istediği oyunu, istediği adet arkadaşıyla, ücretsiz olarak izleyebileceği belirtildi, yol edildi.

İlerleyen zaman içinde Hüdai'nin davetiyeyi kendi adına kullanmadığı, bir uygunsuz durumda, kimbilir ne münasebetle davetiyeyi bir belediye zabıtasına rüşvet olarak verdiği, tiyatroya o zabitanın yeğenlerinin geldiği, görüldü.

İçine kül karışmış un gibi, dök beni çöpe duygusu veriyor, artık bana İstanbul.

Sanal Kentin Sanal Gençliği...

Ahmet Cemal

Yetmişli yıllardan günümüze uzanan süreç boyunca İstanbul'daki üniversite gençliğinin değişimleri incelendiğinde, karşımıza sonuç olarak **sanal** bir kentte yaşayan **sanal bir gençliğin** portresi çıkar.

Bu portreyi doğru algılayabilmek için, önce İstanbul'un, batılı anlamda bir "büyük kent" diye anılmasına karşın, neden –en azından şimdilik– sanal bir kent olduğu üzerinde durmak zorunludur.

Günümüz dünyasında **büyük kent** kavramı, aslında çatısının altında –kabaca bir sınıflandırmayla– iki türlü kent tanımını barındırmaktadır. Bunlardan birincisi, sonradan günümüzdeki anlamıyla büyük kente **dönüşmüş** olan **eski kentler**, ikincisi de geçmişi yaklaşık sanayi devriminin başlangıcıyla örtüşen, ve çoğunlukla daha en baştan büyük kent olarak tasarımlanmış yeni kentlerdir.

İstanbul bakımından bizi yukarıdakilerden ilki, yani "sonradan büyük ~~kente~~ dönüşmüş eski kent" modeli ilgilendirmektedir. Zaten asıl sorun kaynağı oluşturan da bu modeldir.

Büyümenin beraberinde getirdiği yeni yapılaşmanın, kentin tarihsel karakterini yansıtan eski yapılanmaya ters düşmeyecek, o yapılanmayı boğmayacak bir mimarlık anlayışıyla gerçekleştirilmesi, eskiden varolan altyapının modern

insanın ve toplumun gereksinimlerini de karşılayacak konuma getirilmesi sırasında bir bütünleşmenin korunmasına özen gösterilmesi, büyüyen kentin çeşitli bölgeleri arasında kopukluklara, "adalaşmalara" yer bırakmayacak bir ulaşım düzeninin sağlanması, büyük kente dönüşme yönelimindeki eski kentlerde üstesinden gelinmesi gereken başlıca sorunlar arasındadır.

Bu bağlamda –ülkemiz açısından da!– çok önem taşıyan bir başka nokta da, hızla kentleşen ülkelerde, kentlere göçen insan sayısı artarken, **kentleşme** ile **kentlere yığılma** arasındaki ayırımın çok iyi gözetilmesi, kentin kendisini kentsel düzen içerisinde ayakta tutabilmesini sağlayacak kuralları, kentlere sonradan gelenlere **dikte edilebilecek** güce her zaman sahip olabilmesidir.

İstanbul'a bu açıdan baktığımızda karşılaştığımız manzara, kente göç olgusuna **yenik düşmüş** bir kentin manzarasıdır. Başka deyişle İstanbul, giderek hızlanan bir göç olgusu karşısında ne mimari bir bütünlüğü koruyabilmiştir, ne tarihsel kimliğini ayakta tutmayı başarabilmiştir, ne de şu anda içinde barındırdığı nüfusa yetebilecek bir altyapıyı gerçekleştirebilmiştir. İstanbul'un genel yapısındaki bu dağınıklık ve karmaşa, yetmişli yıllardan bu yana daha da yoğunlaşmıştır.

Kültürel bağlamda ele alındığında ise İstanbul, bir **kent kültürünün** egemenliği altındaki alt-kültürlerden oluşmayıp, çoğu uygulamalar açısından kent olgusuyla bağdaştırılabilmesi olanaksız bir parçalanmışlığı, çeşitli adalara ayrılmışlığı ve ilkelliği sergilemektedir.

Böyle bir kent (!) yapısının damgasını içinde yaşayan herkese olduğu gibi, barındırdığı üniversite gençliğine de vuracağı tartışmasızdır. İstanbul'da gençliğin nasıl bir kültür içerisinde yaşadığı sorusuna yanıt aranırken, bir yanlış değerlendirme olasılığına daha en başta dikkatleri çekmekte yarar vardır. Bugünkü yapısıyla İstanbul'da geçerli olan kül-

tür, bir **kozmpolit kent kültürü** değildir. Kozmpolit kültür, çeşitli kaynaklardan ve alt-kültürlerden beslenen kültür anlamını taşır; ve böyle bir kültür, ancak yaygın bir **kentlilik bilincinin** potası içerisindeyse bir zenginlik anlamına gelebilir. Eğer göçlerle hızlı nüfus artışı sonunda bir kentsel yapıda kentlilik bilinci zaafa uğramış, onun yerini bir **kültür kargaşası** almışsa, artık yaşamakta olan, kesinlikle bir **kent kültürü** değildir.

İstanbul'daki üniversite gençliğini kültür bağlamında belki de birinci sorunu, henüz tam anlamıyla kent olmamış bir büyük kentte yaşamasından ve bunu kent kültürü sanmasından kaynaklanmaktadır. Burada hemen belirtmek gerekir ki, yetmişli yılların başında İstanbul, kent kültürü bakımından henüz bu ölçüde bir parçalanmışlığı sergilemiyordu. O yılların gençliği, İstanbul'da bugünkü gibi bir **kaosu** değil, fakat bir kenti yaşamaktaydı.

Peki bir kaos yerine bir kenti yaşamakta olma duygusu, özellikle bir genç insan için ne bakımdan olumludur?

Psikolojik araştırmalar, mimari çevrede hızlı değişimlerin yaşandığı ortamlarda insanların bir tür **köksüzlük** duygusuna kapıldıklarını, buna karşılık –gerekmedikçe– en azından **dış görünüşün** korunduğu ortamlarda insanların daha büyük bir güven duygusuyla yaşadıklarını yıllar önce kanıtlamıştı. Ayrıntılarını yer darlığı nedeniyle burada veremeyeceğimiz bu araştırmalardan elde edilen sonuçlarla, İstanbul'da bugünün gençliğinin bundan örneğin on beş, yirmi yıl önceki yüksek öğrenim gençliğine oranla çok daha **günlük** yaşaması arasında doğru bir orantı kurmak, kesinlikle bir abartma olmayacaktır.

Ayrıca, yine mimari çevrenin tutarlılığı ile o çevrede yaşayan insanların ilişkilerindeki tutarlılık arasında çok sıkı bir ilişkinin bulunduğu da bilimsel yoldan varlığı kanıtlanmış olgulardan biridir. Başta mimari çevredeki yıkım ve yozlaşma olmak üzere, çeşitli nedenlerle **kalıcılık** duyguları örselenen insanların kalıcı şeylere –ilişkilere, çabalara, geleceğe yönelik çalışmalara– ne ölçüde değer verebilecekleri de sorgu-

lanması gereken bir noktadır.

Yapılan bazı ilginç araştırmalardan alınan güvenilir sonuçlara göre bundan yaklaşık yirmi, yirmi beş yıl önceki İstanbul'un üniversite gençliğinin kitap okuma oranı, bugünkü oranın çok üstündedir. Aynı oran farkı, gençliğin her türlü sanatsal çabaya ve tartışmaya gösterdiği ilgi için de geçerlidir.

Son otuz yıllık süreç boyunca İstanbul'da yaşayan gençliği düşünsel bağlamda olumsuz etkileyen nedenlerden biri de, kaynağını İstanbul'daki **aydın çevrelerinin** uğradığı erozyonda ve yozlaşmada bulur. Gençliğin her ülkede aydınlardan rehberlik ve "aydınlanma" beklediği gözönünde tutulursa, bu son nedenin önemi daha da iyi anlaşılır. Yetmişli yılların ortalarına kadar İstanbul, çeşitli düşünce - yoğun kesimler arasındaki iletişimin canlı olduğu ve gerçek anlamdaki aydın tartışmalarının odak noktası niteliğindeki bir kentti. Buna karşılık yetmişli yılların sonlarındaki anarşi ortamı ve nihayet 12 Eylül darbesinin yol açtığı büyük kıyım, hem sözünü ettiğimiz tartışma ortamının ve iletişimin sonunu hazırladı, hem de özellikle gençlere "apolitik" bir yolun, kendileri için en hayırlı (!) yol olacağı gibi bir yanılsamayı aşıladı.

Burada bir karşılaştırma yapmakta yarar var.

Yetmişli yılların gençliği, önemli filmleri, kitapları ve sanat olaylarını kaçırmamayı, kaçırmamakla da kalmayıp bunlar üzerinde tartışmayı, kişilik oluşumunun onusuz olunamaz bir parçası sayan bir gençlikti. Bir başka deyişle, genelde hangi alanda olursa olsun, ülkesine ve içinde yaşadığı topluma ait bir **meselesi** olan bir gençlikti. O yıllarda henüz internet yoktu; ama o yılların gençliği, dünyaya şimdi olduğundan çok daha **eleştirel** bir **bilinçle** açıktı.

Bugünle karşılaştırdığımızda bir anlamda "altın çağ" diye nitelendirebileceğimiz bu dönem, 12 Eylül ile birlikte öldürücü darbeyi yedi. Ülkedeki anarşinin temel nedenini gençlikte ve üniversitelerde arayan 12 Eylül zihniyeti, üni-

versitelerde anarşi “kararlaştırılmasın” diye sınıf kapılarının ders sırasında açık tutulmasını emretmekle, her gün televizyonda baskınlarda bulunan silahlarla birlikte kitapları da “suç aleti” olarak teşhir etmekle, sırasında ülkenin en değerli aydınlarını hapse tıkmakla, Türkiye’de her türlü **eleştirel düşünme çabasını** da yıkıma sürüklemiş oldu.

Bugünün İstanbul’unun genelde “vakti değerlendirmenin” değil, fakat “öldürmenin” peşinde olan, genelde ülkeye ve içinde yaşadığı topluma ilişkin bir “meselesi” bulunmayan yüksek öğrenim gençliği, 12 Eylül’ün en kalıcı **başarılarından (!)** biridir.

Pek uzak olmayan bir geçmişte, başta İstanbul olmak üzere, Türkiye’de üniversitelerin bulunduğu çeşitli kentlerde üniversite gençliği arasında yapılan bir ankette, gençlerin yüzde seksenine yakın bir bölümü ülkelerinin geleceğini **karanlık** gördüklerini belirtmişlerdi; bu yüzde seksenin tamamına yakın bölümü de, kendi geleceklerini **aydınlık** gördüklerini açıklamışlardı!

Yetmişli yılların büyük çoğunluğu kafasında ülkesine ve toplumuna ilişkin bir “mesele” taşıyan yüksek öğrenim gençliğinden, geleceğini karanlık gördüğü bir ortamda kendisi için parlak bir gelecek düşleyebilen bugünün gençliğine uzanan yol, aynı zamanda bugünün gençlerinin ne ölçüde **sanal** ya da gerçeklikle bağlarını yitirmiş kişisel dünyalarda yaşamakta olduklarının göstergesidir.

Burada yapılabilecek en büyük yanlışlık, bu sonuçtan adı geçen gençliği sorumlu tutmak olur.

Bir mega kent olduğu söylemiyle avunurken, gerçekte bir normal kent kültürünü bile artık yitirmiş olan İstanbul’da, kökü çoktan kurumuş gerçek aydın çevrelerinden yoksun olarak, ve 12 Eylül’ün bir erdem diye belletmeye çalıştığı **eleştirisiz yaşam** içerisinde yer alan bir üniversite gençliğinin önünde fazla seçenek var mıdır?

Aslında vardır. Olan, zor bir seçenektir, ama yine de istendiği takdirde izlenebilecek bir yoldur.

İstanbul, son yıllarda neyse ki sayısı yine hızla artmaya başlayan kitapçılarıyla, kitap fuarlarıyla, kitaplıklarıyla, sanat etkinlikleriyle, istediği takdirde yalnızca oyunlar için değil, ama **bilgilenme** amacıyla da kullanılabilecek internet salonlarıyla, yine de gençlere çok değerli **hammadde ve malzeme** sunabilen bir kenttir. Böyle bir durumda bugünün İstanbul'da yaşayan bir üniversite öğrencisine düşen şey, her şeyden önce **kendine** çok eleştirel bir gözle bakmak, düşünce bağlamında içine itildiği sığ ortamda kalmak ile, bu ortamın dışına **kendi iradesiyle** çıkmak şıkları arasında bir seçim yapmaktır.

Bu seçimin zor olan yanı, büyük çoğunluğun hep birinci şıkkı seçmesidir, ve çoğunluğun seçimi ilk bakışta hep daha baştan çıkarıcı gözüktür.

İkinci şıkkı seçmek ise, ancak insanın bilginin rehberliğinde düşünmeksizin çevresine sürekli eleştirel bakmaksızın insan olamayacağının bilincine varmasıyla gerçekleşebilecek bir olasılıktır.

Bir Öğrenci

22 yaşında üniversiteli bir genç kız. Harçlığını kazanmak amacıyla tatillerde, özellikle yaz tatilinde geçici işler buluyor, birkaç küçük öğrenciye, evlerinde ders veriyor. Arnavutköy çileğini hiç tatmamış, bu kentte denize girildiğini de pek anımsamıyor; bunlara üzülüyor.

Sinemaya ve tiyatroya düşkün. Haftanın belli günlerinde eski filmleri izleten sinemaların olmamasından yakınıyor, özellikle tiyatroya ilgisiz kalınmasından. Güçlkle edinebildiği (zaten bütün eski basılar güç bulunuyormuş) klasik ve çağdaş oyunların çoğunu sahnede seyretmemiş, onların aslını izlemeden yönetmenin *kişisel yorumunu* anlamamanın olanaksızlığını önemli bir sorun olarak görüyor.

Belli dönemlerde düzenlenen kültür şenliklerinden çok hoşnut, ne var ki bilet fiyatlarının üst gelir gruplarına göre saptandığı görüşünde.

Yeni açılan kafeler... Onca, bu kafeler bir canlılık getiriyor kentin yaşamına, biraz pahalı da olsalar. Bu kafeleri üç kümeye ayırdığı yaşıtları dolduruyormuş: "sosyetik" gençler, "marjinal" yaşamaya tutkun gençler ve kulaktan dolma bir "solculuk" aracılığıyla entelektüel olmaya çalışan gençler. Bir de kendisi gibi "arada kalanlar" varmış ki onları kayda değer bir grup saymıyor sayıları bakımından. Canlı müzik dinlemeyi seviyor da dostlarıyla konuşmak için gittiği kafelerdeki gürültü onu serseme çeviriyormuş.

En çok şaşırdığı şeylerden biri, gençlerin kendi uğrak noktalarını barındıran semtler dışında kentin eski semtlerini tanımamaları, oralara adım bile atmamaları. "Semte göre giyinmek" eğilimini çok düşündürücü buluyor.

Asıl Şiddet

Tomris Uyar

Çocukluğum, beni bohçalarına atıp kaçırarak dilencilerle, masal cinleri ve ejderhalarla, dini hurafelerle korkutan bir aile ortamında geçmediği için olacak, **korku** ile tanışmam epey geç bir döneme rasladı. Gerçi ilkokul çağlarımda akşamüstüleri, özel basıları yayımlanan ucuz, bol kanlı gazeteler (sanıyorum, bir tanesinin adı **Harman**'dı) çıkardı birkaç tane ama bizim eve girmezdi. O yıllarda beni en çok etkileyen olay, katili bir türlü bulunamayan Sarıyer güzeliydi, yani şimdi İstanbul'da günde en az on tane işlenen cinayetlerden herhangi biri.

Daha incelikli yıldırma olayları, daha doğrusu aile yaşamının getirdiği sürtüşmeler, gerginlikler vardı var olmasına (bugün bunları evliliğin bir parçası olarak görüyorum) ama onları her çocuk gibi ben de kanıksamışım.

Demokrat Parti'nin susturmayla başlayan, gitgide Vatan Cephesi, sonraları Tahkikat Komisyonu uygulamalarıyla sindirmeye dönuşen politikası, şiddet'in kaygan yüzüyle ilk tanışmamdı. 27 Mayıs'a ve sonraki darbe'lere boğazı gittikçe sıkılan, sıkıldıkça ses yükseltme hırısı artan biri gibi tepki verdim. İnsan ruhunu kurutmayı, insan onurunu ayaklar altına almayı hedefleyen işkenceden bedence uzak kalsam da bilinmedik bir yerde, çğılıkların aşamayacağı, kanların sızamayacağı görkemli yapılarda yürütölen işkence yakamı bırakmadı, çaresizliğim karşısında kendime öfke duydum. Bu

duyguların izlerini başta **Yürekta Bukağı** olmak üzere bütün kitaplarımda bulabilirsiniz.

Özal politikası sayesinde apolitik bir kuşak yetişti: ses yükselten, tartışan, dünya görüşü için bir şeyleri göze almaya hazır bir gençlik yerine, çoğunluğu düşünmemek, kafa yormamak için üç-beş dolara razı bir genç çoğunluk demek daha doğru.

Aslında bunlar, günümüz dünyasının büyük kentlerinin hepsinde görülebilen olaylar deyip geçebiliriz, ne var ki İstanbul, baştanberi "komşuluk" ilişkileriyle ayakta kalmış bir kent, şiddet türlerine göre bölünmüş ayrı bölgeleri yok. O yüzden göç olgusu, iliklerine daha yoğun işliyor. Köylerde kasabalarda yaşamaya alışmış, ama nerede yaşarlarsa yaşasınlar insanı birey değil sürü gibi görme alışkanlığıyla, o töreyle, o geleneklerle yetişmiş bir nüfus, kendi alışkanlıklarını dayatıyor İstanbul'a. Asıl şiddet bu. Kentinizi tanıyamıyorsunuz artık. Eskiden uğradığınız dükkanlar, mağazalar, barlar size bir yabancılık duygusu aşıyor. Orada dolaşanlarla oturanları da yabancılıyorsunuz. Onlarsa kentin yeni-sahipleri olarak sizi düpedüz yadırgıyorlar.

Törelerin kent sokaklarına taşınması bir ortaçağ atmosferi yaratırken acıklı bir lanet gibi yükselen arabesk müzik aynı havayı televizyon kanallarındaki şiddet (bayağılık da bir tür şiddettir) aracılığıyla da evlere, her gün yeni bir barbarlık yönteminin keşfedildiği arka sokaklara yayıyor. (Çocuklarımızı televizyondan uzaklaştırmak kolay, ya biz ne yapacağız?)

Ne mi yapılabilir? Galiba bu kentte yaşayan genç kuşağın bir bölümü, yaşamlarındaki değer boşluğunu doldurmak için de olsa, günün modası nostaljiye uymak için de olsa İstanbul sevgisini diriltme çabasında. Bu geniş bağırılı kentin onlara aradıkları iklimi ve sezgiyi sunacağından kuşum yok. Tabii kendi çabaları karşılığında. Uzun, çok uzun bir sürede.

İstanbul Sen...

Nezihe Meriç

Kent sözcüğü, acı sözcüğüyle beraber geliyor bana; her laf açıldığında. Uzak, üstü küllü. Karıştırıldığında bile, birden kendini vermeyen, ince ince sızlar gibi olup kaybolan bir acı. Anımsayışlar, akla gelmesiyle kaybolması bir olan, unutulmaya bırakılmış özlemini, onları yeniden yaşamamanın olanaksız olduğunu bilmenin getirdiği üzüncü gibi bir şey. Sanki düşünmüşüm; tümünü anımsayamadığım; bazı yerleri çok belirgin... Yaşanıp bitirilmiş olan o, bitmiştir'e gelindiğinde, acı biçim değiştirmiş oluyor zaten; umutsuzlukla karışmış olarak. Düşünüyorum da, masal gibiydi benim çocukluğum. Önce, büyük bir gökyüzü vardı. Bulutları ve yıldızlarıyla, derin, göz alan bir gökyüzü. O benim kabuğumdu sanki. Hep vardı. Ben onun içinde yaşıyordum. Kirlik yerlerde, dağlara doğru koşarken, ağaçların altında sırtüstü yatarken bakarsan ona, gözünün kamaşmadığını, rahatça bakabildiğini sanırsın. Başını nasıl döndürdüğünün, ne düşler kurduğunun ayırdına varmadan.

Ben, geçip gitmiş olan o zamanlarda, yollarda yürüyüp giderken, hep dağları görürdüm diyorum, kendi kendimle konuşup, dertleşirken. Hangi aralığa sapsan, hangi çayırılığı geçsen boydan boya, hangi yokuşu çıksan, hep dağları görürsün çünkü... Küçük bir kızsındır, yürürken, bağıra bağıra şarkı söylersin. Kimseler duymaz. Ya da, hiçbir nedeni olmayan bir koşu tutturursun ki, soluğun kesilir, göğüs kafesine sancılar girer. İki üç kez düşersin. İki dizinden de kanlar

akar. Uğunursun ama, gıkın çıkmaz. Güzel toprak dağlara doğru, öyle bir yayılır gider, dağlar karşıda bulutlara öyle bir karışır ki, ağlayamaz insan. Yürek şişmiştir güzelliklerden.

Ama o dağlar, oralıların dağlarıdır. Bir zaman gelir, seni onlardan ayırır, yollara vururlar yeniden. Sen bir memur çocuğusundur. Çeşmeler, bakır maşrapalar, avlular, gökyüzünün, güneşin altında bağrışarak koşan çakır gözlü, kara gözlü çocuklar, sacın üzerinde sana akıtma döküveren, seni –çok– seven kadınlar, –parlak, kara gözlü, dişleri bembeyaz, yemenileri hem renkli, hem boncuk oyalı, güneşte yanıp sönen– arkanda kalır. Ağlarsın. Acı daha o zaman başlamıştır da, çocuksundur, pek anlamazsın.

Yollar dağlara tırmanır çoğu zaman. Virajlar ağır ağır dönerek, vınlaya vınlaya, çıkılır. Durmadan çıkılır. Dudak uçuklatan uçurumlara, tanrıya yakarıp, ona sığınarak, göz ucuyla bakarken –tanrı oradadır çünkü– tam gökyüzün vardık sanıldığında iniş başlar. Dağın tepesinden ta aşağıya, taşlara kayalara çarpıp köpürerek dökülen, coşkun, selli akışı insanı ürperten nehirin kıyısına varmak için.

Böylece, ovalara, vadilere, geçit vermez sıradağlara, dağların arasında dumanı tüten dağ köylerine, nehirlere, çaylara, göllere, derelere, mağaralara, ceylanlara, dağ keçilerine, mor dağları, görülmemiş, duyulmamış renkleriyle renklendiren çiçeklere bulanmış olan seni, getirir İstanbul kentinin orta yerine bırakırlar. Arkanda bıraktığın kentlerden hiçbirisi senin değildir. Onları bir daha göremeyeceğini bilirsin. Acının kaynağı buradadır işte. Bir yerli olamamak. Bir kentin yoktur senin. Orada doğup, sindire sindire orada büyüdüğün, taşı toprağı anılarınla dolu.

Burası Karaköy, derler. Senin aklın karışır. Kalabalığın içinde şaşırır kalırsın. O zamanlar, ozanın, "Benim yarım gurbet ilde küçüldü" dediğini bilmesen de, ta yüreğinin başında duyarsın sinip kalmayı. Kalabalık, ilk kez gördüğün tramvaylar, tepesine dek insanlarla dolu otobüsler. Konuşmalar, gülüşmeler, alışık olmadığın bir uğultu; kent uğultu-

su. Tramvaya binmekten korkusun –koca kızsın artık– anne- ni güldürür. İlk zamanlar hoşuna giden tek şey, köprü üstün- de balık tutan ‘avara’lardır. Mısır Çarşısı bir de. Ama, şu oto- mobiller, şu acele acele giden gelen, bir yerlerde toplanıp bekleşen insanlar olmasa. Kent, bağırان satıcılarla, irkiltici, kızdırıcı korna sesleriyle, vapur düdükleleriyle yüklü olarak ara vermeden uğuldamasa. Uğuldamasa; çünkü, sen kentin, gürültünün dışındaki kendi –?– sesini, sessizliğinin çınlayışını duyamayınca şaşırıyorsun. Sersemliyorsun. Mısır Çarşısı’nı bu yüzden tam anlayamazsın. Gökyüzü de, senin bildiğın gökyüzü değildir. Çatılar, bacalar, teller, teller arasında, bölük börçük tuhaf bir şeydir. Önce gökyüzünü, arkadan dağları kaybetmenin acısı katılır acına.

Ne aradığının, aradığının ne olduğunu tam anlayamadığın bir aranışın sıkıntısı içinde, küsersin. İlk günlerde başlayan bu küskünlük, hep sürüp gidecektir. İstanbul –da– hiçbir zaman senin kentin olamayacak. Şu, özellikle gurbet ellerde soruları sıradan soru “Aslen nerelisiniz?” ya da “Kız sen İstanbul’un neresindensin?” bile, içini –aldırmıyorum sansan da– bir hoş edecektir.

Denizi bir türlü sevmeyeceksin başlangıçta. Hep Moda Burnu’na gidip, yukardan, suyun kıyıdaki kayalara, çakıllara vurup vurup çekilişini seyredeceksin. Tut ki nehir kıyısındasın. Ya da, çakılları sürükleyip götüren bir deli çay. Güneş suyun içinde. Vapurda hep güverteye çıkmak, burna gidip, suların köpürüşünde çavlanlı nehirler görmek de var hesapta.

Kadıköylü bir kız olduğunda, –yıllar sonra– bir gün birden, büyülenmiş olduğunu anlayıvereceksin. İstanbul, seni büyülemiştir. Sen kırları bulmak, denizde nehirler, dereler görmek için kendini İstanbul’un deniz kenarlarına, yollarına, yokuşlarına vurduğunda, nereye çıktığını bilmediğın sokaklarına girip çıktığında, İstanbul kenti sana sızmaya başlamıştır. Bunu anlatmak kolay değil.

Yüzlerce yıllık, ünü evreni tutmuş bir düş olan böyle bir kentte yaşarken insan, o yüzlerce yılın tüm yaşanmışlıklarını

sezer. Hakkında çok şey yazılmıştır. Gezginler, anılar, ozanlar, şiirler romancılar romanlar vardır –içer gibi– okuduğun. Okuyup öğrendikçe, gezip, bakıp gördükçe, tam öğrendim, bildim bu kenti dediğinde, öyle sandığında, binbir sokakla, aklını durduran görüntülerle karşına çıkıverince, bir büyü-
nün içinde yaşadığını iyice anlarsın.

İstanbul'un bozulduğunu, çarpık kentleşmenin onu bitirdiğini söylerler. Doğrudur. Ama şunu da eklemek gerek: Bu İstanbul yedi tepe üzerine kurulmuştur ama, kaç yetmiş bir kez, sevmesini bilenlerce efsunlanmış bir kenttir. Ona bakmayı, onu görmeyi bilmek başka bir şeydir.

Hele yazmak! İstanbul'u, yazmak istediklerinin tümünden sıyrılıp, onun delisi, onun divanesi olursan –belki– yazabilirsin. Onu, bilmeye, anlamaya kalkışınca, büyülenmeyi önceden hesaba katmak gerek. Ben bile –bir yabancı olarak– bilmeden büyülenmemişmiydim! Büyülenmişim ama, razıyım.

Ne yazık ki, İstanbul da benim kentim değil. Yarım yüzyıllık beraberliğimize, annemin bir İstanbul kızı olmasına karşın. Benim, "bizim orası" dediğim kent yok ki!

İstanbul'a Dönüyorum

Pınar Kür

Gözlerim kapalı. New York'tan, Paris'ten ya da Ayvalık'tan geliyorum. İstanbul'a dönüyorum. New York dünyanın en pırıltılı, en heyecan verici kenti, ama orada yaşayacak param yok, dolayısıyla dönüyorum. Paris, yaşamımın en güzel yıllarını farketmeden geçirdiğim sapık ve sadık sevgilim... Orada parasız da yaşanır ama ben gene de dönüyorum. İstanbul'a... İstediğimden değil, başka gidecek yerim olmadığından Ayvalık! demedim, orada ev bile aldım. Huzur ne demekmiş orada anladım. Tertemiz havasını derin derin soludum, burası artık benim vatanım olsun dedim. Olmadı nedense. Ben de dönüyorum. İstanbul'a. Eski bir hastalık İstanbul, öyle kanser gibi, AIDS gibi hızlı ve öldürücü bir hastalık değil, ondokuzuncu yüzyıl romanlarından bu yana rastlanmayan VEREM gibi süründürücü bir hastalık. Pis pis öksürtüyor, kusturuyor, başağrısı, mide bulantısı yapıyor... Dağ havası gerektiriyor ama dağ havası da kâr etmiyor.

İstanbul'u artık sevmiyorum, ama onu sevdiğim günleri unutamıyorum. Eski bir sevgili gibi.

Eski sevgililer çeşit çeşittir, anımsadığınızda yüzünüze sevecen bir gülümseme yayar kimisi; kimisi aklınıza geldikçe içinizi karartır. Yıllar sonra karşılaştığınızda tanımayabilirsiniz kimisini ya da kolayca tanımazdan gelebilirsiniz. İstanbul öyle bir sevgili değildir. Uzaktan gördüğünüz anda yüreğinizi hoplatan, içinize ürküntü salan eli bıçaklı bir belalıdır. *Sen beni bırakıp New York'lara, Paris'lere gzmeye gittin öy-*

le mi? Ayvalık! kendine mesken tutmaya mı kalktın üstelik? Yemezler! Kes sesini, otur aşağı! Vefasızlıkla suçlar insanı, kendi ihanetlerinin hesabını vermeyi hiç aklına getirmeden. Eski güzel günleri bir bir sayar, ama sevecenlikle değil, kafanıza kaka kaka. Asıl suçlu sizsinizdir sanki; o sizi bırakıp gitmemiştir ki, siz onun bozulup çirkinleşmesine dayanamayıp kaçmaya yeltenmişinizdir.

Yalan da değil. Öyledir... Gencecikken sevdiğiniz dal gibi delikanlı iri yarı, çarpık çurpuk, iğrenç bir deve dönüşüyse kaçmaya çalışmak elbette hakkınızdır... Bunu başaramayacağınız ise bir gerçektir... O bunu çok iyi bilir. Ne kadar kaçsanız da kurtulamayacağınızı ezelden bildiğiniz bir haytadır o. Pasaklılığına yaşlılığına, harabeye dönüşmüş eski görkemine bakmadan ilan eder egemenliğini. Dönüp geleceğiniz, ayaklarına kapanıp her türlü pisliğini, gizli kapaklı ihanetlerini sineye çekeceğiniz, çok zorlandığınızda ele güne karşı savunacağınız odur çünkü. Yoksa Bizans'tan bu yana belinde taşıdığı bıçağı bağrınıza saplayıverir.

Boğazın rengi bir anda laciverte mi dönüşür, Beyoğlu'nun arka sokaklarından birinde meyve vermeyen bir incir ağacı mı yeşillenir, benim yıllar önce sahiplendiğim deli ağaç yıllar sonra ıhlamur kokuları mı saçmaya başlar? Bir şeyler olur işte. Bağrınıza bir bıçak saplanır.

İstanbul'da yaşamayı artık göze alamayan biri bile günü geldiğinde İstanbul'da ölecektir.

Benim Masalım

Çelik Gülersoy

Ne zaman seslerini duyurmağa başladı içimde, o hayaller, o rüyalar, tam bilemiyorum.

Eski İstanbul, yani benim çocukluğumun geçtiği yıllar olan 1930'ların İstanbul'u, daha iyisinin özlemi duyulamayacak kadar, güzeldi. Bakımsız ve bozuk yanları vardı, hatta çoktu. Fakat bunların hepsi, ya ayrıntı idiler, ya da birer makyajla giderilecek kadar, yüzeyseldiler.

Aslı, esası, temeli güzeldi, bu şehrin.

Önce Tanrı, ona çok alımlı, çok ayrıcalıklı, (hatta bir yerde haksız), bir güzellik vermişti. İki kıt'ayı nazikçe yırtmış, bu aralığı tepeler, yamaçlar, vadiler ve uslu akarsular ile donatmıştı. Sonra akıp giden ve 3 bin yıla yaklaşan bir zamanda, insanlar ve uygarlıkları, bu doğal dokuyu zenginleştirmişler ve bir sanat sergisi gibi donatmışlar.

Biz, bu hazır serginin, son tanıkları ve ziyaretçileri olduk. Tarihteki bütün çalkantıları ve dramları bitmiş, İstanbul gemisi, huzurlu ve tatlı suların, artık sakın limanlarına girmiş durumdaydı.

Seyri insanın başını döndüren bir Ayasofya'ya, onun önünü tablolaştıran koca at kestanesi ağaçlarının yere gölgeler seren yeşilliklerine, insan ne ekleyebilirdi?

Yıldız'ın, duran ya da giden koca konaklarının ıssız bahçelerinde, her akşam ufuktaki gün batımı yangınlarını seyreden ulu çamların altında, biz de ancak sükûtlara dala bilirdik.

Duruyor mu, akıyor mu, belli olmayan bir Göksu dere-sinin, neftî yüzeyine pembe renklerini damlatan pompon güllerine, onların içinden havalanan o mavi renkli kuşlara, ne denebilirdi? Ancak âşık olunurdu.

Çocukluğum, ve ilk gençliğim, yani 40'lar, bu sevdâlarla geçti.

Sonra yazgı, acı ağlarını örmeğe ve eski tarih, yani dramlar, bozgunlar ve yıkıntılar, kendilerini yinelemeye koyuldular. 50'lerin pek değilse de, 60'lı ve hele 70'li yılların, bozgun dönemleri geldi.

Bu şehir değil, bu toprak, taşıyamayacağı bir sayıda insanın ayakları, ve çimento yapıları altında kaldı.

Toplumun değer yargıları da değişti. Önce insanlık, sonra vatan, sonra komşuluk ölçüleri, yerlerini, sırf kazanca ve onun da ötesinde, yağmaya bıraktı.

İstanbul bozulurken, talanlarla inlerken, 60'lar, 80'ler arasını ben, dış gezilerle geçirdim. Korunmuş doğal güzellikler ve üretilmiş sanatsal zenginlikler, ufkumu açtı.

Ama bu acı ikilem, yani bir yandan, yitire-durduğum şehrimle, öte yandan edindiğim görgülerin çelişkisi, sanıyorum, ruhumda ilk fırtınaları estirdi, ilk özlemlerin kapılarını açtı ve içimde, sonraları çok kişinin öğrendiği ve tanık olduğu, o "ihtirasların", ateşini kaydattı: Bir yangından, "mal" kurtarmak, ne bulursa kurtarmak ve geleceğe taşımak.

Bunlar için kaynağı, yani suyu da, bulmuştum. Zindandan çıktıktan sonra eline altın sandıkları geçen bir Monte Christo Kontu gibi, piyasaya çaktım. Ama onun gibi intikam için değil, aşk için, seveda için.

"Gözümde dâim, hayal-i cânan, mecnun misal", İstanbul uğruna, ne kılıçlar çektim, ne işlere girmedim ki! "Bozuk" her yer, beni bekliyordu. Bozuk, ya da "mühmel". Hepsi aynı kapıya çıkıyordu.

İlk aşkım, çocukluğumun "bâkir cenneti" Yıldız Parkı oldu. Ortaköy'deki okulumuzdan öğle sonu çıktığımızda,

Çırağan kapısından dalıp, çantalarımızı bir yere istifledikten sonra ver elini, vâdilerine, yamaçlarına vurduğumuz, o ıssız orman. O zaman daha Alman Romantiklerinden haberim yoktu. Ama yoğun ağaçlıkların içine düşen çubuk-çubuk ışık huzmeleri, daldan dala atlayan sincapları, tepelerde konserler veren kuşları, o 1940'lar da, beni mest ederdi.

1979'da tekrar –ve bu kez yetkili olarak– içine girdiğimde, ormanın bekâreti kalmamıştı. Motor trafiği dolmaktaydı, içine. Ama yorgun bir cennetliği, devam ediyordu.

Çılgın demeyeyim de, “meftun” bir âşık gibi, daldım ormana. Şurası, bir “seyir terası” istiyordu. O yapıldı. Yokuş yolun sağındaki gölün beton köprüsü, “Beni tekrar ahşaba çevir, olmazsa tahta ile kapla bâri!” diyordu. Dediği yapıldı. Köprüyü geçince dallarını yerlere kadar eğmiş gürgen ağaçları, bir köşelerine, Danimarka masallarının kepenkli bir kulübesini –büfe olarak– özlüyor, yerleri çamurdan kurtaracak taşlarla kaplanmak istiyor, el-ele yemyeşil gölü seyredecek âşıkları bekliyordu.

Görüyordum, duyuyordum.

Bir değnek dokundurarak, istediklerini yaptım.

Tepedeki Malta Köşkü, “İçimdeki koyun-keçilerden kurtar beni. Yine billûr avizelerle, halılarla, tablolarla donat beni” diye sızıldanıyordu.

Ona da kulak verdim.

Hepsini sayamam ki.

Birbiri ardın, köşkler ve kasırlar onarıldı, dayandı-döşendi, birer tatlı müzikle, kapılarını “herkese” açtı. Ama biliyordum ki, bu ekonomide, bu bozuk düzende, herkes, (o zaten içi de sınırlı boyutlarda olan) saraylara, köşklere, giremezdi. O zaman, –benim de içlerinden geldiğim– herkesin, tarihin ve doğanın tadına varabileceği yerler üretimine vurdum kendimi. İşte onun içindir ki, Emirgân Koruluğu'nun, Yıldız Ormanı'nın, içinde yeşillikler dinlenen göllerinin kıyılarında, gümrak ormanların kuytuluklarında, kuş konserleri ile haşır-neşir kahveler oldu, benim de özlemlerim. İstan-

bul'u seyreden en yakın dağ olan Çamlıca, onun için, taş se-dirleri ile, ucuz tarifeleri ile, herkese kucak açtı. Bir bozkır dağ, onun için, güllerle doldu. Yoksul kalabalıklar, oraya aktı.

Ve sabahların birinde, taşları yere döşer ve dekorlarını dikerken, yani böyle bir ressam paleti üstüne kendi renkleri-mi yayar ve boyalarını ezerken, hayatıma kast etmiş uğursuz bir adamın, yanındaki gençlere, beni fark etmeden, beni anla-tarak geçip gittiğine tanık oldum, istemeden: "Adamdaki ih-tirasa bakın", diyordu adam, "El atmadığı yer bırakmadı!"

İçimde bir tel koptu, o an.

Anlatamadım, o gün, onu dinleyen gençlere, özlemleri-mi, hayallerimi, tutkularımı. Anlatamadım, dallarını yere ka-dar eğen gürgen ağaçlarının altına yerleştirdiğim mermerli o masal kahvelerine, eli sevgilisinin elinde oturanın, ben ola-mayacağını. O çağımın çoktan geçtiğini, o yıllarımda benim, pembe renkli lekelerle mendiline öksüren bir cılız genç oldu-ğumu, söyleyemedim.

Parktaki o acı ânı, sonraları, daha bir çok İstanbul köşe-sinde, yaşadım. Gazete, dergi sayfalarında okudum.

Yıllar yılları, parklar parkları, köşkler köşklere kovaladı.

90 yılı geldiğinde, âkıbet, "etkin ve yetkin" birileri, bu filmin "biraz fazla uzun sürdüğüne" karar verdi.

1977-1990. O kadar çok süre, tatlı filmler seyri için, bir sinemada oturulur mu? Seyirciler içerde kendilerinden geç-memeli, biraz da sokağa, yani gerçeğe çıkmalıydılar.

Onun için, makinist odasından, 1990'da, salonun ışığını söndürdüler, film kutularını kaldırdılar, arşive koydular.

Sonra 1994 yılı sonunda, Belediye el değiştirdi. Yenile-rin, cemaatlerine sunacakları saraylar olmalı imiş.

Geriye, "mülkiyeti" onlara ait olmayan, birkaç bobin kaldı: Sultanahmet, Fenerbahçe ve Safranbolu'yu anlatan.

Geriye, tabii ki, seyircilerin belleği ve vicdanında yaşa-yan, bir tutam anılar da kaldı, içlerinde tortulanan:

B e n i m M a s a l ı m

Emirgân Parkı'nın kır kahvesinden Boğaz'ı seyre daldıklarında, üstlerine her bahar günü "pembe karlar gibi" dökülen erguvan çiçeklerinin parfümü ve boyası kaldı.

Hidiv Kasrı'nın, ya mavi/mor/pembe ortancaları içinde, ya da gül bahçesinin kenarında, ölümsüz ve evrensel ezgileri dinlerken, gönüllerine birer-birer damlayan, sevdiklerinin, sevdaları, hasretleri ve de hicranları kaldı.

Bu dünyada hangi şey, sonsuza kadar yaşar? Üstelik bu şehr-i Sitanbul, en kıskanç tanrıçadır: Uzun ömürlü varlıkları sevmez.

Olsun. Önemli olan, bir masala özgü, o **ana** ölçüdür:

Ne denli "uzun" olduğu değil, ne kadar "güzel" olduğudur.

İnsanlar yaşadıkları toplumdan,
özellikle kentten bir takım çizgiler kapıyorlarsa,
kentlerin de yaşayanlarının izlerini taşıdığına
inanabiliriz.

Bu kitaba yazanlar, İstanbul'un gençliğini
ve şimdisini, kendi bireysel yaşamlarının,
bir anlamda bu kentin yoğurduğu
yaşamlarının, kesişme noktalarında
yakalıyorlar.

İstanbul'un zamanını onların gözüyle bir
daha görürken kentin loşta kalmış alanları
yeni bir işığa kavuşuyor.

ISBN 975-8454-20-X

9 789758 454204